

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI**

Muhammet Fatih DAĞLI

**MUHASEBE DENETİMİNİN
FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE
KAYIT DIŞILIĞA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Nuraydın TOPCU**

ERZURUM - 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLolar DİZİNİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEK DÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ, MUHASEBE STANDARTLARI VE DENETİM

1.1 MUHASEBE KAVRAMI.....	6
1.2 Tek Düzen Muhasebe Sistemi	7
1.2.1 Yasal Düzenlemeler	8
1.2.2 Tek Düzen Muhasebe Sisteminin Kayıt Dışılığı Etkisi	12
1.3 MUHASEBE STANDARTLARI.....	13
1.3.1 Muhasebe Standartlarının Tarihsel Gelişimi	15
1.3.2 Standartların Sınıflandırılması	17
1.4 DENETİM VE MALİ TABLO KALEMLERİNİN ANALİZİ.....	18
1.4.1 Genel Olarak Denetim	18
1.4.2 Denetim Standartları	20
1.4.2.1 Denetim Yöntemleri	21
1.4.2.2 Denetim İşlemleri	21
1.4.3 Mali Tablo Kalemlerinin Analizi	24
1.4.3.1 Mali Tabloların Şekli Denetimi.....	26
1.4.3.2 Mali Tabloların Mali Denetimi	27
1.4.3.3 Mali Tabloların Maddi Denetimi.....	28
1.4.3.4 Bilanço ve Gelir Tablosunun Mali Analizi.....	29
1.4.3.4.1 Bilançonun Mali Analizi	29
1.4.3.4.2 Gelir Tablosunun Mali Analizi	38
1.5 VERGİ İNCELEMESİ.....	42

1.5.1 Muhasebe Hataları.....	46
1.5.1.1 Matematik Hataları.....	46
1.5.1.2 Kayıt Hataları.....	46
1.5.1.2.1 Rakam Hatası.....	46
1.5.1.2.2 Hesap Hatası	46
1.5.1.2.3 Borç ve Alacak Tarafın Karıştırılması	46
1.5.1.3 Nakil Hataları	46
1.5.1.4 Unutma ve Tekrar	47
1.5.1.5 Değerleme Hataları	47
1.5.2 Muhasebe Hileleri	47
1.5.2.1 Kasti Hatalar	48
1.5.2.2 Kayıt Dışı İşlemler.....	48
1.5.2.3 İşlemden Önce veya Sonra Kayıt.....	48
1.5.2.4 Uydurma Hesaplar	48
1.5.2.5 Belge Sahtekârlığı.....	49
1.5.2.6 Bilançonun Maskelenmesi	49

İKİNCİ BÖLÜM

MALİ TABLO MAKYAJLAMA VE FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU

2.1 MALİ TABLO MAKYAJLAMA	50
2.1.1 Muhasebe Sistemi ve Finansal Raporlama	51
2.1.2 Mali Tablolarda Makyaj Yöntemleri	51
2.1.3 Kâr Yönetimi Yöntemi.....	54
2.1.4 Kâr Yönetimi Teknikleri	54
2.1.4.1 Gelecek İçin Gelir Yaratma	54
2.1.4.2 Büyük Gider Kayıtları	54
2.1.4.3 Uygun Olmayan Gelir Kayıtları	55
2.1.4.4 Önemlilik Kavramının Kötüye Kullanılması	55
2.1.4.5 Yaratıcı Devralma	55
2.1.5 Giderlerin Aktifleştirilmesi	56
2.1.5.1 Finansman Giderleri	57

2.1.5.2	Kuruluş ve Teşkilatlanma Giderleri.....	59
2.1.5.3	Araştırma ve Geliştirme Giderleri.....	60
2.1.5.4	Reklam Giderleri.....	60
2.1.5.5	Maddi Olmayan Duran Varlıklar.....	61
2.1.5.6	Varlıklar İçin Ayrılan Karşılıklar	62
2.1.5.7	Borç ve Gider Karşılıkları.....	64
2.1.6	Türkiye’de Mali Tabloların Makyajlanması.....	65
2.1.6.1	Amortismanın Mali Tablolara Etkisi	66
2.1.6.2	Stokların Mali Tablolara Etkisi	69
2.1.6.3	Alacakların Mali Tablolara Etkisi.....	71
2.1.6.4	Şüpheli Alacakların Mali Tablolara Etkisi.....	73
2.1.6.5	Dövizle Bağlı Alacakların Mali Tablolara Etkisi	75
2.1.6.6	Borçların Mali Tablolara Etkisi	75
2.1.7	Makyaj Tespit Yöntemleri.....	77
2.1.7.1	Hesapların Tersten Okunması	78
2.1.7.2	Muhasebe Politikalarının Belirlenmesi ve Karşılaştırılması.....	78
2.1.7.3	Hesapların Bazı Filtreler Yardımıyla İncelenmesi	78
2.1.7.4	Bilanço ve Gelir Tablosu Arasındaki Transferler.....	79
2.1.7.5	Nakit Analizi	80
2.2	FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU.....	81
2.2.1	Finansal Bilgi Manipülasyonunun Amaçları	82
2.2.2	Finansal Bilgi Manipülasyonunun Nedenleri	83
2.2.3	Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemleri	83
2.2.3.1	Kâr Yönetimi	85
2.2.3.2	Kârın İstikrarlı Hale Getirilmesi	85
2.2.3.3	Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları.....	85
2.2.3.3.1	Agresif Muhasebe	86
2.2.3.3.2	Büyük Temizlik Muhasebesi	86
2.2.3.3.3	Aldatıcı Finansal Raporlama.....	86
2.2.3.3.4	Muhasebe Hata ve Usulsüzlükleri.....	86
2.2.4	Finansal Bilgi Manipülasyonunun Sonuçları	87
2.2.5	Finansal Bilgi Manipülasyonunun Ortaya Çıkarılması	87

2.2.6 Finansal Bilgi Manipölasyonunun Ortaya Çıkarılması İle İlgili Modeller	88
2.2.6.1 Healy Modeli	89
2.2.6.2 DeAngelo Modeli	90
2.2.6.3 Jones Modeli	90
2.2.6.4 Endüstri Modeli	90
2.2.6.5 Beneish Modeli	91
2.3 ÖRTÜLÜ SERMAYE VE ÖRTÜLÜ KAZANÇ DAĞITIMI	92
2.3.1 Örtülü Sermaye Kavramı	93
2.3.1.1 Vergi Mevzuatı Açısından Örtülü Sermaye	94
2.3.1.2 Sermaye Piyasası Açısından Örtülü Sermaye	95
2.3.2 Örtülü Kazanç Dağıtımı	95
2.3.2.1 Vergi Mevzuatı Açısından Örtülü Kazanç Dağıtımı	95
2.3.2.2 Örtülü Kazancın Tespitinde Yöntem	97
2.3.2.2.1 Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi	97
2.3.2.2.2 Maliyet Artı Yöntemi	97
2.3.2.2.3 Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi	97
2.3.2.3 Örtülü Kazanç Dağıtım Usulleri ve Mali Tablolara Etkileri	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ

3.1 KAYIT DIŞI EKONOMİ NEDİR?	99
3.2 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ	101
3.3 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ	104
3.3.1 Kayıt Dışlığın Olumlu Etkileri	104
3.3.2 Kayıt Dışlığın Olumsuz Etkileri	105
3.3.2.1 Kayıt Dışlığın Olumsuz Etkilerini Bertaraf Etmenin Yolları	106
3.3.3 Ekonomik Göstergelere Göre Kayıt Dışlığın Sonuçları	107
3.4 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BÜYÜKLÜĞÜ	108
3.4.1 Kayıt Dışlığın Ölçülmesinde Vergisel Yöntemler	108
3.4.1.1 Türkiye Geneli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini	109
3.4.1.2 Erzurum İli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini	110

3.5 KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAM VE AÇIKLAMALAR	111
3.5.1 Kayıt Dışı İstihdam	111
3.5.1.1 Kayıt Dışı İstihdam Kavramı	111
3.5.1.2 Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri	112
3.5.1.3 Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri	112
3.5.1.4 Türkiye’de İstihdamın Yapısı, İstihdam ve İşgücü Durumu	114
3.5.2 Haksız Rekabet	114
3.5.3 Vergi Rekabeti	117
3.5.4 Vergi Afları	119
3.5.4.1 Vergi Affı Uygulamalarının Temelinde Yatan Nedenler	120
3.5.4.1.1 Siyasi Nedenler	121
3.5.4.1.2 Ekonomik Nedenler	121
3.5.4.1.3 Mali Nedenler	121
3.5.4.1.4 Gelir İdaresinin Yetersizliğinden Kaynaklanan Nedenler	122
3.5.5 Vergi Cennetleri	123
3.5.5.1 Vergi Cennetlerinin Özellikleri	124
3.5.6 Vergi Yüğü Dağılımı ve Vergi Adaleti	124
3.5.6.1 Vergi Yüğü	125
3.5.6.2 Vergi Adaleti	126
3.5.6.3 Vergi Yüğü Adaletsizliğinin Nedenleri ve Öneriler	129
3.5.7 Gelir İdaresi	131
3.6 RAKAMLARLA KAYIT DIŞILIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ	133
3.6.1 Dâhilde Alınan KDV ve GSYH	133
3.6.2 Tahakkuk-Tahsilât ve Vergi İnceleme Sonuçları	133
3.6.3 Yaygın ve Yoğun Vergi Denetim Sonuçları	136
3.6.4 Faal Mükellef Sayılarının Değerlendirmesi	137
3.6.5 Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilâtının Nominal ve Reel Artış Oranları	138
3.6.6 Vergi Gelirleri Bütçe Tahmini ve Gerçekleşmesi	140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
FINANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE
KAYIT DIŞILIKLA İLGİLİ ANKET ÇALIŞMASI

4.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	143
4.2 UYGULAMA BULGULARI	143
4.2.1 Genel Bilgiler	143
4.2.2 Anketin İrdelenmesi	144
4.3 UYGULAMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	147
4.3.1 Anketin Güvenilirliği	147
4.3.2 Ankete Katılanların Analizi	148
4.3.3 Anketlere Verilen Cevapların Dağılımı.....	150
4.3.4 Korelasyon Analizi	159
4.4 ANKET SONUCU	162
SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA	172
ÖZGEÇMİŞ.....	182

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****MUHASEBE DENETİMİNİN FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE
KAYIT DIŞILIĞA ETKİSİ****Muhammet Fatih DAĞLI****Ocak 2011, 182 sayfa + XI****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuraydın TOPCU****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Nuraydın TOPCU****Doç. Dr. Bener GÜNGÖR****Doç. Dr. Ömer YILMAZ**

Gelişen piyasa ekonomisiyle birlikte, ticaret hayatının düzeni ve gelişmesi için iyi bir muhasebe sistemi kurmak gerekmektedir. Bunun için Türkiye’de tek düzen muhasebe sistemi kurulmuştur. Bir sistemin gelişmesi ve hayatiyetini devam ettirmesi için, aksayan yönleri denetim yoluyla ortaya çıkartılmalı ve düzeltilmelidir. Kayıt dışı ekonomi Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisidir. Bu sorunun çözümü ancak tam manasıyla tanımlanması, ilişkili tüm kavram ve olayların açıklanması ve ilgili tüm birimlerin (kamu ve özel) mücadelesiyle olacaktır. Kayıt dışılık, piyasa içerisinde ve şirketler eliyle olduğu için yansımaları muhasebe sisteminde görülmektedir. Ekonomik yapıyı büyük oranda olumsuz yönde etkileyen ve pek çok yönüyle kayıt dışılıkla ilişkili olan finansal bilgi manipülasyonunun da muhasebe sistemi ve denetimiyle yakın ilişkisi vardır. Bu yüzden muhasebe sisteminin iyi kurgulanması, muhasebe standartlarının iyi belirlenmesi ve denetimin iyi yapılması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de uygulanan muhasebe sistemi içerisinde işletmeler, üçüncü kişileri istekleri doğrultusunda yönlendirme ve yanıltmaya yönelik mali tablo makyajlaması ve finansal bilgi manipülasyonu yapabilmektedirler. Tez çalışması kapsamında, işletmelerin yaptığı bu tür işlemlerin çeşidini ve boyutunu ölçmeye yönelik anket yoluyla araştırma yapılmıştır. Anket çalışması ile kayıt dışı ekonomi ile mali tablo makyajlaması ve finansal bilgi manipülasyonunun, muhasebe mesleğini yapanlar ile işletme sahip ve müdürlerince nasıl algılandığı ölçülmeye çalışılmıştır. Ankette, tüm katılımcı grupların bazı soru ve senaryolar için birleştiği, bazı soru ve senaryolar üzerinde kesin bir yargı ortaya koyamadığı görülmüştür. Katılımcıların senaryolara daha çok mevzuata uygun cevap verdikleri ancak genel sorulara toplumda da hâkim olan genel yargıyı ifade ettikleri gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Denetimi, Muhasebe Standartları, Mali Tablo Makyajlama, Finansal Bilgi Manipülasyonu, Kayı Dışı Ekonomi.

ABSTRACT
MASTER THESIS
EFFECTS OF ACCOUNTING INVESTIGATION ON MANIPULATION OF
FINANCIAL INFORMATION AND INFORMAL ECONOMY

Muhammet Fatih DAĞLI

Advisor: Assist. Prof. Dr. Nuraydın TOPCU

January 2011-Page: 182 + XI

Jury: Assist. Prof. Dr. Nuraydın TOPCU

Assoc. Prof. Dr. Bener GÜNGÖR

Assoc. Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Together with the developing market economy, for the order and development of trade life a good accounting system should be established. So the uniform accounting system was established in Turkey. In order to carry on the development and vitality of a system, the failing aspects of it ought to be detected, removed and corrected by the audit. The informal economy is one of the most important problems of Turkey's economy. The solution to this problem can be achieved only by identification of the full extent of it and disclosure of all associated concepts and events related to it, and with all units' (public and private) fight. Because informality occurs by the hands of companies and in the markets, the reflection of informality can be seen in the accounting system. Furthermore financial information manipulation, which adversely affects the economic structure largely and associated with informality in many aspects, has a close relationship with the control and audit of the accounting system too. Therefore, well structuring of the accounting system, well defining of the accounting standards and auditing well done has great importance.

Businesses in the accounting system implemented in Turkey, can make financial statements makeup and financial information manipulation in order to mislead and divert third persons of their own accord. In this thesis, the study was conducted via survey to measure the type and size of this kind of transactions made by companies. It is studied with the survey that how it is perceived the informal economy, and financial statements makeup and the manipulation of financial information by the accounting professions and business owners and directors. It has been seen from the survey that for all participating groups had agreed on some of the questions and scenarios, on the other hand they could not make a certain jurisdiction over some of the questions and scenarios. It has been observed that participants have responded the scenarios mostly in accordance with the legislation, nevertheless about more general questions they had expressed the general jurisdiction prevailing in the society.

Key Words: Accounting Auditing, Accounting Standards, Financial Statements Makeup, Financial Information Manipulation, Informal Economy.

KISALTMALAR

BSMV	: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FİFO	: İlk Giren İlk Çıkar
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GMSİ	: Gayri Menkul Sermaye İradı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
IASB	: International Accounting Standards Board
IFRS	: International Financial Reporting Standards
İSMMMOM	: İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKEG	: Kanunen Kabul Edilmeyen Gider
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
MSUGT	: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği
LİFO	: Son Giren İlk Çıkar
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SGK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
SM	: Serbest Muhasebeci
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SPKa	: Sermaye Piyasası Kanunu
TDMS	: Tek Düzen Muhasebe Sistemi
TDHP	: Tek Düzen Hesap Planı
TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TMMOB	: Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TÜMMOB	: Türkiye SMMM Odaları ve YMM Odaları Birliği
VUK	: Vergi Usul Kanunu
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Finansal Tablo Kalemlerinin Denetimi	22
Tablo 1.2. Bilanço	29
Tablo 2.1. Mali Tablo Makyajlama Örnekleri.....	56
Tablo 3.1. Türkiye Geneli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini.....	109
Tablo 3.2. Erzurum İli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini	110
Tablo 3.3. Hane Halkı Gelir Grupları.....	131
Tablo 3.4. 2009 Yılı Erzurum İli ve Türkiye Geneli Vergi Gelirleri Tahakkuk-Tahsilat Tutarları (TL)	134
Tablo 3.5. Vergi İnceleme Sonuçları.....	135
Tablo 3.6. Kayıt Dışı İşçi Sayıları	136
Tablo 3.7. Vergi Türleri İtibariyle Faal Mükellef Sayıları (2005-2009).....	137
Tablo 3.8. Genel Bütçe Vergi Gelirleri	139
Tablo 4.1. Anketin Güvenilirlik Katsayısı	147
Tablo 4.2. Değişkenlerin Güvenilirlik Göstergeleri	147
Tablo 4.3. Katılımcıların Yaş Analizi	148
Tablo 4.4. Katılımcıların Mezuniyet, Ünvan ve Deneyim Durumu.....	149
Tablo 4.5. Anketlere Verilen Cevapların Dağılımı	150
Tablo 4.6. Soru 6 ve 7'nin Frekansı	154
Tablo 4.7. Soru 8 ve 12'nin Frekansı	155
Tablo 4.8. Senaryolara ve Sorulara Verilen Cevapların Ortalaması ve Standart Sapması	156
Tablo 4.9. Senaryolara ve Sorulara Verilen Cevapların Mesleki Ünvana Göre Dağılımı.....	157
Tablo 4.10. Senaryo 1/a, ve Soru 8'in Korelasyonu.....	160
Tablo 4.11. Senaryo 1/b, 2/b, 2/f, 3/b, 3/c, 4/b ve Soru 9'un Korelasyonu.....	160
Tablo 4.12. Senaryo 2/e, 2/g ve Soru 10'un Korelasyonu.....	161
Tablo 4.13. Senaryo 1/c, 2/c, 2/e, 2/g, 2/h, 3/d, 3/e, 4/c ve Soru 11'in Korelasyonu....	161

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda, Yrd. Doç. Dr. Nuraydın TOPCU yönetiminde bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmamızın konusunu, muhasebe sistemimizin bu günkü durumu, Tek Düzen Muhasebe Sistemi ile ulusal ve uluslar arası muhasebe standartlarının muhasebe denetimi ve dolayısıyla kayıt dışılığa etkisi oluşturmaktadır. Türkiye 1994 yılında Tek Düzen Muhasebe Sistemine geçişle birlikte, hesap planındaki tüm hesap isimleri aynı olduğu için mali tablolarda da işletmeler arasında aynılık beklenmektedir. Fakat işletmeler, kendilerine göre farklı ihtiyaçları olduğu için, mali tabloları ihtiyaçlarına uydurma çabası içinde olmuşlardır. Özellikle kayıt dışılığın maddi cazibesi nedeniyle kayıt dışı kalma ve kayıt dışı işlemleri başta Gelir İdaresi olmak üzere tüm bilgi alıcılardan gizleme yoluna gitmişlerdir.

Çalışmamızda öncelikle muhasebe sistemimiz irdelenmeye çalışılmış, akabinde mali tablo makyajlama ve finansal bilgi manipülasyonu işlemlerinin işletmelerce nasıl yapıldığı ve tespit edilmesinin yolları anlatılmıştır. Muhasebe sistemi ile bire bir ilişkisi olduğunu düşündüğümüz kayıt dışı ekonomi konusu ayrı bir bölüm olarak ele alınmış ve özellikle kayıt dışılık ile ilişkisi olan kavramlara değinilmiştir. Konunun anlaşılmasına hizmet etmesi açısından bazı rakamlarla kayıt dışılık ve bu günkü durumu ilişkilendirilmiştir. Bu güne kadar yapılan çalışmalarda görülmüştür ki; kayıt dışılığın ölçülmesi başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Nihayetinde bir anket çalışması ile özellikle Erzurum ili özelinde mali tablo makyajlaması ve kayıt dışılığın nasıl anlaşıldığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Bilgi ve tecrübeleriyle katkılarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nuraydın TOPCU'ya, her türlü desteğinden dolayı Erzurum Vergi Dairesi Başkanı Yunus POYRAZ'a, desteklerini esirgemeyen bölüm hocalarıma, sabır ve anlayışından dolayı eşim Tuğba DAĞLI'ya teşekkürlerimi arz ederim.

Erzurum, 2011.

M. Fatih DAĞLI

GİRİŞ

Enformasyon teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla ilerlemesiyle birlikte dünyamız ve Türkiye ekonomide, siyasette, yönetim, bilgi ve iletişim alanlarında hızlı bir değişim trendi içine girmiştir. Mal ve hizmetlerin, teknolojinin, işgücünün ve sermayenin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması ve bu sayede dünya ekonomisinin bütünleşmesini hedefleyen, temel felsefesini neo-liberal düşüncelerin belirlediği ve küreselleşme olarak adlandırılan çok yönlü bu değişimler, mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır. Küresel toplumu kuşatan tek bir ekonomik sistem söz konusudur; o da serbest piyasa ekonomisidir¹. İktisadi rasyonalite çerçevesinde, süreçte yer alan aktörler, sahip oldukları donanımları kullanarak piyasa ekonomisi içerisinde fırsatları değerlendirme yönünde etkili olan stratejiler izleme yolunu seçmektedirler².

Rekabetin de en acımasız bir şekilde kendini göstermesiyle, piyasa ekonomisi içindeki aktörler kendileri için bir çıkış yolu aramaktadırlar. Hedef; maliyetleri minimize etmek ve sonuçta kâr maksimizasyonunu sağlamaktır. Çıkış yolu ise, işletmeyi rakiplerden bir adım öne geçirebilecek, kayıt dışılık, mali tablo makyajlama, finansal bilgi manipülasyonu, vergi kaçırma dâhil her türlü uygulama olarak görülmektedir. Bundan dolayı ekonomik faaliyetlerin önemli ve artan bir bölümünün resmi ekonomi dışında gerçekleştiğine dair yaygın bir kanaat vardır. Bu kanaat yalnızca gelişmekte olan ve geçiş sürecinde bulunan ekonomiler için değil, aynı zamanda büyük bütçeli ekonomiler için de geçerlidir.

Türkiye ekonomisinin de, işsizlik ve cari açıkla birlikte kayıt dışılık da önemli bir sorundur³. Günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık ve çok boyutludur. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu sorunlardan kurtulabilmesi, büyük ölçüde kayıt dışı ekonominin önlenmesine bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelir düzeyinin düşüklüğü, bölgelere ve toplum katmanlarına göre gelir

¹ TÜSİAD, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme, AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri*, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2007-01/428, İstanbul 2006, s. 5.

² Özgür Saraç, *Küresel Vergi Rekabeti Sorunsalı ve Ulusal Vergi Politikaları: Türkiye Değerlendirmesi*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s. 4.

³ TÜSİAD, Age., s. 6.

dağılımının bozukluğu, sermaye birikiminin ve girişimcilik çabalarının yetersizliği, kamu gelirlerinin ve kamu yatırımlarının azlığı, yüksek vergi oranları, kamu çalışanlarına ödenen düşük ücretler kayıt dışı ekonomiyi karşımıza çıkarmaktadır⁴.

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin “ağyarını mani, efkârını cami” bir tanımlama yapılamamakla birlikte, bu güne kadar farklı bakış açılarına göre farklı tarifler ortaya çıkmıştır. Çünkü kayıt dışı ekonomi, içinde birçok bileşeni ve bilinmeyenleri barındıran bir kavramdır ve içerisinde çok farklı konular mevcuttur⁵. Bu konular irdelenmeden kayıt dışı ekonomiyi kavramak imkânsızdır. Bu çalışmada kayıt dışı ekonominin ilişkili olduğu bazı kavramlar izah edilmeye çalışılacaktır. Gayri resmi ekonomi bütün dünyada var olan ve her geçen gün artan bir gerçektir. Bu gerçekliğin Türkiye açısından, “Oluşturulmaya çalışılan muhasebe sistemi ve yerleştirilmeye çalışılan muhasebe standartlarına etkisi nedir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Kayıt dışı ekonomi, elde edilmesi gerekenden daha düşük vergi geliri ve sigorta primumu elde edilmesine neden olduğu için mali açıdan bütçe açıklarına neden olmakta, para basılması (emisyon) borçlanma, devlet mallarının satılması ve özelleştirme gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ekonomik açıdan haksız rekabete neden olan kayıt dışı ekonomi, siyasi açıdan da kamu otoritesini sarsmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, piyasanın tam olarak gelişmemesinden dolayı kamu harcamalarını kısmak zordur. Kamu harcamalarının artışı ise cari açığı artırmaktadır. Çünkü harcamalar borçlanmayla finanse edilmektedir. Vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payının büyük olması ülkenin gelişmişlik göstergesidir.

Bir devletin en iyi, en sağlam gelir kaynağı vergilerdir. Kayıt dışı ekonominin varlığı ve büyüklüğü ise bu kaynağı kurutmaktadır. Kayıt dışının ortaya çıkışında ise muhakkak surette ağır vergi yükü ve vergi yükü adaletsizliği bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin bir sonucu olarak vergi gelirleri düşmekle birlikte, vergi sistemi kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkartan sebeplerin başında gelmektedir.

Bu bilgilerden hareketle üzerinde durulması gereken hususlardan bir tanesi Tek Düzen Muhasebe Sisteminin (TDMS) ekonomik yapı üzerindeki etkisi ve önemidir. Bu

⁴ Ramazan Kılıç, Özer Özçelik, “Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Aralık 2006, s. 11.

⁵ Şafak E. Çomaklı, *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergisel Kayıt Dışılık*, Turhan Kitabevi, Erzurum 2007, s. 1.

öneme göre de muhasebe sisteminin oluşturulmasını engelleyen tüm etkenlerin en aza indirilmesi gereği doğmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, oluşturduğu ikincil muhasebe nedeniyle TDMS'ni (TDMS) olumsuz yönde etkilemektedir.

Hem ekonomik sistemi hem de muhasebe sistemini olumsuz etkileyen en önemli etkenlerden birisi olarak, kayıt dışılığın iyi analiz edilmesi ve Türkiye ekonomik sistemi ile ilgili ortaya konulacak tüm politikaların (işsizlik, rekabet, enflasyon, büyüme vb.) başarıya ulaşabilmesi için, kayıt dışılıkla mücadele yöntemlerinin belirlenerek kayıt dışılığın en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple muhasebe uygulamalarında düzenlemeler yapılarak mali tabloların belirli standartlara göre hazırlanması ve bu sayede şirketin durumunun doğru bir biçimde yansıtılması, bu tablolardan yararlanılanların doğru bilgiler edinmesi açısından oldukça önemlidir.

Bir işletmenin durumunu, amaçlanan hedef doğrultusunda olduğundan daha iyi veya daha kötü göstermek amacıyla muhasebe sistemi üzerinde gerçekleştirilen uygulamalara, ihmal ya da kanun dışı fiillere muhasebe makyajlama teknikleri denilmektedir⁶. Bu tür makyajlama teknikleri genellikle işletmelerin temel mali tabloları sayılan ve finansal bilgi kullanıcılarının en önemli bilgi kaynağı olan bilanço ve gelir tablosunu etkilemek amacıyla yapıldığı için bilanço veya gelir tablosu makyajları olarak da adlandırılmaktadır.

İşletme yöneticileri, vergi yükünü azaltmak, cari dönem vergi yükünü gelecek yıllara aktarmak, ortaklara olması gerekenden daha az kâr dağıtmak, toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde avantaj elde etmek amacıyla mali tablolarını olduğundan daha kötü göstermek; ya da kamuoyunda başarılı gözükmek, prestij sağlamak, bankalardan kredi sağlanmasını kolaylaştırmak, ortaklara yüksek oranda kâr dağıtabilmek, hisse senetlerinin değerini artırmak, menkul kıymet ihraç edebilmek, mali bünyeyi güçlü göstermek, genel kurula veya işletme sahiplerine başarılı sonuçlar sunabilmek amacıyla mali tablolarını olması gerekenden daha iyi açıklamak isteyebilmektedirler.

Bu nedenle birçok organizasyon muhasebe standartlarını düzenleyerek finansal bilgi kullanıcılarının doğru ve tam olarak bilgilendirilmesini amaçlamaktadır. Bu standartlar bilgi kullanıcılarının doğru bilgilenmesini sağlamak için kamu yararına

⁶ İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, *Bilanço ve Gelir Tablosunda Makyajlama Teknikleri*, (Yayınlanmamış Çalışma), İMKB, s. 5.

konulmuş olabileceği gibi, bazı düzenlemelerle getirilen standartlar tamamen öznel nitelik taşıyabilir ve standart koyucu kurumun kendi menfaatini koruma amacını güdebilir.

Türkiye’de, işletmelerin karşı karşıya olduğu başlıca beş düzenleme bulunmaktadır. Bunlar; uluslararası muhasebe standartları, Türkiye muhasebe standartları, TDMS, vergi düzenlemeleri ve sermaye piyasası düzenlemeleridir⁷.

Uluslararası ve Türkiye muhasebe standartlarının yapmış olduğu düzenlemelerin amacı, kamunun bilgilendirilmesi amacıyla hazırlanan mali tablolarda temel kriterler belirleyerek kamu yararını gözetmektir. Standartların uygulanması bankalar ve Sermaye Piyasası Kanunu’na tabi kurumlar için zorunlu iken bunların dışında kalan kurumlar için yeni Türk Ticaret Kanunu ile 01.07.2012 tarihinden itibaren zorunlu hale gelecektir.

Türkiye’de 1994 yılından itibaren uygulanması zorunlu hale gelmiş olan TDMS, işletmelerin faaliyet sonuçlarının sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi ile mali tablolar aracılığıyla sunulan bilgilerin tutarlı ve karşılaştırılabilir olmasını temel amaç edinmiştir⁸. Temelini Vergi Usul Kanunu’ndan (VUK) alan sözkonusu düzenlemelerin yasal gücü bulunmakla birlikte, bu düzenlemeler ile vergi düzenlemeleri arasında önemli çelişkiler mevcuttur.

Vergi kanunlarının temel amacı muhasebeyi düzenlemek olmayıp, vergi güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Türkiye’de uzun yıllar muhasebe konusunda var olan düzenleme eksikliği, vergi kanunları ile kapatılmaya çalışılmış ve muhasebenin amacı, vergi ile özdeşleştirilmiştir. Ancak Türkiye’de yürürlükte olan vergi kanunları, diğer ülkelerde de olduğu gibi muhasebe ilkeleri ile paralel değildir.

Muhasebe ile ilgili düzenlemeler yapan bir diğer kuruluş Sermaye Piyasası Kurulu’dur (SPK). Sermaye Piyasası Kanununa (SPKa) tabi kurum ve kuruluşlar kamuya açıklamakla yükümlü oldukları mali tablo, rapor ve bilgileri, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartları ile birlikte SPK’nın getirdiği düzenlemelere uymak suretiyle hazırlamak zorundadırlar.

⁷ Recep Pekdemir, *Muhasebeciler İçin TMS-IFRS Uygulama Rehberi*, İSMMMO Yayınları, İstanbul 2008, s. 5.

⁸ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, *Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve*, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu Yayını, 08.10.2008, s. 2.

Türkiye'de yukarıda sayılan farklı kuruluşlar tarafından farklı düzenlemelerinin uygulanması sebebiyle mali tablolarda birliği, diğer bir ifadeyle standartlığı sağlanamamaktadır. İşletmeler vergi idareleri için kâr rakamını azaltıcı, sermaye piyasası için ise işletmenin daha güçlü gözükmesini sağlayacak kâr rakamını artırıcı muhasebe politikaları izleyebilmektedirler.

Ayrıca yürürlükte olan farklı düzenlemeler için farklı mali tabloların hazırlanması gerekmektedir. Bu sebeple işletmeler ya her bir düzenleme için farklı muhasebe sistemi tutmak zorunda kalmakta ya da oldukça zor olan düzeltme işlemlerini yapmaktadırlar. Düzenlemelerin izin vermesi sebebiyle her bir düzenleme için farklı sonuçlar ortaya çıkmakta ve işletmeler farklı bilgi kullanıcılarına (tamamen kurallara uygun) farklı tablolar sunmaktadır. Düzenlemeler arasındaki farklar ikinci bölümde anlatılmıştır.

Bu çalışmada kayıt dışı ekonomi ile yapılan işlemlerin kayıt dışı bırakılmasını sağlayan muhasebe kayıtları ile kayıt dışı ekonominin TDMS ile ilişkisi irdelenecektir. Bu ilişki araştırılırken olması gereken ile olan arasındaki farkı ortaya çıkartan vergi incelemeleri ve muhasebe denetimi aracı/açıklayıcı olarak kullanılacaktır.

Olumlu veya olumsuz etkisinin belirlenmesi ve gerek para gerekse maliye politikalarının tespiti açısından kayıt dışı ekonominin büyüklüğü önem arz etmektedir. Çalışmada kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmede vergisel yaklaşım kullanılacak en azından Erzurum ilindeki kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ölçülmeye çalışılacaktır.

Bilanço ve gelir tablosu makyajları genellikle işletmelerin dönem kâr veya zararını yüksek ya da düşük gösterme eğilimleri sonucu ortaya çıkmakla birlikte bu eğilimlerin birçok farklı nedeni olabilmektedir. Mükelleflerin kayıt dışına yönelmelerini kolaylaştırdığı için bilanço makyajlaması ve finansal bilgi manipülasyonu konularına da değinilecektir.

Çalışmamızda birinci bölümde TDMS, muhasebe ve vergi denetimi anlatılacak, ikinci bölümde mali tablo makyajlaması, finansal bilgi manipülasyonu ve örtülü kazanç-örtülü sermaye kavramları izah edilecek, üçüncü bölümde kayıt dışı ekonomi ve ilişkili olduğunu düşündüğümüz bazı kavramlar, dördüncü ve son bölümde ise muhasebe manipülasyonları, bilanço makyajlama ve kayıt dışılık ile ilgili olarak yapılan bir anketin değerlendirmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEK DÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ, MUHASEBE STANDARTLARI VE DENETİM

1.1 MUHASEBE KAVRAMI

Muhasebenin literatür tanımı; işletmenin varlıkları ve kaynakları (sermayesi ve borçları) üzerinde değişme yaratan ve para ile ifade edilen mali nitelikli olay ve işlemlere ait bilgileri; kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, analiz etmek ve yorumlamak suretiyle ilgili kişi ve kurumlara raporlar halinde sunan bir bilgi sistemidir⁹. Bu bilgi sistemi, işletmelerin varlıklarının ve kaynaklarının oluşumunu, bunların kullanılma biçimini, işletmelerin yaptığı işlemler sonucunda bu varlıklardaki ve kaynaklardaki değişimleri, işletmelerin mali durumlarını açıklayacak bilgileri sağlar. Elde edilen bilgiler ilgili kişi ve kurumlara gelir tablosu ve bilanço gibi mali tablolar ile iletir.

Muhasebenin fonksiyonlarını; kaydetme, sınıflandırma, özetleme ve raporlama olarak dört ana grupta toplayabiliriz. Ekonomik olaylara ait kayıtların yapılmasından önce bunlara ait belgelerin ve verilerin doğruluğunu kontrol etmek de muhasebenin fonksiyonları arasındadır¹⁰. Muhasebe, bu fonksiyonları sırasıyla yerine getirerek işletmelerin mali işlemleri hakkında sonuçlar çıkarır ve hem işletmeyi, hem devleti hem de üçüncü kişileri bilgilendirir¹¹.

Muhasebe bir ölçme-değerlendirme mesleğidir. Bir işi, işlemi, olayı, vakayı, doğru ölçebilmemiz için o durumla alakalı her şeyin eksiksiz kaydedilmesi, kesinlikle kayıt dışı bırakılmaması gerekir. Eğer mali işlemler eksiksiz veya tam/doğru kaydedilmez ise doğru ölçülemez ve iyi anlaşılamaz. Muhasebecinin görevi; tarafların (alıcılar, satıcılar, devlet (gelir idaresi), çalışanlar, ortaklar, işletme sahipleri) birbirleri nezdinde doğan haklarını tam ve doğru bir şekilde kaydetmektir. Hakkın doğru tespiti için de kaydedilen işlemlerin fiktif değil gerçek olması şarttır. Bu anlamda günümüzün en büyük problemi kayıt dışılıktır¹². Kayıt dışılığın önüne de ancak, muhasebecinin

⁹ Yüksel Koç Yalkın, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara 1995, s. 1.

¹⁰ Orhan Sevilengül, *Genel Muhasebe*, Gazi Yayınları, Ankara 1998, s. 5.

¹¹ Sevilengül, Age., s. 7.

¹² İbrahim Halil Duran, “Muhasebe Nedir, Ne İşe Yarar, Nasıl İşe Yaramaz?”, Erişim: 04.010.2009, www.muhasebenet.net, s. 2.

ilgili tarafların hakkını koruma maksatlı tavrı ve doğru, tarafsız ve herkes için aynı şeyleri ifade eden kayıt sistemi ile geçilebilir.

1.2 TEK DÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ

Muhasebe bilgilerinin sunulduğu mali tablolara dayanılarak karar alma durumunda bulunan ilgililerin karar almalarında en önemli etken, bu bilgilerin sağlıklı ve mukayese edilebilir nitelikte olmasıdır. Makro açıdan milli gelir hesapları ve benzeri istatistiklerin çıkarılmasında, kalkınma planlarının hazırlanmasında, ulusal ve uluslararası sermaye hareketlerinin düzenlenmesinde, ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından kontrol edilmesi ve yönetilmesinde muhasebede tekdüzeliğin sağlanması, bunun için de kayıt dışılığın önlenmesi büyük önem arz etmektedir. Böylece mali tablolar aracılığı ile ilgililere sunulan bilgilerin denetlenmesi de kolaylaşacaktır.

1972 yılından itibaren Kamu İktisadi Teşebbüslerinde uygulanmaya başlayan TDMS, ticari işletmeler için 01.01.1993 tarihinden itibaren ihtiyari ve 01.01.1994 tarihinden itibaren zorunlu olarak uygulamaya konulmuştur.

Tek düzen hesap planı; bilanço usulünde defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin faaliyet sonuçlarının sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesini, mali tablolar aracılığı ile ilgililere sunulan bilgilerin tutarlılık ve mukayese edilebilirlik niteliklerini koruyarak gerçek durumu yansıtmasının sağlanmasını ve işletmelerde denetimin kolaylaştırılmasını amaçlar.

213 sayılı VUK'un 175 ve mükerrer 257'nci maddelerine dayanılarak yayımlanan 1 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde¹³ (MSUGT):

- Muhasebenin temel kavramları,
- Muhasebe politikalarının açıklanması,
- Mali tablolar ilkeleri,
- Mali tabloların düzenlenmesi ve sunulması ile
- Tek düzen hesap çerçevesi, hesap planı ve işleyişi konularında düzenlemeler yapılmıştır.

¹³ 1 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, *Resmî Gazete*, No 21447 (M), Tarih 26.12.1992.

Tebliğde anlatılan gelir tablosu ilkelerinin amacı; satışların, gelirlerin, satışlar maliyetinin, giderlerin, kâr ve zararlara ait hesapların ve belli dönemlere ait işletme faaliyeti sonuçlarının sınıflandırılmış ve gerçeğe uygun olarak gösterilmesini sağlamaktır¹⁴. Ayrıca tebliğe göre sermaye koyan veya sonradan kendilerine ait kârı işletmede bırakan sahip ve hissedarlar ile alacaklıların işletmece sağladıkları kaynaklar ve bunlarla elde edilen varlıkların muhasebe kayıt, hesap ve tablolarında anlamlı bir şekilde tespit edilmesi ve gösterilmesi yoluyla, belli bir tarihte işletmenin mali durumunun açıklıkla ve ilgililer için gerçeğe uygun olarak yansıtılması gerekir. Bütün varlıklar bilançoda gayrisafi değerleriyle gösterilirler¹⁵.

MSUGT ile yapılan düzenleme,

- Muhasebe bilgilerinin karar alma durumunda bulunan ilgililere yeterli ve doğru olarak ulaştırılmasına,
- Farklı işletmeler ile aynı işletmenin farklı dönemlerinin karşılaştırılmasına,
- Mali tablolarda yer alan hesap adlarının tüm kesimler için aynı anlamı vermesine,
- Muhasebe terim birliğinin sağlanması suretiyle anlaşılabilir olmasına,
- İşletmelerle ilgililer arasında güven unsurunun oluşturulmasına yöneliktir.

1.2.1 Yasal Düzenlemeler

Türk Vergi Kanunlarının temel amacı, muhasebeyi tanzim etmek değil, vergi güvenliğini sağlamaktır¹⁶. Ancak vergi kanunlarında yer alan düzenlemelerin yaptırım gücü ve bağlayıcılığı olması sebebiyle Türkiye’de uzun yıllar muhasebe uygulamalarına vergi kanunları yön vermiştir. Vergi kanunlarında yer alan muhasebe kavram ve tanımlarına bakıldığında bu düzenlemelerin kapsamının ve temel noktasının vergi olduğu anlaşılabacaktır. VUK’un 171. maddesinde yer alan defter tutmanın amacı vergi ile özdeşleştirilmiş, muhasebenin aynı zamanda yöneticilere, ortaklara ve işletmeye yatırım yapanlara sağlaması gereken bilgiler göz ardı edilmiştir¹⁷. Vergi kanunlarının bazı

¹⁴ 1 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, *Resmi Gazete*, No 21447 (M), Tarih 26.12.1992.

¹⁵ M. Emin Akyol, Muzaffer Küçük, *Tek Düzen Hesap Planı ve Mali Tablolar*, Ankara 2001, s. 125.

¹⁶ Doğan Şenyüz, *Türk Vergi Sistemi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2005, s. 39.

¹⁷ Vergi Usul Kanunu Madde 171.

giderleri, kanunen kabul edilmeyen gider (KKEG) olarak sayması bunun en belirgin örneğidir¹⁸.

Muhasebe sistemi kapsamına bilanço esasına göre defter tutan gerçek ve tüzel kişiler (birinci sınıf tüccarlar) girmektedir. Ancak, banka ve sigorta şirketleri, özel finans kurumları, finansal kiralama şirketleri, menkul kıymet yatırım fonları aracı kurumlar ve yatırım ortaklıkları faaliyet konuları sebebiyle farklı muhasebe tekniği kullanmak durumunda olduklarından muhasebe sisteminin "Temel Mali Tabloların Düzenlenmesi" ve "Tek Düzen Hesap Çerçevesi, Hesap Planı ve İşleyişi"ne uymak zorunda değildirler. Söz konusu finans kurumlarının "Muhasebe Temel Kavramları"na, "Muhasebe Politikalarının Açıklanması"na ve Mali Tablolar İlkeleri"ne uymaları gerekmektedir¹⁹.

Bilanço esasına göre defter tutan gerçek ve tüzel kişiler TDMS'nin usul ve esaslarına uymak zorundadırlar²⁰. TDMS'nin uygulanmasıyla bulunan ticari kâr ile vergi tarhiyatının yapılacağı matrahı teşkil eden mali kâr arasında vergi kanunlarındaki hükümler nedeniyle farklılıklar vardır. Vergi kanunlarına uygun olarak mali kara ulaşmak için gerekli düzenleme ve hesaplamaların da yapılması gerekmektedir. Ancak söz konusu düzenlemeler temelini VUK'dan almasına rağmen vergi mevzuatı ile çelişkiler gösterebilmektedir²¹.

MSUGT'de yer alan; *"Yapılan düzenlemede öngörülen usul ve esaslara uyulması zorunlu olup, ilgili mevzuat hükümleriyle aykırılığın giderilmesi işletmelerin sorumluluğundadır"*²².

"Bu düzenleme kapsamında bulunan işletmeler muhasebe sistemlerini bu tebliğ ve ekinde öngörülen kurallara uygun olarak yürüteceklerdir. Ancak vergiye tabi kârın tespiti aşamasında vergi kanunlarında yer alan özel hükümleri göz önünde bulundurmamak zorundadırlar, diğer bir anlatımla bu düzenlemede yer alan kavram ve ilkeler ile mali tabloların tekliği değiştirilemez olup; işletmeler söz konusu mali tablolardan hareketle vergiye tabi safi kazancın tespitinde vergi mevzuatı uyarınca

¹⁸ Altar Ömer Arpacı, *Kurum Matrahının Tespitinde Giderler*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2007, s. 219.

¹⁹ Sevilengül, Age., s. 15.

²⁰ 1 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, *Resmi Gazete*, No 21447 (M), Tarih 26.12.1992.

²¹ Akyol, Küçük, Age. s. 57.

²² Mevlüt Özer, *Vergisel ve Teknik Boyutuyla Muhasebe*, Lebib Yalkın Yayınları, Ankara, 1998, s.10-11

istenilen bilgileri sağlayacak şekilde gerekli düzenleme ve hesaplamaları yapacaklardır.” hükümlerinden ve aynı tebliğin mali tablolar ilkeleri arasında yer alan; “Mali tabloların hazırlanmasında esas alınan kavram ve ilkeler ile Türk Ticaret Kanunu(TTK) ve ilgili diğer mevzuat hükümlerinin farklı uygulamalara yer verdiği durumlarda, işletmeler söz konusu mevzuat hükümleri uyarınca istenilen bilgileri sağlayacak şekilde gerekli düzenlemeleri yaparlar. Ancak bu düzenlemeler bu bölümde yer alan ilkeler çerçevesinde düzenlenecek mali tabloların tekliği ilkesini değiştirmez.” ifadelerinden anlaşılabacağı üzere vergi kanunları ile TDMS’nin ilişkisi kesin sınırlarla ayrılmıştır. Diğer bir ifadeyle, işletmeler muhasebe sistemlerini TDMS’ne uygun biçimde tutacaklar, ancak vergi kanunları gereğince yapılması gereken düzenleme ve değişiklikler ayrıca vergi idaresine verilecektir. Kısaca; aynı kanun gereğince işletmeler muhasebe sistemlerini farklı tutacaklar, ancak vergi idaresine yapacakları bildirimler için farklı raporlar sunacaklardır²³.

Ayrıca vergi kanunları gereğince mali kârın tespiti ve vergiye ilişkin bütün ödev ve işlemler ticari faaliyetten kaynaklanmaktadır. Bu bilgilerin ise muhasebe sistemi dışında bir sistemden elde edilmesi mümkün değildir. Bu sebeple vergi sisteminin ve işletmelerin uygulamakla yükümlü bulunduğu TDMS kayıtlarının birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Ancak vergi kanunlarına göre yapılması gereken bazı düzenlemeler basit birkaç işlemle sonuçlandırılabilse dahi, bazı noktalarda oldukça zor ve hesaplaması çok güç olan işlemler gerektirebilmektedir.

Sermaye piyasası mevzuatında yer alan düzenlemeler için de aynı durum söz konusudur. İşletmeler, muhasebe kayıtlarının tutulmasında ve mali tabloların hazırlanmasında esas olarak SPK tarafından yapılan düzenlemelere uygun hareket edecekler, vergi mevzuatının tanımladığı vergi matrahına ulaşmak için gerekli değişiklikleri ise muhasebe sistemi dışında, beyannameleri üzerinde yapacaklardır²⁴. Sermaye piyasası mevzuatı, vergi mevzuatının, kayıtların tutulmasına ve mali tabloların hazırlanmasına ilişkin özel ve farklı düzenlemelere yer verdiği durumlarda, bu mevzuat hükümlerine uyulacağı ve SPK tarafından belirlenen standart mali tablolar muhasebe sistemi dışında yapılacak düzeltmelere göre hazırlanabileceğini ifade etmiştir.

²³ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Beyanname Düzenleme Kılavuzu*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara 2010, s. 301.

²⁴ SPK Seri: XI, No: 5 sayılı tebliğ

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), kendine tabi işletmeler için 1983 yılı başında Mali Tablo formları ve 1984 yılı başında Genel Hesap Planı yayınlamıştır. Böylece muhasebe uygulamasında bir tek düzene doğru hareket edilmiştir.

SPKa'nın 16. maddesi "Muhasebe, Mali Tablo ve Rapor Standartları, İlan ve Bağımsız Denetlemeyi" düzenlemiştir.

Bu maddede, *"İhraççılar ve sermaye piyasası kurumları, konsolide olanlar dahil kamuya açıklanacak veya gerektiğinde Kurulca istenecek mali tablo, rapor ve bilgileri tespit olunacak şekil ve esaslara, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uymak suretiyle düzenlemekle yükümlüdürler."*

İhraççılar ve sermaye piyasası kurumları düzenleyecekleri mali tabloları Kurulca belirlenenleri ... bağımsız denetleme kuruluşlarına, bilgilerin doğruluk ve gerçeği dürüst biçimde yansıtma ilkesine uygunluğu bakımından inceleyerek bir rapor almak zorundadırlar." denilmektedir²⁵.

Diğer bir ifadeyle SPKa'na tabi kurum ve kuruluşlar kamuya açıklamakla yükümlü oldukları mali tablo, rapor ve bilgileri genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlara uymak suretiyle düzenlemek zorundadırlar. Ayrıca bu tablolarda, bilgilerin doğru ve gerçeği dürüst biçimde yansıttığından emin olunması amacıyla bağımsız denetim kuruluşlarına onaylatılması gerekliliği de bulunmaktadır.

İşletmeye sermaye koyan ve sonradan kendilerine ait kârı işletmede bırakan sahip ve hissedarlar ile alacaklar ve finansal sistemden yapılan borçlanmalar ile işletmeye kaynak sağlanır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin amacı; elde edilen varlıkların işletmeye sağladıkları kaynaklar ve bunlarla elde edilen varlıkların, muhasebe kayıt, hesap ve tablolarında anlamlı bir şekilde tespit edilmesi ve gösterilmesi yoluyla, belirli bir ticari işletmenin mali durumunun açıklıkla ve ilgililer için gerçeğe uygun olarak yansıtılmasıdır²⁶. Bu ilkeler işlemlerin kayıt dışı bırakılmasını engelledikleri için, tam olarak uygulandığında kayıt dışı ekonomiden daha az bahsedilmeye başlanacaktır.

²⁵ Sermaye Piyasası Kanunu Madde 16.

²⁶ Yalkın, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, s. 35.

Sermaye piyasası tebliğlerinde muhasebenin temel kavramları da açıklanmıştır. Söz konusu temel kavramlar incelendiğinde bu kavramların MSUGT’nde yer alan kavramlar ile aynı olduğu görülmektedir.

Tüm bu düzenlemeler sonucunda ortaya çok karmaşık bir muhasebe ve finansal raporlama sistemi çıkmaktadır²⁷. Örneğin uluslararası alanda borçlanma gerçekleştirmek isteyen ve aynı zamanda Sermaye Piyasası mevzuatına tabi olan bir işletme, muhasebe sistemini TDMS’ne göre tutacak ve finansal tablolarını buna göre hazırlayacak, ancak vergi kanunları uyarınca tüm hesaplamalarını tekrar yaparak beyannamesini bu kanunlara uygun olarak hazırlayacak, sermaye piyasası mevzuatı uyarınca kamuya açıklamakla yükümlü olduğu finansal tablolarını sermaye piyasası mevzuatına göre hazırlayacak ve son olarak da uluslararası alandan sağlayacağı borçlanma için yine finansal tablolarında tüm düzeltmeleri bu standartlara göre yapmakla yükümlü bulunacaktır.

1.2.2 Tek Düzen Muhasebe Sisteminin Kayıt Dışılığı Etkisi

TDMS’nin varlığı kayıt dışı ekonominin varlığını engelleyecek, en azından büyümesine göz yummayacak ve denetimini kolaylaştıracaktır. Bunun iki nedeni vardır: birincisi TDMS, adından da anlaşılacağı üzere belli bir sistemi ön gördüğü için ikincil muhasebe sisteminin varlığını engelleyecek, en azından zorlaştıracaktır. TDMS’den önce her işletme kendisine göre hesap kalemlerini oluşturup kayıtlarını kendi düzeni içerisinde takip ediyordu. Dolayısıyla, aynı kalem, iki işletmede aynı isimde yer alsa da farklı anlamlar taşıyabiliyordu. TDMS ile birlikte işletmenin defterlerinde olması gereken hesaplara belli isimler ve numaralar verilmiş, dolayısıyla aynı hesabın her işletme ve üçüncü kişiler açısından aynı anlama gelmesi sağlanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkan muhasebe denetiminin kolaylığı da TDMS’nin kayıt dışılığı engelleyici ikinci nedenini oluşturmaktadır. Hesapların belirlenmesi ve aynileşmesi denetimi kolaylaştıracığı için denetim yelpazesinin genişlemesini sağlayacak bu da

²⁷ Burada ele alındığı anlamıyla finansal raporlama, yalnızca mali tablolar ya da muhasebe kayıtları ile sınırlı değildir. Ortak ya da yöneticilerin açıklamaları, şirketin yatırımları, satışları hakkında kamuyu bilgilendirmeler, basın kuruluşlarında yer alan haberler gibi işletme hakkındaki diğer finansal bilgiler de finansal raporlamanın değişik bir biçimidir.

kayıt dışılık açısından caydırıcı rol oynayacaktır. Çünkü denetim mekanizmasının etkinsizliği kayıt dışına yönelişte önemli bir faktördür²⁸.

1.3 MUHASEBE STANDARTLARI

Muhasebenin bilgi kullanıcılarına hizmet verebilmesi için belirli bir takım standartlarının bulunması gerekmektedir. Muhasebenin genel kurallarını belirleyerek herkes için aynı anlamı ifade etmesini sağlayabilmek için birçok düzenleme yapılmıştır.

Muhasebe politikalarının seçilmesinde ve bu politikaların uygulanmasında daha önceden belirlenmiş olan muhasebe temel kavramlarının esas alınması zorunludur. Muhasebenin temel kavramları yapılacak olan işlemlerde ele alınması gereken bazı tanımlamalardan oluşmaktadır²⁹. Mali tablo, rapor ve kayıtların söz konusu temel kavramlar doğrultusunda hazırlanması esastır.

Muhasebe ilkeleri, muhasebe temel kavramlarının muhasebe işlemleri ile mali tablolarda kullanılmasını sağlamak amacıyla, işletmeler tarafından uygulanabilecek esasları ifade eder³⁰. Bu ilkeler, işletmenin yapısına ve faaliyetlerinin türüne göre çeşitlilik gösterebilir. Belli bir işlem için birden fazla alternatif ilke bulunabilir. İşletmelerin söz konusu ilkelerden birisini seçmesi şarttır. Muhasebe ilkeleri, genel olarak muhasebe standartları aracılığıyla uygulamaya geçirilir. Muhasebe standartları, muhasebe işlemlerinde ve mali tabloların hazırlanmasında işletmeler tarafından esas alınması zorunlu olan muhasebe ilkeleri ile uygulama alanındaki farklılıkları en aza indiren düzenlemelerdir. Standartlarda benimsenen muhasebe ilkelerinden işletmelerce uygulananlar söz konusu işletmelerin muhasebe politikalarını oluşturur³¹.

TTK Tasarısı'nın 65'inci maddesinde; muhasebe defterlerinin Türkiye Muhasebe Standartlarına (TMS) uygun olarak tutulması ve tasarı'nın 88'inci maddesi 1'inci fıkrasında yer alan "gerçek ve tüzel kişiler gerek ticarî defterlerini tutarken, gerek münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) tarafından yayımlanan, TMS'ne, kavramsal çerçevede yer alan

²⁸ M. Bülent Aydın, *Türkiye' Deki Kayıt Dışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi*, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul 2006, s. 22.

²⁹ Yalkın, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, s. 68.

³⁰ Sevilengül, Age., s. 2.

³¹ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul 2004, s. 55.

muhasabe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlara aynen uymak ve bunları uygulamak zorundadırlar" hükümleri yer almaktadır³².

İşletme ile ilgili bilgilerin sunulmasında finansal raporların ve muhasabe teori ve uygulamalarının büyük önemi vardır. Dolayısıyla bu teori ve uygulamalar içerisinde belli kurallara dayanan standartların varlığı şarttır. Öyle ki globalleşme ve çok uluslu şirketlerle birlikte bu standartların ülke çapını aşip uluslar arası nitelik kazanması gerekmiştir.

Şirketlerin gizli ortağı durumundaki gelir idaresi hazırlanan raporlara göre denetim yapmakta ve verginin kayba uğramaması için uğraş vermektedir. Bu doğrultuda mevzuat kapsamında kanun hükümleri, yönetmelikler, tebliğler, genelgeler, sirkülerler hazırlanmaktadır. Gelir idaresi, TFRS'nı da kısmen de olsa söz konusu mevzuat kapsamına almaktadır. Ancak vergi mevzuatı açısından, finansal raporların tümünden TMS ve TFRS'ne göre hazırlanması istenilmemektedir. Bu durum SPK tarafından yayınlanan 9 Nisan 2008 tarihli düzenlemede de hissedilmektedir³³:

"Diğer mevzuat uyarınca hazırlanan finansal tablolar

Madde 18- İşletmelerin vergi mevzuatı gibi diğer mevzuatta öngörülen finansal tabloları hazırlamaları mümkündür. Ancak Sermaye Piyasası Mevzuatı uyarınca kamuya açıklanacak finansal tabloların, bu Tebliğdeki esaslara uygun olarak hazırlanması zorunludur. Söz konusu finansal tablo bilgilerinin, bilgi sunulan kamu kurum ve kuruluşu tarafından kamuya açık olarak tutulması ve ilgili döneme ilişkin daha önceden bu Tebliğ uyarınca finansal tablo hazırlanıp kamuya açıklanmamış olması halinde, işletmelerin, bu bilgileri ilgili mercilerle birlikte eş zamanlı olarak sermaye piyasası araçlarının kote olduğu borsaya iletmeleri gerekmektedir."

Burada vazedilen hüküm; işletmeler raporlarını vergi mevzuatı hükümlerine göre hazırlayacaklar, daha sonra TMS ve TFRS'lere göre gerekli düzeltmeleri yaparak ayrı bir finansal raporlama seti oluşturarak Sermaye Piyasasına sunacaklardır. Aynı düzenlemenin 20. maddesinde ise işletmelerin diğer mevzuat uyarınca tutmakla mükellef oldukları kanuni defter ve belgelere yeni kayıt yapmaları engellenmektedir. Eğer TMS ve TFRS nedeniyle rakamlarda bir değişiklik olacaksa işletmeler muhasabe

³² Pekdemir, Age., s. 5.

³³ Sermaye Piyasası Kurulu Tebliği, 9 Nisan 2008.

defter ve kayıtlar ile farklılaşan finansal tablolar arasındaki ilişkiyi kurmak ve bir sonraki yıl finansal tablolarının sağlıklı bir şekilde hazırlanmasını sağlamak üzere "Sermaye Piyasası Muhasebe Defteri" tutacaklardır. Sermaye Piyasasında işlem yapan işletmeler için bu işlemler ve Sermaye Piyasası Muhasebe Defteri tutulması zorunlu iken, sadece vergi dairesi için finansal rapor hazırlayan işletmelerin TMS ve TFRS'na uygun hareket etmeleri gerekmemektedir.

1.3.1 Muhasebe Standartlarının Tarihsel Gelişimi

2001 Mart ayında ABD'nin Delaware Eyaletinde kâr amaçsız bir kurum olarak tescil edilmiş ve İngiltere-Londra merkezli olarak faaliyetini sürdürmeye devam eden Uluslar arası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee (IASC)), 1973 yılında, Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve ABD'nin muhasebe meslek örgütleri tarafından kurulmuştur³⁴. Komite 1973 yılından 2001 yılına kadar bu statüde hizmet vermiş ve Uluslar arası Muhasebe Standartlarını yayınlamıştır. Bu komite, 2001 yılı başından itibaren Uluslar Arası Muhasebe Standartları Kurulu'na (UMSK) (International Accounting Standards Board (IASB)) dönüştürülmüştür. Bağımsız bir özel sektör kuruluşu niteliğindedir. Kuruluş amacı farklı ülkelerde bulunan işletmeler ve tüm organizasyonlar tarafından kullanılan muhasebe ilkelerinde birlik sağlamaktır.

Komite esas sözleşmesinde, UMSK'nın amaçları iki madde halinde belirlenmiş olup, belirlenen amaçlar üyelerce de kabul edilmiştir. Söz konusu amaçlar şöyledir:

- a) Kamu yararı için finansal tabloların sunulmasında standartları formüle etmek, yayınlamak ve bunların uluslararası düzeyde kabulünü ve izlenmesini sağlamak,
- b) Genel olarak finansal tabloların sunulmasında uyulan düzenlemelerin, muhasebe standartlarının ve prosedürlerin birleştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamak.

2001 yılı başından itibaren UMSK, toplum çıkarlarının korunması doğrultusunda, şeffaf, karşılaştırılabilir, küresel bir şekilde uygulanabilen, yüksek düzeyli, anlaşılabilir finansal raporlamanın gerçekleştirilmesine hizmet edecek standartların geliştirilmesi ve yayınlanması şeklinde hizmet vermektedir. Sonuç olarak, bu kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanmakta olan önceleri Uluslar arası Muhasebe

³⁴ Pekdemir, Age., s. 8.

Standartları olarak adlandırılan, sonraları Uluslar arası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) (International Financial Reporting Standards IFRS) olarak adlandırılan standartları hazırlayıp yayınlamaya devam etmiştir. Ancak uluslararası düzeyde kabul edilmiş bir muhasebe standartları serisi bulunmamaktadır. IASC uluslararası muhasebe standartlarını ortaya koyarak bu alanda bulunan çok büyük bir eksikliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır³⁵.

Türkiye’de muhasebe standartları konusunda ortaya çıkan gelişmeler ise şöyledir. Önceleri, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odaları ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TURMOB) Yönetim Kurulu Kararı ile oluşturulan Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK) tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) söz konusu idi. Sonraları ise devreye Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) girdi. TMSK, 2499 sayılı SPKa’na 15.12.1999 gün ve 4487 sayılı Kanunla eklenen Ek-1’inci maddede öngörülen görevleri yerine getirmek üzere kanunla kuruldu ve idari ve mali özerkliğe sahip olan bir kamu tüzel kişiliği haline getirildi. Anılan kanun hükmü uyarınca Başbakanlığın ilgili kuruluşu olan TMSK, günümüz itibarıyla Maliye Bakanlığı ile ilişkilendirilmiş bulunmaktadır³⁶.

TMSK’nın temel görevi; *“denetlenmiş finansal tabloların sunumunda finansal tabloların ihtiyaca uygun, gerçek, güvenilir, dengeli, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir nitelikte olmaları için ulusal muhasebe ilkelerinin gelişmesi ve benimsenmesini sağlayacak ve kamu yararı için uygulanacak ulusal muhasebe standartlarını saptamak ve yayınlamak”* olarak belirtilmiştir³⁷.

TMSK, yukarıda belirtilen temel görevi doğrultusunda 2005 yılı başından itibaren UFRS’ye paralel olarak ve aynı numaraları oluşturacak şekilde TMS ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) şeklinde hazırlayıp ve seri olarak Resmi Gazetede yayınlamaktadır³⁸.

³⁵ White G.I., Sondhi A.C., Fried D., *The Analysis and Use of Financial Statements*, John Wiley & Sons, 1994, p 27.

³⁶ 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, Madde Ek 1. (15.12.1999 gün ve 4487 sayılı kanunla eklenen madde)

³⁷ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu 2002 Yılı Faaliyet Raporu.

³⁸ TMS ve TFRS’ler 28.07.1981 tarih ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’na 15.12.1999 gün ve 4487 sayılı Kanunla eklenen Ek-1 inci maddesi ile 24.02.2004 tarihli ve 2004/6924 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun Çalışmalarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 9 uncu maddesinin (a) bendine dayanılarak hazırlanmaktadır.

Kurul 2006 sonuna kadar kırk bir adet standart yayınlamıştır³⁹.

1.3.2 Standartların Sınıflandırılması

Yayınlanan TMS'leri aşağıdaki esaslara göre sınıflandırmak mümkündür⁴⁰:

Finansal Tabloların Sınıflandırılmasına İlişkin Standartlar

- Mali Tabloların Sunulması (TMS 1)
- Nakit Akım Tablosu (TMS 7)
- Konsolide ve Bireysel Mali Tablolar (TMS 27)

Sektörlere Özgü Standartlar

- İnşaat Sözleşmeleri (TMS 11)
- Kiralama İşlemleri (TMS 17)
- Emeklilik Fayda Planlarında Muhasebeleştirme ve Raporlama (TMS 26)
- Tarımsal Faaliyetler (TMS 41)
- Sigorta Sözleşmeleri (TFRS 4)
- Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi (TFRS 6)
- Stoklar (TMS 2)
- Finansal Araçlar (TMS 39)
- Gelir Vergileri (TMS 12)
- Maddi Duran Varlıklar (TMS 16)
- Hâsılat (TMS 18)
- Çalışanlara Sağlanan Faydalar (TMS 19)
- İştiraklerdeki Yatırımlar (TMS 29)
- İş Ortaklıklarındaki Paylar (TMS 31)
- Varlıklardaki Değer Azalışları (TMS 36)
- Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar (TMS 37)
- Maddi Olmayan Duran Varlıklar (TMS 38)
- Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller (TMS 40)
- Satış Amaçlı Elde Tutulan Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler (TFRS 5)

³⁹ Kurulun resmi internet sitesinde yayınlanmaktadır: www.tmsk.org.tr. TMS 41 "Tarımsal Faaliyetler Standardı" 24.02.2006 tarih ve 26090 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁴⁰ Pekdemir, Age., s.17.

İşlemlerin Raporlanmasına İlişkin Standartlar

- Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar (TMS 8)
- Bilânço Tarihinden Sonraki Olaylar (TMS 10)
- Kiralama İşlemleri (TMS 17)
- Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması (TMS 20)
- Kur Değişim Etkileri (TMS 21)
- Borçlanma Maliyetleri (TMS 23)
- Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama (TMS 29)
- Hisse Başına Kazanç (TMS 33)
- TFRS' lerin İlk Uygulaması (TFRS 1)
- Hisse Bazlı Ödemeler (TFRS 2)
- İşletme Birleşmeleri (TFRS 3)

Dipnotlara İlişkin Standartlar

- Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar (TMS 8)
- Bilânço Tarihinden Sonraki Olaylar (TMS 10)
- İlgili Taraf Açıklamaları (TMS 24)
- Açıklama (TFRS 7)

Kapsadıkları Birimlere İlişkin Standartlar

- Bölümlere Göre Raporlama (TFRS 8)
- Ara Dönem Finansal Raporlama (TMS 34)

1.4 DENETİM VE MALİ TABLO KALEMLERİNİN ANALİZİ

1.4.1 Genel Olarak Denetim

Merkantilizmin geliştiği dönemlerde uluslararası ticaretin artması sonucu hesap ve işlemlerin esaslara bağlanma ihtiyacı denetim kavramını da beraberinde getirmiştir.

Modern anlamda denetim kavramı sanayi devrimi sonrasında gelişmiş ve bugünkü niteliğine kavuşmuştur⁴¹.

Genel olarak denetim; boyutları veya biçimleri normalin dışında olan parçaları çıkarıp atmak amacıyla yapılan işlemdir". Türkiye'de denetleme kavramı, ağırlıklı olarak revizyon, kontrol, murakabe ve teftiş sözcüklerinde kendisini bulmaktadır⁴².

İktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgililere bildirmek amacıyla, tarafsız kanıt toplayan ve bu kanıtları değerlendiren sistematik sürece **denetim** denir⁴³.

Klasik anlamda denetim, konularına ve amaçlarına göre finansal denetim, uygunluk denetimi ve performans denetimi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ancak, bu üç denetim türünün bir arada yürütülmesi halinde ekonomik denetim adında dördüncü bir denetim türünün ortaya çıktığı da görülmektedir. Denetim, statüsüne göre iç denetim ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış denetim de kendi içerisinde bağımsız denetim ve kamu denetimi olmak üzere ikiye ayrılır.

Finansal denetim, bir işletmenin finansal tablolarının önceden belirlenmiş kriterlere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği konusunda bir görüş belirlemek amacıyla finansal tabloların incelenmesini ifade eder⁴⁴. Finansal tablo kriterleri, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri veya vergi mevzuatı hükümleridir. Finansal denetim bağımsız denetçiler ve kamu denetçileri tarafından yürütülür. Denetimin konusunu, ortaklara veya ilgili kamu kuruluşlarına verilen finansal tablolar oluşturmaktadır. Finansal denetim, finansal tabloların doğruluğunun araştırılmasından çok, söz konusu tablolara temel oluşturan muhasebe bilgilerinin doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılmasını ifade eder. Finansal denetimde yapılan işlem, bilgileri elde etmek için kullanılan kayıt ortamının ve raporlama sisteminin gözden geçirilmesi, hatalı olan ve hukuka uygun olmayan işlemlerin bulunması, önlenmesi ve kayıtlarda var olan varlıkların işletmede mevcut olup olmadığının belirlenmesidir⁴⁵.

⁴¹ Çalgan vd., Age., s. 7.

⁴² Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, s. 17.

⁴³ Erkan Çalgan vd., *Muhasebe Denetimi*, İSMMMO, 2008, s. 6.

⁴⁴ Çalgan vd., Age., s. 36

⁴⁵ Erdal Kenger, *Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu*, YDK Yayınları, Şubat 2001, s. 5.

1.4.2 Denetim Standartları

Denetim, bir doğruluk, uygunluk ve akılcılık sorgulaması olduğundan, denetim faaliyetinin bizzat kendisinin de kalite ve güvenilirlik sorgulamasının yapılması bir zorunluluktur⁴⁶. Denetimde kalite ve güvenilirliğin güvencesi ise, denetim faaliyetinin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğuna bağlıdır. Bu belirleme bizi denetçinin niteliklerine ve denetim sürecinin geneline yönelik denetim standartlarına ulaştırır. Denetim standartları bir yerde yapılan işin kalitesine ilişkin ölçütler bütünü olup, hem kişisel özellikleri itibariyle denetçiye, hem de başından sonuna kadar tüm denetim sürecini kapsar. Denetim standartları, denetçiye mesleki sorumluluğunu yerine getirmesinde yardımcı olan, ona denetim faaliyetinde ışık tutan genel ilkelerdir⁴⁷.

Meslek örgütlerince kabul edilmiş ve denetim kuruluşları ile denetçilerin uymak zorunda oldukları standartlara “Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları” denilmektedir⁴⁸. Birinci bölümü genel standartlara ayrılmıştır. Bu standartlar denetçilerin karakterleri, davranışları ve mesleki eğitimleri ile ilgili esasları içerir. Bu açıdan bu standartlara kişisel standartlar adı da verilir. Kişisel standartlar; mesleki yeterlilik, bağımsızlık ve tarafsızlık ve mesleki özen olmak üzere üçe ayrılır.

Çalışma alanı standartları genel standartlara oranla daha özeldir. Bunlar; planlama ve gözetim, iç kontrol sistemi ve kanıt toplamadır.

Denetim raporunun mesleki bir görüşle hazırlanması ve kullanıcılara sunulması gereklidir. Raporlama standartları denetim raporunun yapısı ve hazırlanması ile ilgili ilkeleri içermekte ve aşağıdaki ilkelerden oluşmaktadır:

1- Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk: Denetim raporu, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak düzenlenip düzenlenmediğini belirtmelidir.

2- Süreklilik: Denetim raporu, muhasebe ilkelerinin geçmiş dönemle bağlantılı olarak cari dönemde de değişmeden uygulanmış olup olmadığını açıkça belirtmelidir.

3- Açıklayıcı bilgiler: Mali tablolardaki bilgi verici açıklamalar, raporda aksi belirtilmedikçe makul ölçüde yeterli sayılmalıdır.

⁴⁶ Çalgan vd., Age., s. 7.

⁴⁷ Kenger, Age., s. 6.

⁴⁸ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, s. 17.

4- Görüş bildirme: Yürütülen denetimin sonucu denetim raporunda açıklanmalıdır.

1.4.2.1 Denetim Yöntemleri⁴⁹

a. Şekli denetim; bir kuruluştaki tutulmakta olan muhasebenin şekil açısından uygunluğunu araştırmaya yönelik bir denetim yoludur.

b. Maddi denetim; kuruluşa ait kıymetlerde değişiklik doğuran işlemlerin, gerçeğe ve amaca uygunluğu ile defter ve hesaplara, belgeler ve değerlendirme ölçüleri ışığında doğru olarak kayıtları kayıtlanmadıklarını inceleyen denetimdir.

c. Aralıksız denetim; belirli bir zaman kesiti içindeki tüm işlemlerle ilgili kayıt ve belgelerin tek tek gözden geçirilmesidir.

d. İleriye doğru denetim; incelemenin belgelerden defter kayıtlarına ve finansal tablolara doğru bir sıra izlenerek yapıldığı denetimdir.

e. Doğrudan denetim; her bir işlemin ayrı ayrı ve doğrudan incelendiği yöntemdir.

f. Dolaylı denetim; aynı nitelikteki veya birbirleriyle yakın ilişki içindeki hesaplar arasında toplam karşılaştırmalar yapılarak bunlar arasında uygunluk araştırması yapan bir denetim yöntemidir.

1.4.2.2 Denetim İşlemleri

Genel olarak denetim görüşüne varmada denetçinin yaptığı çalışmalara denetim işlemleri denmektedir.

a. Karşılaştırma: Genel olarak defter kayıtları arasındaki doğruluğu araştırmaya yönelik işlemlerdir.

b. Tutar aktarmalarının kontrolü: Yapılan ticari işlemler sonucu düzenlenen belgelerin (fatura, gider pusulası, müstahsil makbuzu gibi) defterlere doğru aktarılıp aktarılmadığının kontrolüdür.

c. Aritmetik kontrol: Karşılaştırma ve tutar aktarmalarının kontrolünden sonra denetim, muhasebe kayıt ortamında ve belgelerdeki dört işlemlerdeki doğruluğun

⁴⁹ Çalgan vd., Age., s. 38.

araştırılması ve bu işlemlerin yinelenmesi yoluyla gerçekleştirilen bir hesap kontrolüdür.

d. Belge inceleme: İşletmeler tarafından düzenlenen veya yapılan işlemler sonucu alınan belgelerin mevzuata uygun olarak düzenlenip düzenlemediğinin veya yapılan işlem ile ilgisinin olup olmadığının araştırılmasıdır.

Finansal tablo kalemleri ile ilgili denetim amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için hangi denetim tekniklerinin kullanılabileceği özet olarak bir fikir vermesi bakımından aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵⁰:

Tablo 1.1. Finansal Tablo Kalemlerinin Denetimi

Finansal Tablo Unsurları	Denetimin Amacı	Denetimin Amacına Göre Uygulanacak Denetim İşlemleri
KASA ve BANKALAR	1. Kasa kalıntısının doğrulanması. 2. Nakit kalemlerinin bilançoda uygun olarak sınıflandırılıp gösterilmesi. 3. Kasa ile ilgili muhasebeleştirme işlemlerinin doğruluğu, düzgünlüğü ve kasanın idaresi. 4. Banka işlemleri ve banka hesap kalıntılarının kontrolü. 5. Nakit ile ilgili iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi.	1. Doğrulama, fiziki inceleme, gözlem ve sayım. 2. Doğrulama, fiziki inceleme, soruşturma ve göz atma. 3. Belge inceleme, yeniden hesaplama, kayıt sistemini yeniden izleme, karşılaştırma, soruşturma, hesap inceleme ve göz atma. 4. Belge inceleme, karşılaştırma, soruşturma, hesap inceleme ve göz atma. 5. Soruşturma belge inceleme, kayıt sistemini yeniden izleme, yeniden hesaplama, hesap inceleme, göz atma.
ALACAKLAR ve SATIŞLAR	1. Alacak kalıntılarının doğrulanması. 2. Alacakların net gerçekleşebilir değerlerinin saptanması 3. Alacakların bilançoda uygun olarak sınıflandırılıp gösterilmesi. 4. Teminat olarak verilmiş kısımların ve iskontolu senetlerin saptanması. 5. Güvence karşılığının, sahipliğin ve değerinin saptanması. 6. Alacaklar ve satışlarla ilgili iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi. 7. Satış tutarının uygunluğunun saptanması.	1. Doğrulama, belge inceleme, karşılaştırma. 2. Göz atma, doğrulama, karşılaştırma, soruşturma ve belge inceleme. 3. Doğrulama, karşılaştırma, soruşturma ve göz atma. 4. Doğrulama, belge inceleme, göz atma, soruşturma, yeniden hesaplama ve kayıt sistemini yeniden izleme. 5. Doğrulama, belge inceleme, fiziki inceleme ve göz atma. 6. Alacaklar için; soruşturma, satışlar için; belge inceleme, yeniden hesaplama, kayıt sistemini yeniden izleme, soruşturma, karşılaştırma, hesap inceleme ve göz atma. 7. Analitik inceleme ve karşılaştırma.
STOKLAR ve	1. Kuruluşun stok sayımının değerlendirilmesi. 2. Stokların varlığının, sahipliğinin, muhasebe kayıtlarının düzgünlüğünün ve	1. Gözlem ve soruşturma. 2. Fiziki inceleme, doğrulama, belge inceleme, karşılaştırma, kayıt sistemini

⁵⁰ Kenger, Age., s. 10.

SATIŞLARIN MALİYETİ	değerlemenin uygunluğunun saptanması. 3. Malların alınması ve teslimi (gönderilmesi) ile ilgili olarak kapanış tarihine uygun olarak kayıtlamanın yapılmış olduğunun saptanması (dönemsellik). 4. Stokların sınıflandırılması ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak bilançoda sunulduğu ile ilgili açıklama kurallarına uyulmuş olduğunun saptanması. 5. Stok değerlendirme karşılıklarının uygun olarak ayrılmış olduğunun belirlenmesi. 6. Satın alma ve satış taahhütlerinin incelenmesi. 7. Stoklar ve satışların maliyeti ile ilgili iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi 8. Satışların maliyetinin tutar açısından uygun olup olmadığının araştırılması.	yeniden izleme ve yeniden hesaplama, göz atma. 3. Belge incelemesi, karşılaştırma, soruşturma. 4. Bu konuda özel bir denetim tekniğinin uygulanması söz konusu değildir. Denetçi koşullara göre davranır. 5. Fiziki inceleme, belge incelemesi, soruşturma, karşılaştırma, göz atma. 6. Soruşturma, belge incelemesi ve göz atma. 7. Soruşturma. 8. Analitik inceleme, karşılaştırma
BORÇLAR ve BORÇ SENETLERİ	1. Borçlar ve borç senetleri hesapları ile ilgili kalıntıların doğrulanması. 2. Borçlarla ilgili muhasebe kayıtlarının geçerliliğinin araştırılması. 3. Borçların bilançoda uygun olarak gösterilmesi. 4. Kısıtlamalar, varlıklarla ilgili teminat ve ilgili kalemlerinin saptanması. 5. Borçlarla ilgili iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi. 6. Kayıtlara geçirilmemiş borçların bulunup bulunmadığının araştırılması.	1. Karşılaştırma, yeniden hesaplama, kayıt sistemini yeniden izleme, doğrulama, belge incelemesi. 2. Belge incelemesi, yeniden hesaplama, kayıt sistemini yeniden izleme, soruşturma, hesap incelemesi, göz atma. 3. Karşılaştırma, doğrulama, soruşturma, göz atma. 4. Doğrulama, soruşturma, göz atma. 5. Soruşturma. 6. Göz atma, doğrulama, soruşturma, belge incelemesi, karşılaştırma.
DURAN VARLIKLAR	1. Duran varlıkların var olduklarının ve sahipliğinin araştırılması ve üzerlerinde bir kısıtlamamanın var olup olmadığının incelenmesi. 2. Finansal tablolarda gözüken bakiyelerin doğruluğunu destekleyen muhasebe kayıtlarının incelenmesi. 3. Satın almaların uygunluğunun ve aktifleştirme veya giderleştirme ayırımına uygun davranıldığı belirlenmesi. 4. Duran varlıkların kayıtlardan çıkarılması ve bu işlemle ilgili kazanç ve kayıpların doğru olarak saptanmış olduğu. 5. Amortisman ve tükenme paylarının uygunluğunun saptanması. 6. Duran varlıkla ilgili iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi.	1. Fiziki inceleme, belge incelemesi, doğrulama. 2. Belge incelemesi, göz atma, yeniden hesaplama, kayıt sistemini yeniden izleme, karşılaştırma. 3. Belge incelemesi. 4. Belge incelemesi, karşılaştırma, yeniden hesaplama, göz atma. 5. Yeniden hesaplama, karşılaştırma, göz atma, hesap incelemesi. 6. Soruşturma.
YATIRIMLAR	1. Finansal tablolarda yer alan hisse senedi ve tahvillerin ve ilgili gelir hesaplarının bakiyelerinin destekleyici bilgileri ile birlikte doğrulanması. 2. Bilançoda görünen değerlerin uygunluğu. 3. Tüm yatırımların varlığının ve	1. Belge incelemesi, karşılaştırma, analitik inceleme, yeniden hesaplama. 2. Karşılaştırma, analitik inceleme soruşturma. 3. Fiziki inceleme, doğrulama. 4. Soruşturma 5. Soruşturma

	sahipliğinin araştırılması. 4. Raporlama açısından varlık ve gelir kalemlerinin uygun sınıflandırmasının yapılmış olduğu. 5. Yatırımlarla ilgili iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi.	
ÖZ KAYNAKLAR	1. Bakiyelerin ve sınıflandırmanın doğrulanması. 2. Öz sermaye yapısında değişikliklerin onaylanmış olduğu. 3. Kasa hisse senetlerinin var olup olmadığı ve mevzuata uygunluğu. 4. İmtiyazlı hisse senetlerinin varlığı ve sağladığı haklar. 5. Temettülerin duyurularının ve ödemelerinin uygunluğunun saptanması. 6. Dağıtılmayan karlar hesabına ve/veya emisyon primleri hesabına borç ve alacak kayıtlarının uygun olarak yapılmış olduğu.	1. Doğrulama, belge incelemesi. 2. Belge incelemesi. 3. Fiziki inceleme, karşılaştırma, doğrulama. 4. Belge incelemesi, karşılaştırma, soruşturma, yeniden hesaplama. 5. Belge incelemesi, karşılaştırma, doğrulama. 6. Belge incelemesi, soruşturma, hesap incelemesi.

1.4.3 Mali Tablo Kalemlerinin Analizi

Bilanço ile gelir tablosunun incelenmesindeki temel amaç; tabloların, işletmenin inceleme dönemindeki mali durumunu ve faaliyet sonucunu (kâr veya zararını), mevzuata, muhasebe standartlarına ve genel kabul görmüş muhasebe kavramı ve ilkelerine uygun ve bir önceki hesap dönemi ile tutarlı olarak doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığının belirlenmesidir⁵¹. Bu belirleme yapılırken, mali tabloların TMSK’ca yayımlanan standartlarda ve kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine uyularak kuruluşun mal varlığını borç ve yükümlülüklerini, öz kaynaklarını ve faaliyet sonuçlarını tam, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaçlara ve işletmenin niteliğine uygun tarzda, şeffaf ve güvenilir olarak gerçeği dürüst, aynen ve aslına sadık surette yansıtacak şekilde çıkarılıp çıkarılmadığı belirlenir⁵².

Finansal tablolar büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte, bir takım sosyal, ekonomik ve hukuki sebepler ile ulusal düzenlemelerin oluşturulması sırasında farklı ülkeler tarafından farklı finansal tablo kullanıcılarının gereksinimlerinin dikkate alınması gibi sebeplerle bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Söz konusu farklılıklar, finansal tabloların unsurları için farklı tanımların kullanılmasına neden olmuştur. Örneğin, varlıklar, yükümlülükler, özkaynaklar, gelir ve giderler farklı tanımlanmıştır. Ayrıca söz konusu farklılıklar, finansal tablolarda yer alan kalemlerin

⁵¹ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Beyanname Düzenleme Kılavuzu*, s. 403.

⁵² Kenger, Age., s. 5.

muhasebeleştirilmesinde farklı kriterlerin kullanılmasına ve bu kalemler için farklı ölçüm esaslarının benimsenmesine de yol açmıştır. Finansal tabloların kapsamı ve bu tablolarda yer verilen açıklamalar da bu farklılıklardan etkilenmiştir.

TMSK, söz konusu farklılıkları, finansal tabloların hazırlanması ve sunulmasına ilişkin kuralları, muhasebe standartlarını ve uygulama usullerini uyumlaştırmak suretiyle azaltmayı amaçlamaktadır. Vergi politikalarının belirlenmesi, ulusal gelir istatistiklerinin hazırlanması ve kullanılması ya da işletmelerin faaliyetlerinin yasal açıdan düzenlenmesiyle kayıt dışına kaymalarının engellenmesi amaçlarıyla karar alınırken işletmenin muhasebe kayıtlarına ve finansal tablolarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgilerin sunulma şekli alınacak kararları da etkileyecektir. Zaten ikincil muhasebe⁵³ ile ortaya çıkan kayıt dışılık da, kayıtların işletmenin kendi açısından farklı sunmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun için, çerçeveyi daraltmak maksadıyla TMSK izin verdiği alternatif muhasebe yöntemlerini azaltmaya çalışmaktadır.

Finansal tabloların amacı, çeşitli kullanıcıların ekonomik kararlar verirken faydalanmaları için işletmenin finansal durumu, performansı (faaliyet sonuçları) ve finansal durumundaki değişiklikler hakkında bilgi sağlamaktır. Finansal tablolar finansal raporlama sürecinin bir parçasıdır. Finansal tabloları oluşturan unsurlar aynı işlemin farklı yönlerini yansıttıkları için birbirleriyle ilişkilidirler. Her ne kadar bir finansal tablo bir diğerinden farklı bilgiler içerse de hiçbir bilgi sadece tek bir amacı karşılamaya dönük veya kullanıcıların belli bir ihtiyacı için gerekli olan bütün bilgileri karşılamaya yeterli değildir. Bir finansal tablo seti normal olarak bilanço, gelir tablosu, nakit akış tablosu, özkaynaklar değişim tablosu, kâr dağıtım tablosu, dipnotlar ile finansal tabloların ayrılmaz bir parçası olan açıklama kısımlarını içerir⁵⁴. Rapordaki bilginin güvenilir olması için açıklamayı amaçladığı ya da makul bir şekilde açıklamış olduğunun beklendiği işlemleri ve diğer olayları doğru bir şekilde göstermesi gerekir. Örneğin, bir bilanço, tahakkuk ilkesine uygun olarak raporlama tarihinde aktifler, pasifler ve özkaynaklar olarak sonuçlanan işlemleri ve diğer olayları doğru bir şekilde göstermelidir. Bir bilginin işlemi doğru bir şekilde tanımlaması için bu işlem ve bilgilerin sadece yasal görünüşleri değil, bunların özleri ve ekonomik gerçekler de

⁵³ İkincil muhasebe; yasalara aykırı bir şekilde, kayıt dışı işlemlerin ayrıca kaydedildiği ve takip edildiği muhasebe sistemidir.

⁵⁴ Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve”, *Resmî Gazete*, Sayı 25702, Tarih 16.01.2005.

dikkate alınarak muhasebeleştirilmesi ve sunulması gerekir. Kayıt dışılığın muhasebe sistemini oluşturan ikincil muhasebe bu kurala hiçbir şekilde uymamaktadır. Çünkü ticari işlemle ilgili bilginin bir kısmının rapora dâhil edilmemesi bilginin tamamının yanlış veya yanıltıcı olmasına bu nedenle de güvenilirlik ve uygunluk özelliğini kaybetmesine yol açar. İkincil muhasebe neticesinde raporların karşılaştırılabilirlik özelliği de kalmayacaktır.

Finansal tablolar, işlemlerin ve diğer olayların finansal etkilerini, bunları ekonomik karakterlerine göre geniş gruplar içinde sınıflandırarak gösterirler. Bu geniş gruplar finansal tabloların unsurları olarak tanımlanır. Finansal durumun ölçümlemesi ile doğrudan ilgili unsurlar bilançoda varlıklar, yabancı kaynaklar (borçlar) ve özkaynaklar olarak yer alır. Gelir tablosundaki faaliyet sonuçlarının ölçümlemesi ile doğrudan doğruya ilgili unsurlar ise gelirler ve giderlerdir.

Mali tabloların amaçları şöyledir:

- Yatırımcılar, kredi verenler ve diğer ilgililer için karar almada yararlı bilgiler sağlamak.
- Gelecekteki nakit akımlarını değerlendirmede yararlı bilgiler sağlamak.
- Varlıklar, kaynaklar ve bunlardaki değişiklikler ile işletme faaliyet sonuçları hakkında bilgi sağlamak⁵⁵.

Mali tablolarda yer alan bilgilerin karar vericiler tarafından en iyi ve en hızlı şekilde kullanılabilmesi için bu tabloların anlaşılabilir, ihtiyaca uygun, güvenilir, karşılaştırılabilir olması ve zamanında düzenlenmesi gerekir⁵⁶.

Mali tabloların üç tür denetimi vardır. Bunlar; şekli denetim, mali denetim ve maddi denetimdir.

1.4.3.1 Mali Tabloların Şekli Denetimi

Mali tabloların şekli denetiminde aşağıdaki hususlara bakılır⁵⁷:

- Kuruluşlar, muhasebe sistemlerini tekdüzen hesap çerçevesi ve hesap planı doğrultusunda kurmak zorunda olduklarından ve hesapların çalışması hesap planı

⁵⁵ Yüksel Koç Yalkın, *İşletmelerde Mali Analiz Teknikleri*, Turan Yayınevi, Ankara 1988, s.89.

⁵⁶ Akyol ve Küçük, Age., s. 62.

⁵⁷ Vergi Usul Kanunu 5024 sayılı kanunla değişik Mükerrer Madde 298.

açıklamalarında belirtildiği gibi olması gerektiğinden, hesap planında hesaplara yüklenen fonksiyonlar dışında bu fonksiyonlarla bağdaşmayacak biçimde kayıt yapılıp yapılmadığı incelenir.

- Bilanço ile gelir tablosunun toplamaları kontrol edilir, kesin mizan tablolarıyla uyumlu olup olmadığına bakılır.

- Bilançonun kesin mizan bakiyeleriyle, sonuç hesaplarının da gelir tablosu ile uyumlu olup olmadığı araştırılır.

- Geçici mizan, kesin mizan ve bu iki mizan arasında özellikle kâr-zararın oluşumunu etkileyen kayıtlar incelenir.

- Bilanço çıkarıldıktan sonra hesapların kapatılıp kapatılmadığı tespit edilir.

- Muhasebe kayıtlarında her hesabın, başlangıç mevcutlarının, bir önceki dönem bilançosundaki mevcutlarla aynı olup olmadığı, yıl içindeki ambar giriş ve çıkışlarının usulüne göre yapılıp yapılmadığı ve yılsonu mevcutlarının bilançodaki mevcutlara uygun olup olmadığı araştırılır.

- “Parasal olmayan kıymetlerin düzeltme işlemi sonrası değeri ile düzeltme öncesi değeri arasındaki farkların kaydedildiği tali hesaplardır ve enflasyon düzeltme hesabı ile karşılıklı olarak çalışırlar⁵⁸” biçiminde tanımlanan enflasyon fark hesaplarının muavin mizanları incelenerek her parasal olmayan kıymet için açılıp açılmadığı ve açılan bu tali hesapların amaca uygun olup olmadığı belirlenir.

- Kasa, hisse senedi, tahviller cüzdanı, alacak senetleri cüzdanı vb. kıymetlerin muhafaza edildiği yerler görülerek, bu kıymetlerin iyi bir şekilde ve emniyetli olarak muhafaza edilip edilmediğine bakılır.

- Bilanço ve gelir tablosunda "Diğer" başlığı altında yer alan bir kalemin, ait olduğu grup toplam tutarının % 20'sini aşması durumunda, bu kalemin ayrı bir başlık altında gösterilmesi gerektiğinden, bu hususa uyulup uyulmadığı incelenir.⁵⁹

1.4.3.2 Mali Tabloların Mali Denetimi

Mali muhasebe denetimi; defter kayıtları ve bunlarla ilgili belgelerin MSUGT ve hesap planında öngörülen hususlar ve muhasebe standartlarına uygunluğunun araştırılması yanında, kuruluşun yükümlüsü ya da sorumlusu bulunduğu vergilerin tarh, tahakkuk ve ödemeleri ile ilgili işlemlerin vergi kanunları çerçevesinde yapılıp

⁵⁸ Kenger, Age., s. 308.

⁵⁹ 1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği.

yapılmadığının incelenmesini de kapsar. Bu itibarla, beyanname üzerinden tarh ve tahakkuk eden vergilerde beyannamenin (kurumlar vergisi beyannamesi, muhtasar beyanname, katma değer vergisi beyannamesi, emlak vergisi beyannamesi vb.) kanuni süreleri içerisinde verilip verilmediği, matrahın tam ve doğru olarak tespit edilip edilmediği, diğer nedenlerle tahakkuk eden vergi, resim ve harçların kanunlarında öngörülen süre, şekil, nispet ve tutarda tahakkuk ettirilerek ödenip ödenmediği üzerinde durulur⁶⁰. Mali kontrolde bunun yanında;

- Kanuni defterlerin tasdik ettirilip ettirilmediği,
- Defter, kayıt ve belgelerin VUK ile TTK'da öngörülen kayıt nizamına ve belge düzenine uygun olup olmadığı,
- Mal ve hizmet alımlarında satıcı tarafından düzenlenen belgelerin vergi kanunlarında öngörülen şekilde düzenlenip düzenlenmediği,
- Aktif ve pasifte yer alan hesapların mevzuata uygun olarak değerlemeye tabi tutulup tutulmadığı,
- VUK'da yer almaması nedeniyle, TDMS'ne göre ayrılan bazı karşılıkların vergi matrahından indirilmesi mümkün bulunmadığından, bu hususa uyulup uyulmadığı, kanunda ayrılması öngörülen karşılıkların matrahtan indirilmesi, kanundaki şartların varlığına bağlı bulunduğundan, bu şartların var olup olmadığı,
- Kurum kazancının tespitine esas olan mali bilançonun düzenlenmesinde, KKEG ilgili mevzuata uygun olarak tespit edilip edilmediği,
- Envanter işlemlerinin VUK'da ve TTK'da öngörülen esaslar çerçevesinde yapılıp yapılmadığı gibi vergilendirmeye ilişkin her türlü kayıt, belge ve beyannameler ayrıntılı olarak incelenir.

1.4.3.3 Mali Tabloların Maddi Denetimi

Mali tabloların maddi denetiminde bilançoda yer alan değerler, envanter ile karşılaştırılır ve mevcut ile kayıtlar karşılaştırılır.

⁶⁰ Kenger, Age., s. 312.

1.4.3.4 Bilanço ve Gelir Tablosunun Mali Analizi

Bilanço; işletmenin belli bir tarihteki iktisadi ve mali durumunu yansıtan, varlık ve kaynak yapısını gerçeğe uygun ve doğru bir biçimde gösteren tablodur⁶¹. Gelir tablosu; bir işletmenin belirli bir hesap döneminde elde ettiği gelirle yaptığı giderleri tasnifli bir şekilde gösteren ve dönem faaliyetinin net sonucunu kâr veya zarar olarak özetleyen bir tablodur⁶² ve bir işletmenin belli bir faaliyet dönemine ilişkin faaliyet sonuçlarını gösterir⁶³. Bilanço işletmenin belli bir andaki resmini gösterirken, gelir tablosu işletmenin belli bir döneme ait filmini gösterir⁶⁴.

Mali tabloların denetim türlerine baktıktan sonra bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin denetimlerinin kalem kalem nasıl yapıldığı, hangi hususlar üzerinde durulduğu anlatılacaktır.

1.4.3.4.1 Bilançonun Mali Analizi

Bilanço kalemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1.2. Bilanço

Aktif (Varlıklar)	BİLANÇO	Pasif (Kaynaklar)
I. Dönen Varlıklar	III. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	
II. Duran Varlıklar	IV. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	
	V. Özkaynaklar	

Kasa hesabının incelenmesinde aşağıdaki hususlara bakılır⁶⁵;

- Kasa kayıtları usulüne uygun tutulmalı, sayfa toplamaları, aktarılacak ve aktarılan toplamalar doğru olmalıdır. Kasa genel toplamı büyük defter hesabı ile eşit olup olmalıdır.

- Kasa sayım tutanakları usulüne uygun tutulmalı, sayım farkları muhasebe kayıtlarına alınmalıdır.

- Kasa mevcutları itibari kıymetleriyle, yabancı paralar ise VUK'un 280 inci maddesi hükmü uyarınca değerlendirilmelidir. Yabancı paralar efektif türüne göre ayrıca nazım hesaplarda izlenmelidir.

⁶¹ SPK Seri XI, No 1 sayılı tebliğ.

⁶² Öztin Akgüç, *Mali Tablolar Analizi*, MEEAV Yayını, İstanbul 1990, s. 179.

⁶³ Yalkın, *İşletmelerde Mali Analiz Teknikleri*, s. 86.

⁶⁴ Yalkın, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, s. 67.

⁶⁵ Kenger, Age., s. 313.

- Kredi kartları slipleri “108-Diğer hazır değerler” hesabına kaydedilmelidir.

Alınan çekler hesabı incelenirken aşağıdaki hususlara bakılır;

- Yabancı para üzerinden düzenlenen çeklerin tahsilinde oluşabilecek kur farkları ilgili hesaplara alınmalıdır⁶⁶.

- Alınan ya da verilen ileri tarihli çekler, vergi uygulamasında normal çek olarak kabul edilirken, TDMS’de özün önceliği kuralı gereğince alacak ya da borç senedi kabul edilip reeskonta tabi tutulduğundan bunlar için hesaplanan reeskont tutarlarının mali kârın hesabında KKEG olarak değerlendirilmeli ve izleyen dönemde gelir hesaplarına aktarılan bu tutarın mükerrer vergi ödenmesini önlemek için mali bilanço kârından indirilmelidir⁶⁷.

- Çekler itibari değeri ile değerlendirilmelidir.

- Bilanço gününde ileri tarihli çekler, 121-Alacak senetleri hesabına virman yapılmalı ve izleyen dönemin başında bu işlemin ters kayıtla düzeltilmelidir.

Bankalar hesabının incelenmesinde aşağıdaki hususlara bakılır ve gerekli değerlendirmeler yapılır:

- Yılsonunda banka ekstreleriyle muhasebe kayıtlarının uygun olup olmadığı, varsa farkların ne şekilde işleme tabi tutulduğuna bakılmalıdır.

- Dövizle yapılan tevdiat, yılsonlarında VUK’un 280. maddesine istinaden çıkarılan tebliğde belirlenen kur ile değerlendirilmeli ve yıl içinde dövizle yapılan tevdiat muhasebe kayıtlarında resmi kurla takip edilmelidir.

-Türk lirası veya döviz cinsinden olan vadeli tevdiat yılsonu itibariyle dönemsellik kuralı uyarınca faiz gelirlerinin tahakkuku yoluyla hesaplara alınmalıdır.

- VUK Genel Tebliği ile belirlenen tutarı aşan tahsilât ve ödemeler bankalar aracılığı ile yapılmalı, hazır değerler arasında yer alan vadesi gelmiş kupon bedelleri tahsil edilmiş olmalıdır.

Menkul kıymetlerin denetiminde bakılacak hususlar şunlardır:

- VUK’un 278. maddesinde menkul kıymetlerin değerlemesinde; Alış bedeli ile değerlendirilecek hisse senetleri ile fon portföyünün en az % 51’i Türkiye’de kurulmuş

⁶⁶ 4 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği

⁶⁷ M. Fatih Dağlı, “Ticari Kardan Mali Kara Geçişte Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler”, *Lebib Yalkın Dergisi*, Sayı 183, Ocak 2010, s. 101.

bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri, bunların dışında kalan borsada rayici bulunan ve borsa rayici ile değerlendirilecek menkul kıymetler, borsa rayici bulunmayan veya borsa rayicinde muvazaa olan ve menkul kıymetin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin, menkul kıymetin edinme tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanacak bedelle değerlendirilecek menkul kıymetler (borsada işlem görmeyen devlet tahvili, hazine bonosu, eurobondlar vb.), alış bedeli ile değerlendirilmesi gereken hem borsa rayici bulunmayan hem de getirisi ihraç edenin kâr ve zararına bağlı olarak doğan ve değerlendirme günü itibarıyla hesaplanması mümkün olmayan menkul kıymetler biçiminde menkul kıymet türlerine göre bir ayırma yapıldığından işletmenin portföyünde bulundurduğu menkul kıymetleri bu kapsamda değerlendirilmelidir⁶⁸.

- Mevzuat uyarınca iştirak amacıyla satın alınmış hisse senetleri iştirakler hesabında yer almalı ve bu kıymetlerde bulunması gereken kuponların mevcudiyeti araştırıldıktan sonra ve vadesi gelenler "108-Diğer hazır değerler" hesabına aktarılmalıdır.

- Menkul kıymetler giriş ve çıkışı satın alma bedeli üzerinden kaydedilmeli, alım-satım giderleri veya satıştan doğan kâr ya da zarar sonuç hesaplarına atılmalıdır.

- Değerleme ve envanter işlemleri sırasında, ihtiyatlılık kavramı uyarınca, değerlendirme gününde menkul kıymetlerin borsa ve piyasa değerlerinde önemli ölçüde ya da sürekli olarak değer azalması olduğu belirlendiğinde, ortaya çıkacak zararların karşılanması amacı ile karşılık ayrılmalıdır.

- Teminat olarak verilen menkul kıymetlerin bu hesaptan çıkarılarak, verilen depozito ve teminatlar hesabında ve ayrıca nazım hesaplarda izlenmelidir.

Ticari alacak hesaplarının incelenmesinde aşağıda belirtilen işlemlerin yapılıp yapılmadığına bakılır:

- Müessesesi, bağlı ortaklığı ve iştiraki bulunan teşebbüslerde alım, satım, imalat, kiralama veya kiraya verme ve inşaat muamelelerinde ve hizmet ilişkilerinde, emsaline göre göze çaracak derecede yüksek veya düşük fiyat ve bedeller üzerinden yahut bedelsiz olarak işlem yapılmışsa, başka bir deyişle KVK'nın 12 ve 13. maddelerine aykırılık taşıyan uygulamalar varsa, bu tür uygulamaların temel esaslara

⁶⁸ Baki Meriç, *Ticari ve Mali Bilançolarda İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetlerde Değerleme*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul 1982, s. 61.

bağlanarak faiz tahakkukları yapılmalıdır.

- Bankalar, bankerler ve sigorta şirketleri alacaklarını tasarruf değeri ile değerlemeleri zorunludur⁶⁹. Bunların dışındaki alacaklar mukayyet değeri ile değerlendirilmelidir. Yabancı para ile olan senetli ve senetsiz alacaklar da VUK'un 280. maddesi hükmü uyarınca değerlendirilmelidir⁷⁰.

- Reeskont işlemi, senette faiz oranı açıklanmış ise bu oran, açıklanmamış ise T.C. Merkez Bankasının resmi iskonto haddine göre yapılmalıdır.

-İhracatla ilgili dönem içinde ortaya çıkan kur farklarının "601-Yurt dışı satışlar" hesabına alınıp alınmadığı araştırılmalıdır.

Şüpheli ticari alacaklar ile karşılık hesaplarının incelenmesinde;

- Şüpheli hale gelen tüm ticari alacakların şüpheli ticari alacaklar hesabına aktarılacak gerekli karşılığın yılı içinde ayrılmalıdır⁷¹.

- Şüpheli hale gelen alacak için karşılık ayrılırken alacağın içerisinde yer alan hesaplanan KDV ve/veya özel tüketim vergisinin düşülüp düşülmediği,

- TDMS veya SPK'nın öngördüğü şüpheli alacak karşılık ayırma yöntemlerinden perakende satış yöntemi ile şüpheli alacak belirleme imkânı VUK'da kabul edilmediğinden, bu yöntemle göre ayrılan şüpheli alacak karşılığının KKEG olarak matraha ilave edilip edilmediği⁷²,

- Değersiz hale gelen alacakların mukayyet değerleri ile zarar yazılıp yazılmadıkları araştırılır⁷³.

Stokların incelemesinde aşağıdaki hususların uygulanıp uygulanmadığına bakılır:

- Stokların envanterlerinin hangi usule göre yapıldığı, uygulanan usulün isabetli olup olmadığı, bütün stoklara uygulanıp uygulanmadığı, envanter sonuçlarının muhasebe kayıtlarına ve dolayısıyla bilançoya intikal ettirilip ettirilmediği araştırılır.

- Kar/Zararı etkileyecek şekilde stok maliyetlerine ilgisiz giderler verilmemelidir.

⁶⁹ Vergi Usul Kanunu Madde 281.

⁷⁰ Vergi Usul Kanunu Madde 281.

⁷¹ Vergi Usul Kanunu Madde 323.

⁷² Dağlı, Agm., s. 102.

⁷³ Vergi Usul Kanunu Madde 322.

- Bilançoda gösterilen stok kıymetlerinin değerlemesi VUK hükümlerine göre yapılmalıdır⁷⁴.

- İmal edilen emtianın (mamul ve yarı mamul) maliyetleri VUK'un 275. maddesi kapsamında belirlenmelidir.

-Tedarik edilen stokların maliyet bedelleri VUK'un 262. maddesine göre belirlenmelidir.

- Stoklarda meydana gelen değer düşüklüğünü karşılamak üzere VUK'da yer alan ilgili hükümler de dikkate alınarak karşılık ayrılmalıdır.

KDV hesaplarının incelenmesinde;

-İndirilecek ve hesaplanan KDV hesapları arasındaki işlemlerin sağlıklı bir şekilde yürütülüp yürütülmediği,

-KDV'nin nitelikleri itibarıyla ilgili hesaplarda izlenip izlenmediği,

-Peşin ödenen vergi ve fonların mevzuata uygun hesaplanıp hesaplanmadığı ve dönem sonunda bu tutarın "371-Dönem kârının peşin ödenen vergi ve diğer yükümlülükleri (-)" hesabının borcuna aktarılıp aktarılmadığı konuları araştırılır.

Sayım ve tesellüm noksanları hesabının incelenirken; kasa stok ve maddi duran varlık sayım noksanlıklarının nedenlerinin belirlenmemesi durumunda zarar kaydedileceği belirtilmesine rağmen VUK'un 278 inci maddesi kapsamında emsal bedeli ile değerlendirilebilen emtia dışında oluşan noksanlıkların gider kaydolunan tutarları KKEG niteliğinde olduğundan, mali bilanço açısından bunların nasıl işleme tabi tutuldukları gibi hususlar üzerinde durulur⁷⁵.

Mali duran varlıklar incelenirken, aşağıda belirtilen hükümlere uygun kayıt yapılıp yapılmadığının kontrolü gerekir:

- Hisse senedi ile temsil edilen iştirak paylarının (iştirakler, bağlı ortaklıklar) ve bağlı menkul kıymetlerin alış bedeli ile değerlendirilip değerlendirilmediği⁷⁶,

- İhtiyatlılık kavramı yanında, bilançodaki varlıkların, bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleriyle gösterilmesi ilkesi uyarınca menkul kıymetlerin değerlendirilme gününde borsa veya piyasa değeri alış bedelinin ve kayıtlı bedelinin altına düşmüş ise

⁷⁴ Vergi Usul Kanunu Madde 274 ve 267.

⁷⁵ Ömer Altar Arpacı, "Kurum Kazancının Tespitinde KKEG", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 199, Nisan 2005, s. 131.

⁷⁶ Vergi Usul Kanunu Madde 279.

değer azalışı için karşılık ayrılıp ayrılmadığı,

- Alış bedeli ile değerlendirilen menkul kıymetler için ayrılan değer düşüklüğü karşılığı KKEG olduğundan bunların vergi matrahına ilave edilip edilmediği⁷⁷, borsa rayici ile değerlendirilen menkul kıymetler için hesaplanan değer düşüklüğü karşılığı KKEG olduğundan bunların matrahın tespitinde indirilip indirilmediği,

- Bedelsiz alınan hisse senetlerinin itibari değer (nominal ya da üzerinde yazılı değer) ile değerlendirilip değerlendirilmediği, iştirakler ve bağlı ortaklıklardan, nakdi olmayan sermaye artışı gibi diğer nedenlerle alınan bedelsiz hisse senetlerinin “529-Diğer sermaye yedekleri” hesabına kaydolunup olunmadığı,

- Bedelsiz alınan hisse senetlerinin enflasyon düzeltmesine tabi tutulup tutulmadığı⁷⁸,

- Hisse senetleri ile temsil edilmeyen (müesseselerdeki sermaye payı gibi) ortaklık paylarının maliyet bedeli başka deyişle mukayyet değeri ile değerlendirilip değerlendirilmediği,

- Yurt dışı iştiraklerdeki sermaye paylarının değerlendirme günündeki kurla değerlemesi, VUK’un bu tür hisse senetlerinin alış bedeli ile değerlendirileceği hükmü uyarınca mümkün bulunmadığından bu tür iştiraklerin ve serbest bölgelerdeki şubelere döviz olarak tahsis olunan sermayenin alış bedeli (mukayyet değer) ile değerlendirilip değerlendirilmediği hususları incelenmelidir.

Maddi duran varlıkların incelenmesinde aşağıdaki hususlara dikkat edilir;

- İşletmeye dâhil bütün gayrimenkullerin maliyet bedelleri ile değerlendirilmelidir. Gayrimenkullerde maliyet bedeline girecek olan giderlerin neler olduğu 270. maddede, gayrimenkullerde maliyet bedelinin artması 272. maddede, yine maliyet bedeli ile değerlendirilecek olan demirbaşların ise maliyet bedeline hangi giderlerin gireceği 273. maddede hükme bağlanmıştır. Bu itibarla maddi duran varlıkların edinme (iktisap) bedellerinin bu hükümler doğrultusunda belirlenip belirlenmediği,

- Maddi duran varlıkların büyük onarım ve tadilleri için harcanan paraların mevzuata uygun kaydedilip edilmediği, maliyete mi eklendiği, gider mi yazıldığı, maddi duran varlıkla doğrudan doğruya ilgili görülmeyen harcamaların katılıp katılmadığı,

⁷⁷ Şükrü Şenalp, “Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler ve Enflasyon Düzeltmesi”, *Lebib Yalkın Dergisi*, Sayı 125, Mart 2005, s. 84.

⁷⁸ Vergi Usul Kanunu 9 Sıra Nolu Sirküleri.

- Yatırımların finansmanında kullanılan kredilere ilişkin faizlerden, yatırım dönemine ait olanların yatırımın maliyetine eklenmesi, yine döviz kredisi kullanarak yurt dışından maddi duran varlık ithal edilmesi sırasında veya sonradan bu kıymetlere ilişkin borç taksitlerinin değerlemesi dolayısıyla ortaya çıkan kur farklarının ise varlığın iktisap edildiği dönem sonuna kadar olanlarının varlığın maliyetine eklenmesi gerektiğinden, işletme dönemine ait olan faizler ile iktisap olunan dönemden sonra ortaya çıkan kur farklarının ise ait oldukları yıllarda gider yazılması veya maliyete intikal ettirilerek amortismanına tabi tutulması mümkün olduğundan, bu kapsamda işlem yapılıp yapılmadığı⁷⁹,

- Amortismanına tabi kıymetlerin amortisman oranlarının bu konuda yayımlanan VUK tebliğlerine uygun olup olmadığı,

- Maddi duran varlıklar için amortisman ayrılmasına ne zaman başlanması gerektiği konusunda, "... amortisman süresi kıymetlerin aktife girdiği yıldan başlar ..." hükmüne⁸⁰ uyulup uyulmadığı denetlenir.

Maddi olmayan duran varlıkların incelenmesinde;

- Hakların, araştırma ve geliştirme giderlerinin maliyet bedeli ile şerefiyelerin ve kuruluş ve örgütlenme giderlerinin mukayyet değeri ile değerlendirilip değerlendirilmedikleri, özel maliyet bedellerinin ise VUK'un 272. maddesi kapsamında belirlenip belirlenmediği⁸¹,

- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Gelir Vergisi Kanunu'nda (GVK) eser olarak kabul edilen ve kuruluşlarda işlerin yürütülmesinde verim ve hızlılığı sağlamak amacıyla özel olarak yaptırılan bilgisayar programları ile hazır programların iktisabı halinde bunların gayri maddi hak olarak kaydı ile itfa edilip edilmedikleri,

- Kuruluş giderlerinin kuruluş döneminde yapılan ve yatırımların maliyetine yüklenmesi imkânı bulunmayan genel idare, eğitim, reklam, tanıtma kuruluşla ilgili seyahat, etüt, harç ve hisse senedi basım ve ihraç vb. giderleri kapsayacağından, yatırımların maliyetine intikal ettirilmesi zorunlu bulunan giderlerin, kuruluş giderleri ile ilgilendirilip ilgilendirilmediği,

- Kuruluş giderlerinin kısmen aktifleştirilip, kısmen de gider kaydedilmesi

⁷⁹ Akyol ve Küçük, Age., s. 104.

⁸⁰ Vergi Usul Kanunu Madde 320.

⁸¹ Vergi Usul Kanunu Madde 272.

mümkün olmadığından bu hususa uyulup uyulmadığı, aktifleştirme usulünün seçilmesi halinde; aktifleştirilen giderlerin amortismanına işletmenin bilfiil ve tam olarak faaliyete geçtiği hesap döneminden itibaren başlanacağından, uygulamanın buna göre ve mevzuata uygun olarak yapılıp yapılmadığı,

- Finansal kiralama işlemlerinde, finansal kiralamaya konu olan iktisadi kıymet ile sözleşmeden doğan hak, borç ve alacakların değerlemesinin VUK'un mükerrer 290. maddesi hükmüne göre yapılıp yapılmadığı, aktifleştirilen finansal kiralamaya konu iktisadi kıymeti kullanma hakkının anılan madde kapsamında amortismanına tabi tutulup tutulmadığı, finansal kiralama sözleşmesine göre yapılan kira ödemeleri, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılıp TDHP'de belirlenen biçimde kaydedilip edilmediği değerlendirilir.

Mali borçlar hesabının denetiminde;

- Bankaların hesapladığı komisyon, fon ve vergi tutarlarının gider yazılarak kredi tutarına ilave edilip edilmediği,

- Banka kredilerinin mukayyet değerle, döviz cinsinden kredi hesaplarının ise bilanço günündeki kurla değerlendirilip değerlendirilmediği⁸²,

- Eshamlı şirketlerle, iktisadi kamu müesseselerinin çıkardıkları tahvillerin itibari değerle değerlendirilip değerlendirilmediği⁸³,

- Kanunlarla veya kanunların verdiği yetkiye dayanılarak tespit edilen haller saklı kalmak üzere, menkul kıymetlerin itibari değerlerinin altında satışından doğan zararlar ile ödenen komisyonlar ve benzeri her türlü giderler KKEG olduğundan mali bilançoda bu tür giderlerin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilmedikleri araştırılır⁸⁴.

Ticari borçlar hesaplarının incelenmesinde;

- Yurt dışına olan senetli ve senetsiz borçların yılsonunda VUK'un 280. maddesine göre çıkarılan tebliğ uyarınca değerlendirilip değerlendirilmediği,

- Ana teşebbüs ile bağlı birimler ve iştiraklerin kendi aralarındaki ticari işlemlerinden doğan borç ve alacaklar özellikle incelenerek; bu işlemlerin kaynak

⁸² Vergi Usul Kanunu Madde 285.

⁸³ Vergi Usul Kanunu Madde 286.

⁸⁴ Vergi Denetmenleri Derneği, *Gelir ve Kurumlar Vergisi Beyanname Rehberi*, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara 2010, s. 916.

transferi sonucu kâr regülâsyonuna⁸⁵ neden olup olmadığı ve transferlerin mevzuata uygunluğu araştırılır.

Borç senetlerinin reeskonta tabi tutulması ve incelenmesi, ticari alacaklardaki alacak senetlerinde olduğu gibi yapılır.

Ödenecek vergi, fon ve diğer yükümlülüklerin denetiminde;

- Vergi, resim ve harçların zamanında ödenmemesi nedeniyle katlanılan gecikme cezaları ve temerrüt faizlerinin gider yazılıp yazılmadığı,

- Vadesi geldiği halde ödenmeyip, tecil edilen, taksitlendirilen vergi borçlarının niteliklerine göre "368 veya 438" numaralı hesaplara aktarılıp aktarılmadığı,

- MSUGT açısından ayrılması gereken kıdem tazminatı karşılıklarının gider olarak kabul edilebilmesi fiilen ödenmesine bağlı olduğundan, VUK'a göre kanunen kabul edilmeyen nitelikte olan kıdem tazminatı karşılık giderlerinin mali kârın tespitinde göz önünde bulundurulmak üzere nazım hesaplarda izlenip izlenmediği⁸⁶,

- Yıl içinde maliyetlere intikal ettirilmesi gereken dönemsel giderlerin (ücret, ikramiye, amortisman, sigorta, faiz vb.) ne şekilde kayıtlara alındığı hususları denetlenir.

Sermaye hesabı incelenirken aşağıda belirtilen hususlara uygun işlem yapıp yapılmadığı denetlenmelidir:

- Ödenmiş sermayenin itibari kıymetiyle değerlendirilmelidir.

- TTK'ya göre; paylar çıkarılırken katlanılan giderler indirildikten sonra itibari değeri aşan tutarlar (ihraç primi), itfa ve yardımlar için kullanılmayan kısım ile ıskata konu olup iptal edilen pay senetlerinin bedellerine mahsuben yapılan ödemeler ve bunların yerine çıkarılacak senetlerin ihraç giderlerinin düşülmesinden sonra kalan kısım genel kanuni yedek akçe olarak ayrılması gerekmektedir. Kanuni yedek akçenin kayda alınması da MSUGT uyarınca yapılmalıdır.

- Özel fonlar hesabına kaydolunan sabit kıymet yenileme fonunun, VUK'un ilgili maddesi hükmü uyarınca, azami üç yıl süreyle bu hesapta tutulabilmektedir. Her ne sebeple olursa olsun bu süre içinde kullanılmamış fonun matraha ilave edilmesi gerektiğinden, oluşan fonun yeni değerlerin iktisabında kullanılması durumunda ise,

⁸⁵ Regülasyon; düzenleyici müdahale.

⁸⁶ Arpacı, Age., s. 92.

ayrılacak amortismanlara mahsup olunması gerektiğinden, fonun bu kapsamda işleme tabi tutulması gerekmektedir⁸⁷.

1.4.3.4.2 Gelir Tablosunun Mali Analizi

Gelir tablosunda yer alan hesapların incelenmesinde temel amaç, dönem kâr ya da zararının gerçeği ne ölçüde ifade ettiğinin araştırılarak ortaya konulmasıdır. Yapılacak araştırmalar sırasında, dönem sonucunu yapay olarak artıran veya eksiltiren uygulamalar üzerinde özenle durulmalıdır.

Gelir tablosu hesapları analiz edilirken şu hususlara dikkat edilir⁸⁸:

- Gerçekleşmemiş satış, gelir ve kârların gerçekleşmiş gibi veya gerçek tutarından fazla veya noksan gösterilip gösterilmediği, dönem başında ve sonunda hesap kesiminin doğru yapılıp yapılmadığı,
- İncelenen döneme ait satış ve gelirlerin ancak bunları elde etmek için yapılan maliyet ve giderlerle karşılaştırılması mümkün olduğundan bu prensibe uyulup uyulmadığı,
- Dağıtım yoluyla gelen teşekkül masraf hissesi, kredi faizi, kur farkı ve benzeri giderlerin mevzuat ve muhasebe prensipleri uyarınca uygun hesaplara kaydedilip kaydedilmediği,
- Mahiyeti ve mevzuat gereği aktifleştirilmesi gereken giderlerin sonuç hesaplarıyla ilgilendirilip ilgilendirilmediği veya aksine uygulamalara yer verilip verilmediği,
- Gelir tablosu hesapları arasında mahsup yapılamayacağından böyle bir işlemin yapılıp yapılmadığı,
- Tabloda “diğer” başlığı altında gösterilen gelir ve gider unsurlarının ait oldukları grubun toplam tutarının % 20’sini aşması halinde bu unsurların ayrı bir başlık altında ayrıca gösterilmesi gerektiğinden bu hususun yerine getirilip getirilmediği,
- Vadeli satış fiyatı ile peşin satış fiyatı arasında oluşan vade farkının satışlar hesabına alınıp alınmadığı,
- Satışlarla ilgili elde edilen diğer gelirlerin mevzuata göre hesaplanıp, dönemi içinde ve usulüne uygun olarak hesaplara intikal ettirilip ettirilmediği,

⁸⁷ Akyol ve Küçük, Age., s. 1585.

⁸⁸ Kenger, Age., s. 426.

- İhraç kayıtlı satışların “601-Yurt dışı satışlar” hesabında izlenip izlenmediği,
- Kurum öz varlığında artma meydana getiren mal satış bedeli, hizmet bedeli, temettü, faiz, irat, kur farkı, tazminat gibi her türlü pozitif unsurlar olarak tanımlanabilecek hâsılatın tahakkukundan bahsedebilmek için gelir doğuran işlemin tekemmülü gerektiğinden hâsılat kaydının bu esasa göre yapılıp yapılmadığı,
- Avanslar ileride hak edilecek bir istihkaka (mal ve hizmet bedeline) mahsuben alınan, verilen paralar olduğundan ve verilen avanslar gider yazılamayacağı gibi, alınan avanslar da gelir yazılamayacağından ve avansa konu mal teslim edilmiş ve hizmet tekemmül etmişse mal veya hizmet bedelinin hâsılat yazılması ve avansın bu bedele mahsubu zorunlu olduğundan⁸⁹, hâsılatı bir sonraki yıla kaydırabilmek amacıyla mal teslimi veya hizmet ifası tamamlandığı halde avansların kapatılmadan bir sonraki yıla aktarılması cezalı kurumlar vergisi ile katma değer vergisi tarhına ve gecikme zammı ile usulsüzlük cezası doğmasına neden olacağından⁹⁰ bu gereğe uyulup uyulmadığı,
- Satılan malların iade edilmesi halinde, alıcının mutlaka iade faturası düzenlemesi gerektiğinden, iade kayıtlarının böyle bir faturaya dayandırılıp dayandırılmadığı,
- Brüt satış hesaplarındaki ayırım doğrultusunda, satışların maliyeti hesaplarının detaylandırılıp detaylandırılmadığı,
- İşletmenin ürettiği mal veya hizmetin maliyetinin TDHP’deki sistematik ve hesaplara yüklenen fonksiyonlar doğrultusunda, raporun üretim ve maliyetler alt bölümündeki bulgular da göz önünde bulundurulmak suretiyle gider çeşitleri ve gider yerleri itibarıyla belirlenip belirlenmediği,
- Üretilen ürün ya da hizmetlerin maliyetinin ayarlanması amacıyla gider yerleri arasında, gider kaydırması yapılıp yapılmadığı,
- Önceden saptanmış maliyet hesaplama yöntemlerine göre maliyetlerin belirlenmesi durumunda fark hesaplarının açılarak usulüne uygun olarak kayıt yapılıp yapılmadığı,
- Satın alınan ve imal edilen emtianın, maliyet bedellerinin VUK’un ilgili maddeleri uyarınca belirlenip belirlenmediği,

⁸⁹ Akyol ve Küçük, Age., s. 269.

⁹⁰ Mehmet Ali Özyer, *Vergi Usul Kanunu Uygulaması*, Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul 2003, s. 709.

- Zirai ürünlerde olduğu gibi ticari mallarda da alivres⁹¹ satış mümkün olduğunda, yıl sonlarında stokta mal olmadığı halde satış yapılarak hesap kapatmak amacıyla fatura kesilmekte olduğundan ve satılan malın maliyeti belirli olmadığından bu tür alivres satışlarda satış bedelinin gelecek yıllara ait gelirler hesabına alınıp alınmadığı ve izleyen dönemde satılan malın maliyetinin ilgili hesaplara alınarak satış kaydının yapılıp yapılmadığı

- Karşılıkların tespit edilen esaslara ve icaplara uygun bir şekilde ayrılıp ayrılmadığı, kuruluşun kârını keyfi bir şekilde azaltmak veya o döneme ait kârı diğer döneme aktarma amacının olup olmadığı,

- MSUGT uyarınca ayrılan;

119- Menkul kıymetler değer düşüklüğü karşılığı (-)

199- Diğer dönen varlıklar karşılığı (-)

241- Bağlı menkul kıymetler değer düşüklüğü karşılığı (-)

244- İştirakler sermaye payları değer düşüklüğü karşılığı (-)

247- Bağlı ortaklıklar sermaye payları değer düşüklüğü karşılığı (-)

249- Diğer mali duran varlıklar karşılığı hesaplarının VUK hükümleri uyarınca kurum kazancının tespitinde hâsılatan indirilmesi mümkün olmadığından,

129-229- Şüpheli ticari alacaklar karşılığının, MSUGT’de “perakende satış yöntemi kullanarak bilanço gününden önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilemeyen alacakların ilgili dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalamasının değerlendirme dönemindeki vadeli satışlara uygulanması suretiyle bulunacak şüpheli alacaklar” için de ayrılacağı belirtilmesine rağmen, VUK’un da bu yönde bir hüküm bulunmadığından, bu kapsamda ayrılan karşılığın VUK hükümleri uyarınca kurum kazancının tespitinde hâsılatan indirilmesi mümkün olmadığından⁹²,

139-239-Şüpheli diğer alacaklar karşılığı hesabının ticari ve zirai kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olmak ve VUK’un 323. maddesindeki koşulları taşımak şartıyla kurum kazancının tespitinde hâsılatan indirilmesi mümkün olduğundan,

158-298- Stok değer düşüklüğü karşılığı hesabının maliyet bedeline nazaran değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 ve daha fazla düşüklük gösteren emtia ile

⁹¹ Alivres satış; genellikle tarım sektöründe, satışa konu mal henüz ortada yokken ve ilerideki bir tarihte alıcıya teslim koşuluyla yapılan bir tür vadeli satış işlemi.

⁹² Meriç, Age., s. 75.

kıymeti düşen malların emsal bedeli ile değeri lenmesi gerektiğinden⁹³ ve yalnızca VUK'un 267. maddesindeki sıraya göre belirlenecek emsal bedellerinin kurum kazancının tespitinde hâsı lattan indirilmesi mümkün olduğundan, mali bilanço kârının tespitinde bu hususların göz önünde bulundurulup bulundurulmadığı,

- Mali yüklerin toplandığı hesaplarda faizlerin doğru hesaplanıp hesaplanmadığı,

- Yapılan sayımlarda ortaya çıkan ve kökeni kesinlikle tespit edilemeyen maddi duran varlık sayım fazlalıklarının emsal bedeli ile değerlendirilip değerlendirilmediği,

- Kurumların, üzerinden KV hesaplanacak safi kurum kazancı KVK'nın 13 üncü maddesi uyarınca tespit edileceğinden ve bu maddede de GVK'nın ticari kazanç hakkındaki hükümlerine gönderme yapıldığından ve tam mükellef kurumların, kurum kazancının tespitinde GVK'nın 38. maddesi hükmü uygulanacağından; kurum kazancı, gelir vergisi mevzuuna giren gelir unsurlarından terekküp edeceğinden⁹⁴ ve gelir unsurları; ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, diğer kazanç ve iratlar olduğundan⁹⁵ KVK'nun 13 üncü maddesi uyarınca kurumların sıralanan gelir kaynaklarından elde ettiği bütün kazançlar “kurum kazancı” adı altında birleştirileceğinden ve kurum ticari kazancı olarak değerlendirileceğinden, tüm gelir unsurlarının kurum kazancına dahil edilip edilmediği,

- Mali kârın tespitinde TDHP'nda hangi hesaba kaydedilmiş olursa olsun KVK'nın “İndirilecek giderler” başlıklı 14. maddesinde, “Zarar mahsubu ve diğer indirimler” başlıklı mükerrer 14. maddesinde, GVK'nın “İndirilecek giderler” başlıklı 40. maddesinde sıralanan giderlerin hâsı lattan indirilip indirilmediği,

- KVK'nın “Kabul edilmeyen indirimler” başlıklı 10. ve GVK'nın “Gider kabul edilmeyen ödemeler” başlıklı 41. maddesinde sıralanan giderlerin kurum kazancına ilave edilip edilmediği,

- Ticari kazancın tespitinde indirim olarak dikkate alınmayacak gider unsurlarına ilişkin VUK'da yer alan hükümlerin göz önünde bulundurulup bulundurulmadığı,

- Vergiye tabi net kurum kazancına ulaşabilmek için KVK'nın 5. maddesinde sayılan istisnalar ve varsa kurumların kendi kanunlarında yer alan istisnalar ile diğer indirimlerin düşölüp düşölmediği incelenir.

⁹³ Vergi Usul Kanunu Madde 274 ve 278.

⁹⁴ Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 1.

⁹⁵ Gelir Vergisi Kanunu Madde 2.

Yukarıda sayılan hükümlere uyulmaması, aksine işlem yapılması hem mali tabloların makyajlanmasının bir yolu olarak karşımıza çıkmakta veya bu durum işletmenin işlemlerini kayıt dışı bırakma yollarından biri olmaktadır.

1.5 VERGİ İNCELEMESİ

Çağdaş vergi sistemleri beyan esasına dayanmaktadır⁹⁶. Beyan esasına göre mükellefler beyanname vermek suretiyle vergi matrahlarını beyan etmekte, Gelir İdaresi de bu matrah üzerinden vergiyi tarh ve tahakkuk ettirmekte ve tahsil etmektedir. Ancak bazı mükellefler daha az vergi ödemek için işlemlerini kayıt dışı yapmakta, matrahlarının bir kısmını veya tamamını beyan etmeyerek vergiden kaçınabilmektedirler. Bu nedenle vergilerin zamanında ve tam olarak toplanabilmesi için mükelleflerin beyanlarının doğruluğunun araştırılması gerekir. Beyan edilen matrahlarının gerçeğe uygun olup olmadığı ancak vergi denetimi ile ortaya çıkarılabilir⁹⁷. Bundan dolayı, mükelleflerin beyanlarının doğruluğunun tespitinde vergi denetimi önemli rol oynar. Vergi denetiminin temel amacı vergi uygulamasında adaletin sağlanması, vergi kayıp ve kaçığının an aza indirilmesi ve kayıt dışı ekonominin kayda alınmasıdır⁹⁸.

Türk vergi sisteminde, elde edilen gelir ya da kazancın mükellef tarafından beyan edilmesi esası geçerlidir⁹⁹. Bu durum beraberinde, mükellef beyanlarının doğruluğunun tespit edilmesi gereğini getirmektedir. Vergi denetimi, mükelleflerin defter ve belgelerine dayanarak ve gerektiğinde mükellefin ilişkili olduğu başka işletmelerde inceleme yaparak veya iktisadi kıymetlere ilişkin fiili envanterler yaparak ödenmesi gereken verginin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır¹⁰⁰. Vergi revizyonu, işletme ile ilgili işlemlerin dayanaklarını, kayıtlarını ve sonuçlarını sistemli bir biçimde inceleyerek, eğer varsa; hata, hile ve kanuni ölçülere aykırı durumları tespit edip bunların düzeltilmesini ve gelecekte tekrar edilmesini önleyerek,

⁹⁶ Serdar Aksoy, Mehmet Çiftçi, “Türk Vergi Sisteminin AB Vergi Sistemine Uyum”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 202, Temmuz 2005, s. 34.

⁹⁷ Bekir Arslan, Zafer Kütük, *Revizyon ve Rapor Yazma Teknikleri*, Vergi Denetmen Yrd. Semineri, Ankara 2005, s. 2.

⁹⁸ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, s. 141.

⁹⁹ Aksoy ve Çiftçi, *Agm.*, s. 27.

¹⁰⁰ Ahmet Erol, *Vergi İncelemesi ve Mükellef Hakları*, İSMMMO Yayınları, Yayın No 133, İstanbul 2010, s. 31.

vergi matrahının yasal ölçüler içerisinde tam ve doğru olarak tespitine yönelik eleştiri ve değerlendirmeler bütünüdür¹⁰¹.

Vergi incelemesinden maksat; ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır¹⁰². Buna göre vergi incelemesinin amacı; mükellefin ödediği verginin defter, hesap, kayıt ve belgeler ile gerekli olduğunda yapılacak fiili envanter ve araştırmalardan elde edilecek bulguların uygunluğunun incelenmesi ve doğruluğunun saptanmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için denetim süreçlerinin tasarlanmasına esas olan ilkelerin de doğru teşhis edilmesi gerekmektedir¹⁰³.

Vergi incelemesi; gerekli olduğunda yapılacak fiili envanter, yoklama veya arama sonucu ele geçirilecek defter ve belgeler ile araştırma sonucu elde edilecek bilgi ve bulgular da dahil olmak üzere, mükellefin defter, belge, hesap ve kayıtlarının incelenmesi suretiyle mükellef tarafından ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun saptanmasıdır¹⁰⁴.

İnceleme henüz neticesi alınmamış hesap dönemi de (cari yıl) dahil olmak üzere, tarh zamanaşımı (geçmiş 5 yıl) süresi sonuna kadar her zaman yapılabilir. Vergi incelemesinin ne zaman yapılacağına evvelden haber verilmesi mecburi değildir. Evvelce inceleme yapılmış veya matrahın re'sen takdir edilmiş olması yeniden inceleme yapılmasına ve gerekirse tarhiyatın ikmaline mani değildir¹⁰⁵.

Vergi incelemesine hesap uzmanları ve yardımcıları, ilin en büyük mal memuru (vergi dairesi başkanları/defterdarlar), vergi denetmenleri ve yardımcıları, vergi dairesi müdürleri, maliye müfettişleri ve yardımcıları, gelirler kontrolörleri ve stajyer gelirler kontrolörleri, Gelir İdaresi Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlar yetkilidir¹⁰⁶.

¹⁰¹ Arslan ve Kütük, Age., s. 2.

¹⁰² 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu Madde 134.

¹⁰³ Can Doğan, Tuncay Kapusuzoğlu, “Çeşitli Ülkelerde Vergi Denetiminin Organizasyonu ve Çıkarılabilecek Bazı Dersler”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 283, Mart 2005, s. 22.

¹⁰⁴ İbrahim Ercan, Ali Gül, “Vergi Mükelleflerinin Ödev ve Hakları”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 88, Ekim 2009, s. 87.

¹⁰⁵ 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Madde 134.

¹⁰⁶ 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Madde 135.

Defter ve hesap tutmak, evrak ve vesikaları muhafaza ve ibraz etmek mecburiyetinde olan gerçek ve tüzel kişiler vergi incelemesine tabidir¹⁰⁷. İncelemeye alınmanın muhakkak surette bir sebebi vardır. İncelemeye alınan mükelleflerin büyük çoğunluğu, bazı iş ve işlemlerini kayıt dışı yapması nedeniyle incelemeye alınmaktadır.

Uygulamada vergi incelemeleri bazı türlere ayrılmaktadır¹⁰⁸:

Tam İnceleme: Mükelleflerin her türlü iş ve işlemlerini tüm matrah unsurlarını kapsayacak şekilde ve mükellefin tabi olduğu vergiler karşısındaki durumunu, bir veya birden fazla vergilendirme dönemi itibariyle tespit etmeye yönelik olarak yapılan incelemelerdir.

Sınırlı İnceleme: Vergi matrahını oluşturan unsurlardan bir veya birkaçını belirli bir yönüyle kapsamaya yönelik olarak yapılan incelemelerdir.

Karşıt İnceleme: Yürütülmekte olan vergi incelemeleri sırasında gerek duyulan belli konularda başka mükellefler nezdinde yapılan incelemelerdir.

İnceleme sürecinde dâhili ve harici tüm belgeler incelendikten sonra inceleme elemanı beyanın gerçek durumu yansıttığını tespit edebilir ya da hesaplanan vergi tutarında bir artış ya da azalış önerebilir¹⁰⁹.

İnceleme sonucunda fark bulunmazsa; inceleme sonucunda beyanın gerçek durumu yansıttığı tespit edilmişse inceleme elemanı kabul raporu adı verilen bir rapor düzenler ve bu rapor vergi dairesi dosyasında saklanır.

İnceleme sonucunda fark bulunursa; inceleme sırasında beyan edilmemiş bir matrah unsuru ya da matrah farkı tespit edilmişse durum tutanak veya tutanaklarla tespit edilir. Düzenlenecek tutanaklara ve elde edilen diğer bilgi ve belgelere dayanılarak inceleme elemanınca "Vergi İnceleme Raporu" tanzim edilir¹¹⁰. Ayrıca gerektiği taktirde "Vergi Tekniği Raporu" düzenlenerek inceleme raporuna eklenir. İncelemede kaçakçılık suçunun ve konusu suç teşkil eden kayıt dışı işlemlerin tespitinde halinde " Vergi Suçu Raporu (Kaçakçılık)" düzenlenir ve VUK 'un 367. maddesine göre işleme tabi tutulur. Vergi inceleme raporu; vergi türü ve vergilendirme dönemleri itibariyle ayrı

¹⁰⁷ 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Madde 137.

¹⁰⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı, *Tüm Yönleriyle Vergi İncelemesi*, Gelir İdaresi Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 50, Kasım 2007, s. 10.

¹⁰⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı, *Tüm Yönleriyle Vergi İncelemesi*, s. 12.

¹¹⁰ Mevlüt Güngör, *Vergi İncelemesi Nedir?*, (Yayınlanmamış Makale), Erzurum 2009, s. 22.

ayrı düzenlenir. Mali bünye analizine, maliyet ve diğer mali ve ekonomik konulara ilişkin olarak mali analiz raporu düzenlenir.

Ortaklık incelemesi, özel hesap dönemi, zor durum incelemesi, defter sistemleri, müteharrik yapraklı defter tutulması, imalat defteri tutulması, vergi terkin gerektiren durumların tespiti, yatırım indirimi incelemesi, sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenledikleri tespit edilen ve bu nedenle haklarında inceleme yapılması gerekenlerle ilgili durumların tespiti gibi vergi kanunlarının uygulanmasıyla ilgili Maliye Bakanlığınca gerekli görülen veya takdir komisyonlarınca rayiç bedelin tespit edilmesinde (veraset ve intikal vergisine esas olacak bedellerin tespiti dâhil) dikkate alınacak donelerin belirlenmesine ilişkin matrah farkı ve vergi tarhı gerektirmeyen vergilemeye ait çalışmaların sonucunda vergi tekniği raporu düzenlenir¹¹¹.

Bazı işlemlerin kayıt dışı bırakılmasının yollarından bir tanesi, düzenlenen faturada, alınan emtia mevcudunun veya parasal tutarın gerçekten farklı olarak yer almasıdır. Bu durumda bu belge “sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge” olacaktır¹¹². Bu belgeyi düzenleyen için olayın izahı açısından vergi tekniği raporu, belgenin yol açtığı vergi ziyaının¹¹³ ortaya koyması açısından vergi inceleme raporu ve belge VUK madde 359’a göre suç teşkil ettiği için savcılığa suç duyurusunda bulunmak için vergi suçu raporu düzenlenecektir. Belgeyi kullanan için bu kullanımın yol açtığı vergi ziyanı ortaya koymak için vergi inceleme raporu ve kullanan mükellef belgeyi bilerek kullanmışsa suç işlemiş olacağı için suçun savcılığa bildirilmesi açısından vergi suçu raporu düzenlenecektir¹¹⁴.

Vergi incelemesinde mali tablolardaki tutarsızlıklar muhasebe hataları veya muhasebe hileleri şeklinde ortaya çıkabilir. Ortaya çıkan bu durumlar aşağıda açıklanmıştır.

¹¹¹ Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı, *Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Stratejik Faaliyet Planı*, Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Yayınları, Erzurum 2009, s. 92.

¹¹² Vergi Usul Kanunu, Madde 359.

¹¹³ Vergi ziyayı; mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesi veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder. (VUK Madde 341)

¹¹⁴ Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı, Age., s. 90.

1.5.1 Muhasebe Hataları

Muhasebe hataları; unutkanlık, dikkatsizlik veya bilgisizlik yüzünden muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda yapılan yanlışlıklardır. Muhasebe hatası kasıt unsuru taşımayan yanlıştır. Muhasebe hatalarını tespit edip, düzeltilmelerini sağlamak vergi incelemesinin başlıca amaçları arasında yer alır. Muhasebe hatalarından kaynaklanan matrah farklarının vergi hukuku yönünden sonucu ikmalen tarhiyatı gerektirmesidir¹¹⁵.

İşletmelerin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan belli başlı muhasebe hataları şunlardır.

1.5.1.1 Matematik Hataları

Muhasebe sisteminde yapılmak durumunda kalınan hesaplama işlemlerindeki yanlışlardır. Genellikle, hesapların bakiyeleri hesaplanırken yapılan toplama ve çıkarma hataları şeklinde ortaya çıkar.

1.5.1.2 Kayıt Hataları

Belgeleri muhasebeleştirirken kayıtlarda yapılan rakam ve hesap yanlışlıklarına kayıt hataları denir. Muhasebede yapılan kayıt hatalarını üç grupta toplamak mümkündür.

1.5.1.2.1 Rakam Hatası

Rakam hatası belgelerdeki rakamların defter kayıtlarına yanlış yazılmasıdır.

1.5.1.2.2 Hesap Hatası

Bir işlemin yanlış algılanması sonucu ait olduğu hesaba değil de başka bir hesaba kaydedilmesine hesap hatası denir.

1.5.1.2.3 Borç ve Alacak Tarafın Karıştırılması

Bir başka kayıt hatası muhasebeleştirme sırasında ilgili hesabın borç ve alacağının karıştırılması şeklinde ortaya çıkar.

1.5.1.3 Nakil Hataları

Yevmiye defterindeki muhasebe kayıtlarının başka bir sahifeye veya defter-i kebire aktarılırken yapılan yanlışlıklara nakil hataları denir.

¹¹⁵ Vergi Usul Kanunu Madde 29

Nakil hatalarının iki şekilde yapıldığı görülür. Birincisi, yevmiye defterindeki muhasebe kaydının başka bir sahifeye veya deftere aktarılırken rakamda hata yapılması şeklinde olur. İkincisi ise nakil sırasında ilgili hesapta yanlışlık şeklinde olur.

1.5.1.4 Unutma ve Tekrar

İşletmeye ait olup; alış, satış, gider gibi işlemlerin ilgili döneme kaydedilmemesi veya kayıtlara hiç alınmaması unutma hatasıdır. Satış faturalarının bir veya birkaçının kaydedilmesinin unutulması, birden fazla dönemi ilgilendiren giderlerin tek bir yılda kayıtlara yansıtılması gibi hatalar unutma hatası olarak tanımlanabilir.

Tekrar ise, bir işlemin defter kayıtlarına iki defa kaydedilmesidir. Mükerrer kayıt da denilen bu hata çoğunlukla ödemesi sonradan yapılan işlemlerin hem asıl belge ile hem de ödeme sırasında iki defa muhasebeleştirilmesi şeklinde ortaya çıkar.

1.5.1.5 Değerleme Hataları

Bir işletmenin aktif ve pasifinde bulunan kıymetlerin değerlemesi ile amortisman ve karşılık konularında muhasebe ilkelerine, ticari kurallara ve yasa hükümlerine uymayan durumlar şeklinde ortaya çıkan yanlışlıklara değerleme hatası denir.

Dönem sonundaki mal mevcudunun yüksek veya düşük değerlenmesi, aktifleştirilip amortisman tabi tutulması gereken bir harcamanın gider yazılması ile amortisman karşılıklarının yanlış ayrılması belli başlı değerleme hatalarıdır. Değerleme hataları mahiyetleri gereği dönem sonucunu doğrudan etkiler.

1.5.2 Muhasebe Hileleri

Belli bir amaçla işletmenin işlem, kayıt ve belgelerinin bilerek tahrif edilmesine muhasebe hilesi denir. Muhasebe hatalarının bilgisizlik ve dikkatsizliğe dayanmasına karşın muhasebe hileleri bilinçli olarak (kasden) yapılır.

Muhasebe hataları kayıtlar üzerinde yapılırken, muhasebe hileleri ağırlıklı olarak belgeler üzerinde yapılır. Hilenin, belgeler üzerinde ve bilinçli olarak yapılması nedeniyle muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkarılması beklenemez. Aksine bilerek yapıldığından tespit edilip, ortaya çıkarılması son derece güçtür. Muhasebe hilelerinin vergi hukukundaki sonucu kasden vergi kaybına sebebiyettir ve

kaçakçılık sayılır¹¹⁶. Ayrıca muhasebe hileleri çoğunlukla vergi suçu raporu yazılmasını da gerektirir.

Belli başlı muhasebe hileleri aşağıda ele alınmıştır.

1.5.2.1 Kasti Hatalar

Muhasebede yapılan yanlışlıklar belli bir amaçla bilerek yapılırsa kasdi hata olur ve muhasebe hilesi sayılır.

1.5.2.2 Kayıt Dışı İşlemler

İşletmelerin her türlü işlem ve kayıtlarının belgelere dayanması gerekir. Bir kısım işlemlerin belgesiz yapılması ve defterlere yansıtılmamasına kayıt dışı işlem denir. Bir işletmede kayıt dışı işlemlerin olması, o işletmenin defter kayıtlarının gerçek durumu göstermesini engeller. Kayıt dışı işlemler fatura almamak, fatura düzenlememek veya mevcut olan faturayı gizlemek suretiyle yapılır. Kayıt dışı işlem yapan işletmelerin defter kayıtları gerçek durumu yansıtmadığından, ihticaca salih değildir ve tespit edilen matrah farkları re'sen tarhiyatı gerektirir¹¹⁷.

1.5.2.3 İşlemden Önce veya Sonra Kayıt

Kayıt zamanı muhasebe kayıtlarının yapılması için tanınan bir süredir ve ilke olarak 10 gündür¹¹⁸. İşletme faaliyetleri düzenli bir şekilde ve zamanında defterlere kaydedilmelidir. Mal stoklarının fazla görünmemesi için yıl sonlarında alınan malların kaydının bilanço gününden sonraya bırakılması veya işletmenin likit durumunu iyi göstermek amacıyla bilanço kapandıktan sonra gelecek nakdin önceden kaydedilmesi buna örnek gösterilebilir.

1.5.2.4 Uydurma Hesaplar

Muhasebe hilelerinden birisi de hasılatı gizlemek veya maliyetleri şişirmek amacı ile fiktif kişiler adına uydurma, yanıltıcı hesaplar açılmasıdır. Bu hesaplar aracılığı ile işlemler olduklarından farklı şekilde kayıtlara yansıtılmış olur. Uydurma hesaplar belgesiz ve kayıt dışı olarak yapılan işlemleri denkleştirmek amacı ile

¹¹⁶ Vergi Usul Kanunu Madde 344.

¹¹⁷ Vergi Usul Kanunu Madde 30.

¹¹⁸ 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu Madde 219.

kullanılır. Burada hem işlem hem de belge vardır, ancak işlem ile belgenin içeriği birbirinden farklıdır.

1.5.2.5 Belge Sahtekârlığı

Gerçekte olmayan bir işlemi olmuş gibi göstermek için düzenlenen belgeye sahte belge denir. Belli bir amaçla başvuru belgesi sahtekârlığında iki taraf vardır. Bunlar sahte belgeyi düzenleyen ve bu belgeyi kullanan taraf olup, karşılıklı menfaat sağlandığı için sahtekârlık ortaklaşa gerçekleştirilir¹¹⁹.

1.5.2.6 Bilançonun Maskelenmesi

Bilançonun maskelenmesi; belli bir amaca dönük olarak bilançonun olduğundan farklı düzenlenmesidir. Bilanço maskeleyeninin amacı, işletmenin ekonomik ve mali yapısı ile karlılık ve likiditesi hakkında yanlış, yanıltıcı bilgi vermek veya imaj yaratmaktır.

Bilanço çıkarmak envanter çalışmalarının bir parçası ve son aşaması olduğundan, bilançonun maskelenmesine yönelik işlemler dönem sonunda değerlendirme sırasında yapılır. Değerleme yapılırken işletmenin mevcut kıymetleri, stokları olması gerekenden yüksek değerlendirirse ve amortisman ile karşılık ayrılmasından vazgeçilirse bilanço iyileştirilmesi olur. Kıymetlerin düşük değerlemesi halinde ise bilanço olumsuz maskelenmiş demektir.

Bilançonun olumsuz yönde maskelenmesinin amacı; vergi kaçırmak, kâr dağıtmamak veya az dağıtmak ve hisselerin borsa değerini düşürerek spekülasyon¹²⁰ yapmak olabilir.

Bilançonun olumlu yönde maskelenmesine bilanço güzelleştirme denir¹²¹. Bilanço güzelleştirmenin belli başlı amaçları; daha fazla kredi alabilmek, çok ortaklı şirketlerde ortakları tatmin etmek için fazla kâr dağıtmak, işletmenin kamuoyundaki imajını güçlendirmek, borsada hisselerin fiyatlarını arttırmak ve vergi ödeyebilmek şeklinde kendini göstermektedir.

¹¹⁹ Şükrü Kızılot, Zuhâl Kızılot, *Vergi İhlâfları ve Çözüm Yolları*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2007, s. 50.

¹²⁰ Spekülasyon; gelecekle ilgili beklentiler doğrultusunda fiyat ya da döviz kurundaki değişimlerden bir gelir elde etmek amacıyla yapılan işlemdir.

¹²¹ Arslan ve Kütük, Age., s. 2.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MALİ TABLO MAKYAJLAMA VE FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU

2.1 MALİ TABLO MAKYAJLAMA

Kayıt dışı ekonomi, tamamen kayıt dışı kalmış bir işletmenin tüm işlemleri olabileceği gibi, kayıtlı bir işletmenin kayda geçirmediği ya da olduğundan daha farklı kaydettiği işlemleri de olabilmektedir. Kayıtlı bir işletmenin işlemlerini kayıt dışı bırakmasının yolları; mali tablo makyajlaması, finansal bilgi manipülasyonu, örtülü kazanç ve örtülü kazanç dağıtımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhasebe, işletmenin faaliyetlerinin parasal olarak kayıtlara dökülmesini ifade eden bir süreçtir. Finansal tablolar ise muhasebe sistemi sonucunda oluşturulan kayıtların belirli kriterlere göre raporlanmasını sağlayan araçlardır. Finansal raporlar bilanço gibi işletmenin belirli bir andaki durumunu yansıtabileceği gibi (statik) gelir tablosu gibi işletmenin belirli bir dönem esas alınarak faaliyet sonuçlarını da bildirebilir (dinamik). Finansal tabloların işletmenin gerçek mali durumunu yansıtması oldukça önemlidir. Çünkü gerek Gelir İdaresi, gerek işletme yönetimi ve ortakları işletme hakkındaki bilgileri bu tablolar vesilesiyle almaktadırlar¹²². Ancak, işletmeleri kayıt dışılığa yönlendiren sebeplerden olan; daha az vergi vermek, daha az kâr dağıtımı yapmak ya da daha çok kredi bulabilmek gibi gerekçelerle finansal tablolar makyajlanmakta ve gerçek durum gizlenmektedir. Makyajlama ve manipülasyon işlemleri, kayıt dışı ekonomiyi desteklemekte ve kısa vadede elde edilen faydanın yüksekliği nedeniyle kurulmaya çalışılan muhasebe sistemini olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple finansal tabloların güvenilir olmasının ya da diğer bir ifadeyle işletmenin gerçek durumunu yansıtmasının ne şekilde güvence altına alınacağı, hem muhasebe denetimi açısından hem de kayıt dışılık açısından oldukça önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu durumu engellemek için ulusal ve uluslararası muhasebe sistemleri geliştirilmiştir.

Bu bölümde, kayıtlı bir işletmenin muhasebe sistemi üzerinde yaptığı oynamalarla kendi faaliyetlerini nasıl kayıt dışı bırakmaya çalıştığı işlenecek ve finansal

¹²² İMKB, Agm., s. 4.

tabloların gerçekte olduğundan farklı bir şekilde ortaya çıkmasına neden olacak muhasebe yöntem, teknik ve politikaları ele alınacaktır.

2.1.1 Muhasebe Sistemi ve Finansal Raporlama

Muhasebe sistemi; ölçme, değerlendirme ve bir finansal yapı hakkında bilgi alışverişini sağlama maksadıyla, çift yanlı defter tutma sistemi olarak ortaya çıkmış ve uygulanmaya gelmiştir. Muhasebe sistemi, devletlerin, kurumların ve bireylerin sorularına cevap verebilmek amacıyla değişen kurallara uyum sağlamaya çalışmış ve kendisini sürekli geliştirerek önemli bir bilgi kaynağı olmuştur¹²³.

Finansal bilgi, kullanıcıların belirsizlik hakkındaki kanılarının değişmesinde önemli bir etken olabilmektedir. Örneğin gelir idaresinin merakı, işletmenin beyanının gerçek durumu yansıtıp yansıtmadığıdır. Böyle bir durumda, işletmenin kârlılık durumu, nakit akışı, tüm finansal tabloları, sektördeki yeri, geçmişte gösterdiği borç ödeme kabiliyeti gibi finansal bilgiler, işletmenin kayıt dışı işlem yapıp yapmadığını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kamu otoritesi ya da onun uygulayıcısı olan vergi daireleri, vergi matrahının belirlenmesi için muhasebe sistemi ve onun ürünü olan finansal raporlara ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla gelir idareleri için muhasebe sistemi büyük önem taşımaktadır¹²⁴.

2.1.2 Mali Tablolarda Makyaj Yöntemleri

Mali tabloların belirli standartlara göre hazırlanarak, şirketin durumunu doğru bir biçimde yansıtması oldukça önemlidir. Ancak bu standartların oldukça gelişmiş olduğu ve sıkı yaptırımlara bağlandığı gelişmiş ülkelerde bile bu konuda önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

İşletmelerin muhasebe uygulamalarında farklılıkların olması, bazı konularda muhasebeciler arasında görüş ayrılıklarının bulunması, vergi mevzuatının ve gelirin belirlenmesine ilişkin hükümlerinin farklı yorumu, işletme yöneticilerinin çeşitli nedenlerle dönem kâr veya zararını yüksek ya da düşük gösterme eğilimleri sonucu

¹²³ İMKB, Age., s. 5.

¹²⁴ Beyhan Güçlü Marşap, Ganite Kunt, *Muhasebe Denetiminin Gelişiminde Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun Katkısının Tarihsel Süreçte İncelenmesi*, Ankara SMMMO Yayınları, Ankara 2008, s. 11.

oluşan kayıt dışı ekonomi gibi nedenler mali tablolarında yer alan rakamların niteliğini değiştirebilmektedir.

İşletme yöneticileri bazen, vergi yükünü azaltmak, cari dönem vergi yükünü gelecek yıllara aktarmak, ortaklara olması gerekenden daha az kâr dağıtmak, toplu iş sözleşmesi görüşmelerine daha güçlü oturmak için mali tablolarını olduğundan daha kötü gösterme çabası içinde olabilmektedir. Bazen de kamuoyunda başarılı gözükmek, prestij sağlamak, mali bünyeyi güçlü göstererek bankalardan kredi sağlanmasını kolaylaştırmak, ortaklara yüksek oranda kâr dağıtabilmek, hisse senetlerinin değerini artırmak, menkul kıymet ihraç edebilmek, genel kurula ya da işletme sahiplerine başarılı sonuçlar sunabilmek amacıyla mali tablolarını olması gerekenden daha iyi göstermek isteyebilmektedirler¹²⁵.

Bir işletmenin gerçek durumunu olduğundan daha iyi veya daha kötü göstermek amacıyla yapılan muhasebe uygulamaları, ihmal ya da kanun dışı fiiller kısaca **muhasebe makyaj yöntemleri** olarak tanımlanmaktadır¹²⁶. Makyaj yöntemleri, mali tablolarının gerçeği tam olarak yansıtmamasını engelleyen muhasebe uygulamalarıdır¹²⁷.

Makyajlama teknikleri başlıca yedi ana başlık altında gruplandırabilmektedir¹²⁸. Aşağıda bu teknikler ile birlikte her grubun bazı temel örnekleri ele alınmaktadır:

1. Gelirin Erken Kaydedilmesi
 - a. Bir satış sona ermeden malları göndererek gelir kaydetmek,
 - b. Gelirin oluşacağına dair önemli belirsizliklerin bulunmasına rağmen gelir olarak kayıtlara geçirmek,
 - c. Gelecekte yapılacak hizmetleri gelir kaydetmek.
2. Gerçekte Olmayan Gelirlerin Var Gibi Gösterilmesi
 - a. Benzer varlıkların firmalar arasında değiştirilmesi sonucunda gelir oluşturmak,
 - b. Satıcılardan gelen iadeleri gelir olarak kaydetmek,
 - c. Ara finansal raporlarda düzmece tahminler kullanmak.

¹²⁵ Öztin Akgüç, *Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi*, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul 1995, s.72.

¹²⁶ Schilit Howard M, "Financial Shenanigans-How to Detect Accounting Gimmicks and Financial Fraud in Financial Reports", McGraw-Hill, 1993.

¹²⁷ Sibel Ulusoy, *Mali Tabloların Makyajlanması*, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü, 1999, s. 2.

¹²⁸ Howard, Age., s. 87.

3. Bir Kerelik Kazançlarla Geliri Yükseltmek
 - a. Düşük değeri olmuş varlıkların satışı ile kârları şişirmek,
 - b. Borcu erken ödeyerek kârı yükseltmek,
 - c. Olağan olmayan ve tekrar etmeyen kârları sürekli tekrar eden kazanç rakamından ayırmamak,
 - d. Meydana gelen zararları sürekli gerçekleştirilmeyen faaliyetler altında gizlemek,
 - e. Bağlı ortaklık ya da iştiraklerle olan işlemlerde fiktif kâr getirici işlemlerde bulunmak.
4. Cari Dönem Giderlerini Sonraki Dönemlere Aktarmak
 - a. Maliyetleri uygun olmayan bir şekilde aktifleştirmek,
 - b. Maliyet ve giderleri çok yavaş bir şekilde amortisman tabii tutmak,
 - c. Değersiz varlıkları zarar olarak göstermemek.
5. Bütün Borç ve Yükümlülükleri Gider Yazmamak veya Açıklamamak
 - a. Bir nakit girdisi sağlandığında borç olarak göstermek yerine gelir olarak kaydetmek,
 - b. Beklenen ya da şarta bağlı yükümlülükleri kayıtlarda göstermemek,
 - c. Taahhütleri ve şarta bağlı yükümlülükleri açıklamamak,
 - d. Borçları kayıtlarda göstermeyecek işlemler gerçekleştirmek.
6. Cari Dönem Gelirini İlerideki Bir Döneme Kaydırmak
 - a. Geliri daha sonraki bir döneme kaydırmak için karşılık ayırmak.
7. Geleceğe İlişkin Masrafları Cari Döneme Kaydırmak
 - a. Cari dönemde isteğe bağlı, keyfi harcamaları artırmak,
 - b. Gelecek yılların amortisman ve gider paylarını cari döneme aktarmak.

Yukarıda sayılan ilk beş gruptaki işlemler şirketin zararlarını gizlemeye ve mali durumunu olduğundan daha iyi göstermeye yöneliktir. Son iki gruptaki işlemler sonucunda ise kâr rakamı azalmaktadır. Türkiye’de farklı muhasebe düzenlemeleri aynı husus hakkında farklı standart ve uygulamalara yer verebilmekte, bir düzenlemede uygulanması zorunlu tutulan bir kural diğer düzenleme tarafından kabul edilmeyebilmektedir. Bu şekilde aynı işletme için farklı düzenlemeler doğrultusunda farklı mali rapor, tablo ve sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

2.1.3 Kâr Yönetimi Yöntemi

Kâr yönetimi, temelde bir mali tablo makyajlama türüdür. Kâr yönetimi uygulamalarında; kâr rakamının tek bir dönemde istenen seviyede olması değil, sürekli olarak belirli bir trendde hareket etmesi ve büyük dalgalanmalar göstermemesi amaçlanmaktadır. Nitekim şirket tarafından açıklanan kâr rakamlarının dönemler itibariyle yüksek volatilité taşınamamasının piyasa ve yatırımcılar açısından daha faydalı olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır¹²⁹.

Kâr rakamı iki bileşenden oluşmaktadır; nakit akımlar ve tahakkuklar. Şirketin gelir ve giderleri ya nakden gerçekleşir, ya da nakit olarak gerçekleşmediği halde tahakkuk ettirilir. Nakit akımlarının, muhasebe hileleri ile değiştirilemeyeceği ve gerçekte olduğundan farklı gösterilemeyeceği kabul edildiğinde, kâr yönetimi uygulamaları için geriye, tahakkuk ettirilen gelir ve giderler kalmaktadır¹³⁰.

Mali tablo makyajlama işlemlerinde genellikle gelir tablosu ilkeleri ihlal edilirken, kâr yönetimi uygulamaları, kâr rakamı üzerinde oynamaları içermektedir.

2.1.4 Kâr Yönetimi Teknikleri

2.1.4.1 Gelecek İçin Gelir Yaratma

Şirket tarafından, mali durumun iyi olduğu yıllarda aşırı tedbirli muhasebe politikaları ile kârın azaltılması, sonraki kötü dönemlerde ise tedbirliliğin azaltılması yoluyla kâr yaratılması ve bu suretle kârın stabilize edilmesidir¹³¹.

2.1.4.2 Büyük Gider Kayıtları

Şirketler tarafından özellikle yeniden yapılanma harcamalarının yapıldığı dönemlerde, giderlerin daha yüksek gösterilmesi suretiyle kârın düşürülmesidir. Mevcut dönemde kârın düşürülmesi, yeniden yapılanma¹³² sonucunda yeni bir sinerji yakalaması düşünülen firmanın gelecek dönemlerde kârının artacağı beklentisinin yarattığı olumlu havayla karşılaştırıldığında, yatırımcıların gözünde çok da önemli bir

¹²⁹ Murat Erciyas, *Kâr Yönetimi Uygulamaları*, SPK Yeterlilik Etüdü, Ankara 2002, s. 5.

¹³⁰ Erciyas, Age., s. 16.

¹³¹ Erciyas, Age., s. 8.

¹³² Burada bahsi geçen "yeniden yapılanma" harcamaları genel olarak, şirketin faaliyetlerinin daha etkin sürmesini sağlamak amacıyla yapılan, bir üretim tesisinin kapatılması, işçi çıkarılması, üretim türü ve mamülün değiştirilmesi gibi önlemleri kapsamaktadır.

etki yaratmayacaktır. Oysa şirket bu şekilde gelecekteki zor dönemlerde kullanacağı kaynağı muhafaza altına almaktadır. Hileli gider kayıtları; mevcut stoklar için değer düşüklüğü karşılıklarının ayrılması, yapılan harcamalardan aktifleştirilebilecek olanların da yeniden yapılanma harcamaları içerisinde giderleştirilmesi, gelecek için yüksek tutarlı harcamalar tahakkuk ettirilmesi suretiyle yapılmaktadır.

2.1.4.3 Uygun Olmayan Gelir Kayıtları

Gelirin kaydedilmesinde yapılan hileler kârın yönetilmesinde kullanılan yöntemlerden birisidir. Gelirin henüz oluşmadan kaydedilmesi veya gerçekte var olmayan bir gelirin kaydının yapılması yoluyla kâr rakamı yöneticinin isteği doğrultusunda oluşturulabilmektedir¹³³.

2.1.4.4 Önemlilik Kavramının Kötüye Kullanılması

Önemlilik ilkesi genel olarak, yatırımcıların kararlarını etkileyecek kadar önemli olan hususların mali tablolarda yer almasını, başka bir açıdan da; bir kalemin mali tablolarda diğer herhangi bir kalem içerisinde değil tek başına ayrıca gösterilmesi gerekliliğini ifade eder¹³⁴.

2.1.4.5 Yaratıcı Devralma

Devralma ve ele geçirmelerin artması ile birlikte birleşme muhasebesinde yapılan hileler ile kârın yönetilmesi uygulamaları da yaygınlık kazanmıştır.

Özellikle teknoloji şirketlerinde, devralınan şirketin araştırma ve geliştirme giderlerinin aktifleştirilen tutarlarının yüksek fiyatlarla satın alınması yoluyla, söz konusu tutar giderleştirilmekte, böylelikle de gelecekte karşılaşılabilecek kötü mali yıllar için bir rezerv yaratılmaktadır¹³⁵. Devralınan şirketin isim hakkı ve diğer maddi olmayan duran varlıklarına ödenen meblağın düşük, araştırma ve geliştirme giderlerinin aktifleştirilen kısmına ödenen meblağın yüksek tutulması, devralan şirketin menfaatine bir durumdur.

¹³³ Ulusoy, Age., s. 12.

¹³⁴ Sermaye Piyasası Kanunu Seri XI No: 1 sayılı Tebliği.

¹³⁵ Erciyas, Age., s. 16.

Tablo 2.1. Mali Tablo Makyajlama Örnekleri

Yaklaşım	Örnekler
Cari değeri piyasa değerinin altına düşmüş maddi duran varlıklar için düşük ya da yüksek değer düşüklüğü karşılığı ayrılması	Yapımı 3 yıl sürecek yeni bir bina yaptıran şirketin, eski binasını, henüz kullanılabilir ömrü olduğu halde bir kaleme gider kaydetmesi suretiyle kârını azaltması.
Aktifleştirme hileleri	Şirketin personel maliyetlerinin giderleştirilmek yerine aktifleştirmesi suretiyle kârın artırılması.
Amortisman yönteminin ve/veya varlığın faydalı ömrünün değiştirilmesi	a) Devralma yoluyla varlık edinen şirketin, iktisap ettiği varlıkların faydalı ömürlerini yeniden ve daha uzun olarak belirlemesi suretiyle kârın artırılması. b) Yüksek kâr elde edildiği dönemlerde azalan bakiyeler usulünün kullanılması suretiyle kârın azaltılması.
Gider ve yükümlülüklerin hesaplanmasındaki temel değerlerin değiştirilmesi	Devralma esnasında, devralınan şirketin personeline gelecek dönemlerde ödenecek yükümlülükler karşılık ayrılırken, iskonto oranının yüksek tutulması suretiyle kârın artırılması.
Satış tamamlanmadan gelir kaydedilmesi	Müşteri ile şirket arasında malın müşteri için depoya vb. bir yere ayrılması şartını haiz bir satış sözleşmesinin yapılması durumunda, şirket tarafından malın depoya alınmasının akabinde gelir kaydının yapılması.
Şarta bağlı satışlarda gelir kaydı	Özellikle bankalarda, alacakların bir şirkete, söz konusu şirket tarafından 3. bir şirkete satılması durumunda elde edilecek kârdan pay alma şartıyla sözleşme yapılması durumunda, sözleşme yapılır yapılmaz gelir tahakkuk edilmesi suretiyle kârın artırılması.
Nakit girişlerinde gelir hesaplarının hileli olarak kullanılması	Alışlardan yapılan mal iadeleri karşılığında alınan nakdin, satın alınan malın maliyetinden düşmek yerine gelir olarak kaydedilmesi.
Sat-Kirala sözleşmeleri	Varlığın satılıp kiralanması, ancak kiralama işleminden sonra varlığın ve borcun bilançodan çıkarılması.
İlişkili şirketlerle yapılan alışverişler	İlişkili şirkete bir malın kârlı olarak satılması ve gelir kaydedilmesi, sonra aynı malın daha yüksek bir fiyata satın alınarak ilişkili şirketin kârının artırılması.
Birleşmelerin muhasebeleştirilmesinde devralma yerine hakların birleştirilmesi yönteminin seçilmesi	Hakların birleştirilmesi yönteminin uygulanabilmesi için gerekli şartların sağlanması amacıyla, Şirket tarafından daha önce kararlaştırılan hisse senetlerini geri alma programının iptal edilmesi.

2.1.5 Giderlerin Aktifleştirilmesi

Muhasebenin temel ilkelerinden olan maliyet kavramı nakit ve alacaklar dışındaki varlıkların, elde etme maliyeti ile net gerçekleşebilir değerden veya elde etme maliyeti ile rayiç bedelden düşük olanı ile değerlendirilebileceğini, varlıkların değerlerinde maliyet bedellerine göre oluşan farkların ise dikkate alınmayacağını ifade etmektedir¹³⁶. Bu kavram sayesinde işletmeler, değişen piyasa fiyatları karşısında sürekli olarak düzeltme kayıtları yapmak zorunda kalmaz ve varlıklara ilişkin hareketlerin objektif belgelere dayandırılmasını sağlarlar.

¹³⁶ İMKB, Age., s. 74.

Ancak bazı durumlarda yasal düzenlemeler işletmelere, sonradan oluşabilecek bazı değişikliklerin varlık değerlerini etkilemesine imkân tanımıştır. Hatta bazı durumlarda nitelik olarak gider sayılması gereken bazı harcamalar, bu düzenlemeler sayesinde işletmelerce varlık olarak tanınabilmektedir. Bu tip giderlerin varlık maliyetlerine eklenmesi ya da tamamen ayrı bir varlık şeklinde değerlendirilmesi, işletme aktiflerinin olduğundan daha güçlü gözükmesine bunun karşılığında giderlerde bu tutar kadar azalma yaratarak kâr rakamının olduğundan fazla çıkmasına yol açmaktadır.

Bu tür varlık kalemlerinde artış yaratan harcamalardan, diğer bir ifadeyle aktifleştirilen giderlerden uygulamada sıkça rastlananlarına aşağıda yer verilmiş ve bunların hukuki durumları farklı mevzuatlar açısından incelenmiştir.

2.1.5.1 Finansman Giderleri

Vergi mevzuatına göre; yatırımların finansmanında kullanılan kredilerle ilgili faizlerden kuruluş dönemine¹³⁷ ait olanların sabit kıymetle birlikte amortisman yoluyla itfa edilmek üzere yatırım maliyetine eklenmesi, işletme dönemine ait olanların ise ilgili bulundukları yıllarda doğrudan gider yazılması ya da maliyete intikal ettirilmek suretiyle amortisman tabi tutulması gerekmektedir¹³⁸. Döviz kredisi kullanılarak yurt dışından sabit kıymet ithal edilmesi sırasında veya sonradan bu kıymetlere ilişkin borç taksitlerinin değerlemesi dolayısıyla ortaya çıkan kur farklarından, sabit kıymetin iktisap edildiği dönem sonuna kadar olanların, kıymetin maliyetine eklenmesi zorunlu olmakla birlikte aynı kıymetlerle ilgili söz konusu dönemden sonra ortaya çıkan kur farklarının ise, ait oldukları yıllarda doğrudan gider yazılması ya da maliyete intikal ettirilerek amortisman konusu yapılması mümkün bulunmaktadır¹³⁹.

Sermaye piyasası mevzuatında; maddi duran varlıkların öncelikle elde etme maliyeti ile değerlendirileceği, elde etme maliyetinin ise varlığın satın alma işlemine bağlı olarak yapılan giderler, alış ve ithalde ödenen vergiler ile varlığın önceden belirlenen

¹³⁷ Uygulamada kuruluş dönemi, amortisman tabi iktisadi kıymetlerin aktife alındıkları yılsonuna kadar olan dönem, işletme dönemi ise kuruluş döneminden (31.12.XX'den) sonraki dönemler olarak ele alınmaktadır.

¹³⁸ 163 sıra numaralı VUK Genel Tebliği.

¹³⁹ Hasan Aktaş, "Yatırım Kredi Faizinin Yatırım Maliyetine Atılması ve Gider Yazılmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 163, Nisan 2002 s. 27.

amaçlar çerçevesinde kullanılmak üzere çalışabilir duruma getirilmesi için katlanılan bilumum giderlerden oluştuğu belirtilmiştir.

Bu tip giderlere;

- a) Nakliye ve montaj giderleri,
- b) Varlığın yerleştirileceği yerin veya arsanın hazırlanması için yapılan giderler,
- c) Donatım giderleri (tesislerin çalıştırılabilmesi için yapılan eklemelere ilişkin giderler gibi),
- d) Noter, mahkeme, kıymet takdiri vb. giderler,
- e) Duran varlıklarla ilgili olarak yapılan işlerden dolayı serbest meslek erbabına ödenen ücretler,
- f) Varlığın iktisap edilmesinde kullanılan kredilerle ilgili olan ve bu varlığın aktifleştirildiği tarihe birikmiş bulunan finansman giderleri (kur farkları dahil),

gibi harcamalar örnek olarak mevzuatta gösterilmiştir¹⁴⁰.

Maddi duran varlığın aktifleştirme tarihinden sonra ortaya çıkan bu varlıkların elde edilmesinde kullanılan kredilerden kaynaklanan kur farkları da aktifleştirilebilmektedir. Ancak bu tip giderlerin varlığın kalan ekonomik ömrü içinde amorti edilmesi zorunlu tutulmuştur. Benzer durum iştirakler, bağlı ortaklıklar ve bağlı menkul kıymetlerin aktifleştirilmesinde de geçerlidir. Bu kıymetlerin aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan ve bu varlıkların elde edilmesinde kullanılan kredilerden kaynaklanan kur farkları (izlenen muhasebe politikası ve maliyete ilave edilen kur farkı tutarı dipnotlarda açıklanmak koşuluyla) elde etme maliyetine ilave edilebilmektedir. Ancak yine bu hükme ilişkin olarak işletmeler, maddi duran varlıkların aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan ve bu varlıkların iktisabında kullanılan kredilerden kaynaklanan faiz giderlerini aktifleştirmeyecek, finansman giderleri kapsamında dikkate alacaklardır.

Bu şekilde sermaye piyasası mevzuatı, vergi mevzuatındaki¹⁴¹ aktifleştirme sonrasına ilişkin finansman giderlerinin maliyete ilavesi veya gider yazılması

¹⁴⁰ İMKB, Age., s. 80.

¹⁴¹ 163 numaralı V.U.K Genel Tebliği

konusunda işletmelere seçim hakkı tanınması tatbikatını reddederek SPKa'na tabi işletmeleri aktifleştirme sonrası faizleri doğrudan masraf kaydetmeye zorunlu kılmıştır.

İşletmelere bu hakkın seçimlik olarak tanınması farklı düzenlemeler için farklı mali tablolar ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. İşletmeler, vergi beyannamelerinde bu çeşit harcamaları gider olarak göstererek vergi matrahını azaltma, kamuya açıklayacakları tablolarda ise aktifleştirme yöntemini kullanarak varlık yapısını güçlü gösterme yöntemlerini uygulayabilmektedirler. Bu yöntem şüphesiz muhasebenin tutarlılık ilkesi ile çelişmekte ve mali tablo kullanıcılarını yanıltma amacını gütmektedir¹⁴².

Ayrıca varlıkların aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan kur farkları ve kredi faiz giderlerinin aktifleştirilmesi neticesinde işletmeler, döneme ait gider rakamlarını azaltabilmekte ve varlıklarını daha güçlü gösterebilmektedirler. Yani işletmeler varlıkların elde edilmesi ile ilgili olmayan kredi faizleri ve kur farklarını da varlık maliyetlerine ekleyebilmekte, hatta farklı kurlar uygulayarak aktiflerini şişirebilmektedirler. Her ne kadar bu yöntem işletmelerin varlıklarını gerçek maliyetleri ile değerlemelerine ve aktive almalarına imkân tanısa da, bu yöntem sıkça bir yanıltma aracı olarak kullanılabilmektedir. İşletmeler bu şekilde gerçekte gider olarak nitelendirilebilecek harcamaların aktifler arasına alınması nedeniyle de dönem kârları olduğundan yüksek gösterebilmektedir.

2.1.5.2 Kuruluş ve Teşkilatlanma Giderleri

Bu hesap işletmelerin kuruluşu ve faaliyetlerinin geliştirilmesi için yapılan ve karşılığında maddi bir kıymet iktisap edilmeyen giderleri tanımlamaktadır¹⁴³.

Kuruluş giderleri işletmenin faaliyete geçmeden önce yaptığı ve diğer varlıkların maliyetine dâhil edilmesine imkân olmayan giderlerin tümünü içermekte, teşkilatlanma giderleri ise kuruluşunu tamamlayan işletmelerin faaliyete geçmek veya faaliyeti geliştirmek için yaptıkları giderlerden oluşmaktadır. İşletmeler, diledikleri takdirde kuruluş ve teşkilatlanma giderlerini aktifleştirebilmekte ya da doğrudan gider yazabilmektedirler. Aktifleştirilen kuruluş ve teşkilatlanma giderleri işletmenin faaliyete geçtiği (varsa deneme üretimine başladığı) dönemden itibaren 5 yılda eşit

¹⁴² Çalgan vd., Age., s. 17.

¹⁴³ Akyol, Küçük, Age., s. 117.

taksitlerle itfa edilmektedir. Aktifleştirme konusu uygulanırsa, amortisman ayrılmamış dahi olsa bu yöntemden geri dönülemez ve yapılan harcamalar gider yazılamaz. Ayrıca kısmi aktifleştirme yapılması ve bu tip giderlerin üretilen mal ve hizmetin maliyetine eklenmesi mümkün değildir¹⁴⁴.

2.1.5.3 Araştırma ve Geliştirme Giderleri

Araştırma ve geliştirme giderleri, yeni bir ürün veya ileri bir teknoloji geliştirmek için yapılan araştırma giderleri ile araştırma bulgularının yeni ürünler, varlıklar, üretim yöntemleri, sistemler veya hizmetler için projeye dönüştürülmesinde katılan geliştirme giderlerinden oluşmaktadır.

Aktifleştirilen araştırma ve geliştirme giderleri aktifleştirildikleri dönemden itibaren 5 yıllık bir sürede eşit taksitlerle itfa edilir. AR-GE kriterlerinin ortadan kalkması halinde ise araştırma ve geliştirme giderlerinin itfa edilmeyen tutarları faaliyet gideri olarak muhasebeleştirilir. Araştırma ve geliştirme giderlerinin aktifleştirilmesi bazı unsurları içermelidir. Ancak işletmeler dönem giderlerini düşük gösterebilmek amacıyla gerçek anlamda araştırma ve geliştirme gideri sayılmayan ya da yukarıda sayılan unsurları taşımayan giderlerini de aktifleştirebilmektedirler¹⁴⁵.

2.1.5.4 Reklam Giderleri

Mal ve hizmet üreten, dağıtımını ve ticaretini yapan işletmelerin satışlarını artırmak, ürettikleri mal ve hizmetleri tanıtmak amacıyla yaptıkları reklam giderleri, tevsik edilmek şartıyla ticari kazancın tespitinde bir gider unsuru olarak dikkate alınabilmektedir.

İşletmelerin ürünlerini tanıtmak, satışlarını artırmak, kamuoyunu bilgilendirmek vb. amaçlar ile gazete, dergi ve diğer yazılı görsel basın yayın kuruluşlarına yapılan harcamalar gerçek anlamda gider niteliğindedir. Bu gibi harcamaların ilgili oldukları dönemde reklam gideri olarak kaydedilmesi gerekir. Yapılan anlaşmalar gereği birden fazla dönemi kapsayan reklam giderleri ise peşin ödenen giderler kapsamında değerlendirilmeli ve ait oldukları yıllarda indirimde dahil edilmelidir. Ancak işletmeler bu çeşit birden fazla döneme yaygın olarak gerçekleşecek reklam giderlerini

¹⁴⁴ Hasan Altuncu, Zafer Kütük, *Muhasebe Ders Notları*, Vergi Denetmen Yardımcıları Semineri, Ankara 2006, s. 97.

¹⁴⁵ Altuncu ve Kütük, Age., s. 106.

aktifleştirebilmektedirler. Reklam harcamaları kısa dönemli yapılan harcamalar olup, bu çeşit harcamaların bir varlık gibi değerlendirilip uzun sürede itfa edilmesi doğru bir muhasebe uygulaması olmayacaktır. Bu gibi durumlarda yapılan harcamaların peşin ödenen giderler hesabında takip edilmesi gerekmektedir¹⁴⁶.

Reklam panosuna verilen ilanlar, yol kenarları, bina, araç üzerlerine verilen reklamlar, bazı malzemelerin satışı amacıyla kullanılması gereken özel tertibatın bayilere, satış noktalarına emaneten kullandırılması (mülkiyetin işletmede olması koşuluyla) aktifleştirilebilecek reklam giderleri arasındadır. Bu çeşit aktifleştirilen reklam giderlerinin gerçek kullanım süreleri dahilinde amortisman yöntemiyle itfa edilmesi gerekmektedir¹⁴⁷.

2.1.5.5 Maddi Olmayan Duran Varlıklar

MSUGT'nde maddi olmayan duran varlıklar, herhangi bir fiziksel varlığı bulunmayan ve işletmenin belli bir şekilde yararlandığı veya yararlanmayı beklediği aktifleştirilen giderler ile belli koşullar altında hukuken himaye gören haklar ve şerefiyeler şeklinde tanımlanmıştır¹⁴⁸. Maddi olmayan duran varlıklar; telif hakkı, imtiyaz hakları, patent ve lisans hakları, ticari marka ve isimler, özel maliyetler, peştemallıkları (şerefiye) kapsamaktadır. Bu haklar üçüncü kişilere karşı talep hakkı doğurmadığı için, bu hakların firma açısından gerçek değeri, işletmenin gelirine yaptığı olumlu etkiye dayanır.

Maddi olmayan duran varlıkların da maliyet bedeli ile gösterilmesi gerekmektedir. Bilanço aktifine maliyet bedelleri ile kaydedilen hakların kullanım süreleri içerisinde, kullanım süresinin belli olmaması durumunda ise 5 yılda itfa edilmeleri öngörülmüştür¹⁴⁹.

Maddi olmayan varlıkların işletme varlıkları arasına alınması şirketin aktif değerini yükseltmektedir. Gerçekte ticari bir itibarı bulunmayan, müşteri potansiyeli düşük olan işletmelerin devri sırasında, aşırı değerlemenin bir sonucu olarak, devralınan

¹⁴⁶ Altuncu, Kütük, Age., s. 103.

¹⁴⁷ Hasan Yalçın, Selçuk Yücel, *Gelir ve Kurumlar Vergisi Uygulamasında Giderler*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 1996, s. 62.

¹⁴⁸ 1 Sıra No' Lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, *Resmi Gazete*, Sayı 21447 (M), Tarih 26.12.1992.

¹⁴⁹ Altuncu, Kütük, Age., s. 97.

firma varlıkları devralan işletme aktiflerine yüksek değerler ile alınmakta bunun sonucu olarak da işletmenin varlık yapısı olduğundan çok daha güçlü gözükabilmektedir.

2.1.5.6 Varlıklar İçin Ayrılan Karşılıklar

Karşılık hesapları, muhasebenin ihtiyatlılık kavramı gereğince, meydana gelmemiş olayların ileride oluşturabileceği olumsuzlukların cari dönem itibariyle mali tablolarda gösterilmesini sağlamaktadır¹⁵⁰. Gider unsuru yaratması sebebiyle de gelir tablosunu etkiler. Karşılık hesapları bilançonun yapısında iki türlü ortaya çıkabilir. Bunlar; varlıklar için ayrılan karşılıklar ve borç ve gider karşılıklarıdır.

Varlıkların bilançoda gerçek değerleri ile gösterilmesi zorunludur¹⁵¹. Karşılık hesaplarının temel görevi varlıkların bilançoda gerçek ya da rayiç değerleri ile gösterilmesinin sağlanmasıdır. Ancak her zaman kayıtlı değerler gerçek değerleri yansıtmaz, ya da varlıkların gerçek değerlerinde meydana gelen değişimler her zaman muhasebe kayıtlarına tam olarak yansıtılamayabilir. Varlıkların değerlerinde meydana gelen azalmaların yeterli miktarda karşılık ayrılmak suretiyle varlıkların gerçek değerlerine indirgenmesi gerekmektedir. Belirli bir zaman dilimi içerisindeki sürekli değer düşüklüklerinde ya da herhangi bir sebeple dönem içerisinde yeterli karşılığın ayrılmaması durumlarında ise bu varlık kalemleri için bilanço tarihlerinde karşılık ayrılması zorunludur. Ancak vergi kanunları gereğince ayrılmış olan bu karşılıklar her zaman gider olarak kabul edilmemektedir. Bu konuya ilişkin olarak VUK'un 274 ve 278. maddelerinde yer alan hükümlerin dikkate alınması gerekmektedir.

“Emtia, maliyet bedeli ile değerlenir¹⁵². Emtianın maliyet bedeline nazaran değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 ve daha fazla bir düşüklük gösterdiği hallerde, mükellef maliyet bedeli yerine 267'nci maddenin 2'nci sırasındaki usul hariç olmak üzere, emsal bedeli ölçüsünü tatbik edebilir¹⁵³.”

Kıymeti düşen mallar başlığını taşıyan 278. maddede ise, *“Yangın, deprem ve su basması gibi afetler veyahut bozulmak, çürümek, kırılmak, çatlamak, paslanmak gibi haller neticesinde iktisadi kıymetlerinde önemli bir azalış vaki olan emtia ile*

¹⁵⁰ Sevilengül, Age., s. 103.

¹⁵¹ Altuncu, Kütük, Age., s. 98.

¹⁵² Vergi Usul Kanunu Madde 274.

¹⁵³ 267'nci madde de “Emsal bedeli, gerçek bedeli olmayan veya bilinmeyen veyahut doğru olarak tespit edilemeyen bir malın, değerlendirme gününde satılması halinde emsaline nazaran haiz olacağı değerdir” denilmekte ve bu maddenin devamında değerlemenin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır.

maliyetlerin hesaplanması mutad olmayan hurdalar ve döküntüler, üstüğü, deşe ve iskartalar emsal bedel ile değerlendirir.” denilmektedir. Karşılık ayrılabilmesi için mahkeme ya da takdir komisyonu kararı gerekmektedir¹⁵⁴.

Karşılık hesapları için değerlendirme yöntemleri belirlenmiştir. Buna göre borsalar veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören hisse senetlerinin, bilanço gününden önceki 5 iş günü boyunca oluşan ağırlıklı ortalama fiyatların ortalaması üzerinden değerlendirilmesi esas alınmıştır. Eğer hisse senetleri bilanço gününden önceki 5 iş günü içinde elde edilmişse, elde etme maliyeti ve bilanço gününden oluşan ağırlıklı ortalama fiyatın düşük olanı üzerinden değerlendirilmesi esas tutulmuştur.

Yatırım fonu katılma belgeleri, yatırım fonunun bilanço tarihi için açıkladığı alış fiyatları üzerinden, borsalar ve teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören borçlanmayı temsil eden diğer menkul kıymetler ise bilanço tarihindeki ağırlıklı ortalama fiyatlar üzerinden değerlendirilmek zorundadır.

Borsalar ve teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören menkul kıymetler ise, elde etme maliyetlerine göre %10 veya daha fazla bir oranda değer kaybetmeleri ve bu değer düşüklüğünün yakın bir gelecekte ortadan kalkacağına dair objektif ve makul bir gerekçenin var olmaması durumunda rayiç değerleri ile değerlendirilir. Rayiç değer, borçlanmayı temsil eden menkul kıymetler için TC Merkez Bankasının açıkladığı resmi iskonto faiz oranı üzerinden hesaplanan değer, hisse senetleri için ise net defter değeridir.

Sermaye piyasası mevzuatı, işletmeleri makul bir gerekçeye dayanarak şüpheli alacaklarını tahmin etmesi ve bu alacaklar için karşılık ayırmasını şart koşturmuştur. Tahmin etme aşamasında işletmenin önceki yıllarda tahsil edilemeyen alacaklarına ilişkin veriler, borçlunun ödeme yeteneği, işletmenin içinde bulunduğu sektörde ve cari ekonomik ortamda ortaya çıkan olağanüstü koşullar esas alınabilir ya da makul bir gerekçeye dayanılarak karşılık ayrılabilir. Ayrıca makul bir sonuca ulaşılamıyorsa işletmenin önceki iki dönemdeki vadesinde tahsil edilemeyen alacaklarının ilgili dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalaması, değerlendirme dönemindeki toplam vadeli satışlara uygulanarak tahmini bir değer hesaplanabilir.

¹⁵⁴ Akyol, Küçük, Age., s. 321.

Türkiye’de vergi mevzuatı mükelleflerin varlıklarında meydana gelen değer azalışları için karşılık ayırmalarını zorunlu tutmuş ancak, karşılık giderleri hesabını Kanunen kabul edilmeyen gider (KKEG) olarak değerlendirmiştir¹⁵⁵. Bu tip karşılık giderlerinin bir gider unsuru olarak vergi matrahından düşülebilmeleri, çok özel belirli şartlara bağlanmıştır (mahkeme yahut takdir komisyonu kararlarının gerekliliği gibi).

Bu sebeple işletmeler vergi matrahından indirim sağlamayan ve işletmenin varlıklarını kayıtlı değerlerinden daha düşük gösteren karşılıkları ayırmakta isteksiz davranmaktadırlar.

2.1.5.7 Borç ve Gider Karşılıkları

Bilanço tarihinde tutarının ne olacağı kesin olarak tespit edilememekle birlikte belirgin olarak ortaya çıkan ya da tutarı bilinmekle birlikte ne zaman tahakkuk edeceği bilinmeyen borç ve giderler için karşılık ayrılması gerekmektedir.

Vergi karşılıkları hesabı cari dönemde ödenecek ve dönem kârı üzerinden hesaplanan kurumlar vergisi, diğer vergi ve kesintiler, fonlar ve benzeri diğer yükümlülükler için ayrılan karşılıkların izlendiği hesaptır. İşletmeler dönem sonu itibarıyla mali tablolarını düzenlemiş ve dönem kazancını tespit etmişlerdir. Bu tutar üzerinden yasal prosedürler dâhilinde vergi vb. yükümlüklerin tahakkuku ilgili vergi dairesince yapılacaktır. Ancak dönem sonu itibarıyla bu tutar henüz kesinleşmemiş olmasına rağmen belirli bir süre sonunda bu tahakkukun yapılacağı kesindir. Bu nedenle dönem matrahı üzerinden hesaplanacak gelir veya kurumlar vergisi için bu hesapta karşılık ayrılması, bu şekilde mali tablolarda henüz kesin tahakkuku verilmemiş olmakla birlikte, işletmenin vergi dairesine olan yükümlülüklerinin gösterilmesi gerekmektedir.

Kıdem tazminatları iş kanunlarında yazılı şartlar dâhilinde işlerine son verilen işçilere çalıştıkları süreye bağlı olarak hesaplanarak, ödenecek tutarları içermektedir. Bu giderler işçi ya da personelin ayrıldığı dönemde ödenir. VUK gereğince kıdem tazminatları ödendikleri dönemde gider yazılabilmelerine rağmen gerçekte bu giderler o

¹⁵⁵ Dağlı, Agm., s. 3.

dönemin gideri değildir. Bu giderlerin ilgili işçi ya da personelin çalıştığı tüm döneme göre ele alınması gerekmektedir¹⁵⁶.

Sermaye piyasası mevzuatında işletmelerin ilgili bulunduğu hesap dönemleri sonu itibariyle kıdem tazminatı yükümlülüklerini hesaplamaları ve bu yükümlülük nedeniyle cari dönemde ortaya çıkan kıdem tazminatı artışları için karşılık ayırmaları şarttır.

Ayrıca 1 numaralı MSUGT ile de kıdem tazminatları karşılığı hesabının kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. Yukarıda belirtilen düzenlemelerde kıdem tazminatı karşılıklarının ayrılması ihtiyatlılık kavramı gereğince zorunlu tutulmakla birlikte, VUK yönünden kıdem tazminatları için karşılık ayrılması zorunluluğu bulunmamaktadır.

Muhasebenin ihtiyatlılık kavramı muhasebe olaylarına temkinli davranılması ve işletmenin karşılaşılabileceği risklerin göz önüne alınması gereğini ifade etmektedir. Bu kavramın bir sonucu olarak da işletmelerin muhtemel giderleri için karşılık ayırmaları gerekmektedir. Kıdem tazminatı da, işletmelerin hizmet akdi İş Kanununda belirtilen sebeplerce sona eren işçilerine ödemekle zorunlu bulunduğu bir yükümlülüktür. Muhasebenin temel niteliğine bağlı olarak ileride oluşabilecek bu yükümlülüklerin muhasebe sisteminde ve mali tablolarda gösterilmesi zorunludur¹⁵⁷.

2.1.6 Türkiye’de Mali Tabloların Makyajlanması

Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri yöneticilere birçok alanda takdir hakkı tanımaktadır. Türkiye’de de mali tablolarda açıklanan kâr rakamlarına yöneticilerin müdahale etmek istemelerine neden olabilecek etkenler asıl olarak daha az vergi ödeme, dışarıdan kredi alınmasını kolaylaştırma gibi etkenlerdir. En çok rastlandığı tespit edilen mali tablo makyajlama yöntemleri şunlardır:

- Şirketin varlık ve yükümlülüklerinin mali tablolara tam olarak yansımaları engelleyen ve Türkiye’de muhasebe standartları tam olarak belirlenmemiş olan finansal kiralama, faktoring, sat ve geri kirala, özel finans kurumları ile yapılan işlemler,

¹⁵⁶ Yalkın, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, s. 53.

¹⁵⁷ Sevilengül, Age., s. 69.

- Şirketin cari dönem karlılığını artıran, ancak aktifleştirildiği varlığın tabi olduğu itfa ve/veya amortisman usulleri çerçevesinde bir sonraki dönemin karlılığını azaltan, finansman ve genel yönetim giderlerinin aktifleştirilmesi,
- Reeskont, şüpheli alacak, vergi, değer düşüklüğü, şarta bağlı olaylar gibi gerekli karşılıkların ayrılmaması suretiyle, cari dönem karının artırılması,
- Amortisman veya yeniden değerlendirme yöntemlerinin değiştirilmesi veya ilgili mevzuatta belirlenenden farklı uygulanması gibi duran varlıklar hesabına ilişkin işlemler ile hesapların asıl niteliklerini yansıtmayacak biçimde kaydedilmesi, aktif ve pasif hesapların birbirleriyle mahsubu gibi hesaplarda yanlış gösterimini kapsayan işlemler,
- Satışlarında önemli değişiklikler yaratabilecek pazarlama ve satış yöntemlerinde değişiklik yapılması,
- Finansman ve genel yönetim giderleri yanında satılmayan mal maliyeti, çalışmayan kısım giderleri gibi maliyet ve gider unsurlarının aktifleştirilmesi,
- Bir takım karşılıkların, özellikle de faiz gider karşılıklarının mali tablolara yansıtılmaması,
- Hesaplarda yanlış gösterim başlığı altında gruplanan hesap karakterine aykırı gösterim ve mahsup işlemleri,
- Birimler arası transferin satış işlemi gibi gösterilmesi, satış yöntemi değişikliği gibi satış rakamlarını etkileyen yöntemlerin kullanımı,
- Aktif/Pasif hesapların birbirine mahsup edilmesi,
- Fiktif hesaplar yaratılarak işlemlerin gizlenmesi,
- Kıdem tazminatı karşılıklarının eksik ayrılması ya da hiç ayrılmaması,
- Dönem giderlerine aktarılması gereken finansman giderlerinin maddi duran varlık kalemlerine ilave edilmesidir.

2.1.6.1 Amortismanın Mali Tablolara Etkisi

Arazi ve arsalar dışındaki sabit kıymetlerin, fiziksel eskime ve yıpranma, teknolojik değişiklikler, moda değişiklikleri gibi nedenlerle, ekonomik ömür olarak adlandırılan işletme amaçlarına uygun ve sürekli hizmet süreleri sınırlıdır. Amortisman muhasebesinin amacı; sabit kıymetlerin ekonomik ömürleri içinde türlü nedenlerle meydana gelecek, eskime yıpranma ve demode olmanın değerini ölçmek değil değerlendirme hükümlerine göre tespit edilen değer, tahmini ekonomik ömür içerisinde,

gidere dönüştürülmesi, yani zaman içerisinde yok edilmesidir¹⁵⁸. Amortisman gider niteliği taşıması sebebiyle vergi yönünden oldukça önemli bir mali tablo kalemidir.

VUK'da bilanço esasına göre defter tutan vergi mükellefleri için düz (normal) amortisman ve azalan bakiyeler üzerinden amortisman yöntemlerinin uygulanmasına imkân tanınmıştır. Bir iktisadi kıymet için normal amortisman yöntemi kullanılmaya başlandığı takdirde bu yöntem değiştirilemeyecek, ancak azalan bakiyeler yöntemi uygulanıyor ise normal amortisman yöntemine dönülebilecektir¹⁵⁹.

Sermaye piyasası mevzuatında amortisman muhasebesinin konusu, duran varlıklarda kullanımdan, belli bir sürenin geçmesinden ve teknolojik gelişmeler nedeniyle varlığın demode olmasından dolayı ortaya çıkabilecek eskime, yıpranma ve tükenme şeklindeki değer kayıplarını dikkate alarak, duran varlıkların faydalı ömürlerini tahmin etmek ve bu süre içerisinde söz konusu varlıkların elde etme maliyetlerini gider olarak muhasebeleştirmek olarak ele alınmıştır¹⁶⁰.

Sermaye piyasası mevzuatı işletmeleri amortisman ayırma yöntemi konusunda serbest bırakmıştır. Ancak işletmelerin, sermaye piyasası mevzuatı gereği duran varlıklarına (genel kabul görmüş muhasebe prensipleri uyarınca) doğru olan yönteme göre amortisman ayırması vergi mevzuatında kabul görmemektedir¹⁶¹. Bu şekilde amortisman ayıran bir işletme beyannamesini düzenlerken amortisman giderini vergi mevzuatının kabul ettiği yönteme göre tekrar belirlemek durumunda kalacaktır.

Sermaye piyasası mevzuatına göre amortisman tabi varlıkların faydalı ömürleri, işletmeler tarafından gerçekçi tahminlere dayanılarak serbestçe tayin edilebilmektedir. Ancak bu hükümle birlikte vergi mevzuatının amortisman süresine ilişkin düzenlemelerine uyulmasının bu hükme aykırılık teşkil etmeyeceği de belirtilerek, gerçekte daha kısa sürede işletme için ekonomik ömrünü tamamlayan, amorti edilen bir duran varlığın daha uzun süre kullanımda gibi gösterilmesine imkân tanınmaktadır.

Uygulamada amortismanın, duran varlığın elde etme maliyeti üzerinden bilanço tarihinde ayrılması gerekmektedir. Ancak maliyet muhasebesi uygulamasında yıllık maliyet döneminden farklı bir sistemin belirlenmesi halinde, maliyet dönemine (aylık,

¹⁵⁸ Akyol ve Küçük, Age. s. 935.

¹⁵⁹ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, s. 34.

¹⁶⁰ SPK Seri XI No.1 sayılı tebliği Madde 38.

¹⁶¹ Yılmaz Özbacı, *Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları*, Oluş Yayınları, Ankara 1999, s. 176.

üç aylık, altı aylık vb.) rastlayan amortisman tutarlarının hesaplanarak maliyetlere yansıtılması da şart koşulmuştur¹⁶².

İktisadi kıymetin ekonomik ömrünün tespit edilmesinin yanı sıra hangi amortisman yönteminin uygulanacağı da büyük önem taşımaktadır. Azalan bakiyeler yöntemi ile yapılan amortisman uygulamasında, iktisadi kıymetin ekonomik ömrünün ilk yıllarında, diğer yıllara oranla daha fazla tutarda değer kaybettiği açıkça görülebilmektedir. Diğer bir ifadeyle azalan bakiyeler yöntemi ile amortisman uygulaması iktisadi kıymetin defter değerinde ilk yıllarda daha fazla bir azalmaya neden olmakta, bunun sonucu olarak da ilk yıllardaki amortisman gideri daha fazla olmaktadır.

Normal amortisman yönteminde ise; kıymetin değeri, ekonomik ömrünün ilk yılından son yılına kadar, kullanıldığı yıl sayısı ile ters orantılı olarak değer kaybetmektedir. Bu yöntemde iktisadi kıymetin az ya da çok kullanılmış olmasına bakılmaksızın her yıl sabit bir tutar belirlenerek amorti edilmektedir. Burada önemli olan hangi yöntemin iktisadi kıymette meydana gelen değer azalışını doğru bir şekilde yansıttığının belirlenmesidir. Teknolojik olarak çabuk gelişen ürünlerde, kısa sürede daha fazla değer azalışına rastlanması şaşırtıcı değildir. Ancak bina gibi maddi duran varlıkların ilk kullanım yıllarında çok fazla oranda değer azalışına rastlanmayacağı da açıktır¹⁶³.

İşletmeler, kârlarının çok olduğu yıllarda azalan bakiyeler, az olduğu yıllarda ise normal amortisman yöntemine geçebilmekte, bu suretle işletmenin her yıl sonucunda oluşacak kâr rakamını kontrol altına almaya çalışabilmektedirler. Bu çeşit kâr ayarlamasına gidilmemesi için seçilen amortisman yönteminin sürekliliği sermaye piyasası mevzuatında temel ilke olarak kabul edilmiştir. Ancak bu hükmün yanı sıra, istisnai durumlar için işletmelere uygulanan amortisman yönteminin makul bir gerekçeye dayandırılarak değiştirilebilmesi kolaylığı sağlanmıştır.

Bir iktisadi kıymetin gerçek ekonomik ömrünün tespit edilmesi oldukça önemlidir. Eğer kıymet için tahmin edilen süre, kıymetin gerçek ömründen daha kısa ise, işletme bu kıymet için gereğinden daha fazla amortisman ayırmış olacak, gerçek anlamda ekonomik ömrünü doldurmamış ve işletmede halen kullanılan bir kıymet,

¹⁶² Yalkın, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, s. 90.

¹⁶³ İMKB, Age., s. 51.

şirket varlıkları arasında gözükmeyecektir. Bu da işletme giderini artıracak için matrahı düşürecek ve işletme bilançosunun gerçekte olduğundan daha düşük gözükmeye yol açacaktır.

Kıymet için tahmin edilen sürenin kıymetin gerçek ömründen daha uzun olarak belirlenmesi ise, tam tersi bir etkiye yol açarak, gerçek anlamda hurda olmuş bir kıymetin işletme bilançosunda belli bir değer ile yer almasını sağlayacak ve bu sebeple işletmenin aktifleri gerçekte olduğundan daha değerli gözükecektir.

2.1.6.2 Stokların Mali Tablolara Etkisi

İşletmenin satmak, tüketmek yahut tüketimde kullanmak üzere edindiği, ilk madde malzeme, yarı mamul, mamul ticari mal, yan ürün, artık ve hurda gibi bir yıldan az bir sürede kullanılacak olan veya bir yıl içerisinde nakde çevrilebileceği düşünülen varlıklar stoklar hesabı altında izlenmektedir¹⁶⁴. Sermaye piyasası mevzuatında stoklar *“ilk madde ve malzemeyi, işletmenin satmak amacıyla elinde tuttuğu mal ve mamuller ile üretim aşamasındaki yarı mamulleri içerir”* şeklinde tanımlanmıştır.

Stoklar bilançoda önemli bir yer teşkil etmekle birlikte, satış hâsılatını etkilemesi sebebiyle gelir tablosunu da etkilemektedir. Stokları değerlendirme yöntemleri bu sebeple büyük önem taşımaktadır. Stokların düşük değerlendirilmesi durumunda gelir tablosunda satılan malın maliyeti artacak ve mali tablonun tamamı yanlış gösterilmiş olacaktır.

Emtia maliyet bedeli ile değerlendirilmelidir. Aynı kural TDMS açısından da geçerlidir¹⁶⁵. Maliyet bedeli *“iktisadi bir kıymetin iktisap edilmesi veyahut değerinin artırılması münasebetiyle ödemelerle bunlara müteferri bilimum giderlerdir”* şeklinde tanımlanmıştır¹⁶⁶. VUK’un 275. maddesinde ise üretilen mamullerde, maliyet bedelinin ilk madde ve malzeme, işçilik, genel üretim giderleri ile genel yönetim giderlerinden mamule düşen hisse ve ambalaj giderlerinden teşekkül edeceği ancak genel yönetim giderlerinden mamule pay verilmesinin ihtiyari olduğu belirtilmiştir¹⁶⁷.

¹⁶⁴ Akyol, Küçük, Age. s. 945.

¹⁶⁵ Vergi Usul Kanunu Madde 274.

¹⁶⁶ Vergi Usul Kanunu Madde 262.

¹⁶⁷ Özyer, Age., s. 410.

Stok değerkleme yöntemleri hususunda ise vergi mevzuatında herhangi bir belirleme yapılmamıştır. Ancak 4008 sayılı kanun ile işletmelerin son girer ilk çıkar (LİFO) yöntemini kullanabilmeleri imkânı tanınmıştır.

TTK'da ise stokların maliyet bedelleri değerkleme gününde piyasa fiyatından düşük ise maliyet bedeli ile fazla ise piyasa fiyatı ile değerkleme yapılması esası getirilmiştir¹⁶⁸.

Sermaye piyasası mevzuatına göre stoklar elde etme maliyeti ve net gerçekleşebilir değerin düşük olanı ile değerklenir denilmektedir. Stokların elde etme maliyeti yerine net gerçekleşebilir değeri ile değerklenmesi için, net gerçekleşebilir değerin elde etme maliyetine göre %10 veya daha fazla bir değerk düşüklüğü göstermesi ve bu değerk düşüklüğünün yakın bir tarihte ortadan kalkacağına dair objektif ve makul bir gerekçenin var olmaması gerekmektedir.

Stok maliyetinin hesaplanmasında ilk giren ilk çıkar (FİFO), LİFO, ağırlıklı ortalama maliyet veya hareketli ortalama maliyet yöntemlerinden birinin uygulanması şarttır. Stoklarda, türler itibariyle aynı değerk yönteminin esas alınması zorunludur. Ancak, kısmen özel siparişlerin olması veya başlı başına maliyetlerinin saptanması gerekli olan malzemelerin bulunması halinde, bunlara özgü olarak özel sipariş maliyeti yöntemi uygulanabilmektedir¹⁶⁹.

Stokların elde etme maliyetine göre düşük değerkle değerklenmesi halinde karşılık ayrılması şarttır. Stok değerk düşüklüğü karşılık tutarları esas olarak genel yönetim giderleri içinde muhasebeleştirilmelidir.

Stokların değerklemesinde önemli olan unsurlardan birisi de giderlerin dağıtılması hususudur. Sermaye Piyasası mevzuatına göre genel üretim giderleri dolaysız ilk madde ve malzeme, dolaysız işçilik ve faaliyet giderleri dışında kalan ve üretimle ilgili olan dolaylı malzeme, dolaylı işçilik, amortisman, bakım-onarım, elektrik, su vb. giderlerden oluşmaktadır. Genel üretim giderlerinin, gider yerlerine ve mamul maliyetlerine uygun esaslarla dağıtılması gerekmektedir.

¹⁶⁸ Değerkleme; vergi matrahının hesaplanmasıyla ilgili kıymetlerin takdir ve tespiti.

¹⁶⁹ Akyol ve Küçük, Age., s. 393.

Stokların bilanço ve gelir tablosu üzerine iki yönden büyük etkisi vardır. Bunlar, stokların dönem sonu değerleme yöntemine göre işletmenin aktifleri üzerine etkisi, stok değerleme yöntemlerinin sonucu olarak satılan malın maliyeti ve dolayısıyla gelir tablosu üzerinde satış hâsılatı üzerine etkisidir.

Stok değerleme yöntemlerinin tamamı sermaye piyasası mevzuatına göre işletmeler tarafından kullanılabilir. Bu sebeple varlıklarını ve satış kârını yüksek göstermek isteyen bir işletme, sadece değerleme yöntemi olarak FİFO'yu seçerek buna muvaffak olabilmektedir. Aynı şekilde bir işletme satış kârını ve aktiflerini düşük göstermek istediği takdirde değerleme yöntemi olarak LİFO'yu seçmesi yeterli olmaktadır.

2.1.6.3 Alacakların Mali Tablolara Etkisi

İşletmelere ait kısa ya da uzun vadeli, ticari ya da ticari olmayan alacak ve borçlar bilançoda önemli bir yer teşkil eden kalemler arasındadır. Bu sebeple alacak ve borçların gerçek değerleri ile mali tablolara yansıtılması büyük önem arz etmektedir¹⁷⁰.

İşletmeye ait bir alacağın niteliğinin de doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ticari olmayan bir alacağın ticari alacak olarak değerlendirilmesi ya da uzun vadeli olan bir alacağın kısa vadeli olarak nitelendirilmesi, bilançonun aktif toplamını değiştirmeyecek ancak varlık gruplarının tamamen farklı bir şekilde oluşmasına neden olacaktır. Bunun sonucu olarak rasyolar değişeceği için finansal bilgi kullanıcıları farklı yorumlar yapabileceklerdir. Alacakların vade ve niteliklerine göre doğru hesap grupları içinde yer almalarının yanı sıra doğru değerleri ile de gösterilmeleri gerekmektedir¹⁷¹.

TTK'da senetsiz alacakların itibari değerleri ile değerlendirilmesi esas alınmıştır¹⁷². Senede bağlı alacakların şahıs şirketlerinde itibari değerleri ile değerlendirilmesi, sermaye şirketlerinde ise faiz temettü gibi gelirler ve alacakların kıymetlerinde meydana gelen azalmalar dikkate alınarak (maliyet bedellerini geçmemek üzere) değerlendirilmesi gerekmektedir.

¹⁷⁰ Arslan ve Kütük, Age., s. 12.

¹⁷¹ Özyer, Age. s. 410.

¹⁷² Türk Ticaret Kanunu Madde 75.

Alacaklar mukayyet değerleri ile değerlendirilir. Vadesi gelmemiş olan senede bağlı alacaklar değerlendirme gününün kıymetine icra olunabilir. Bu takdirde, senette faiz nispeti açıklanmış ise bu nispet, açıklanmamışsa TC Merkez Bankasının resmi iskonto haddi uygulanır. Bankalar ve bankerler ile sigorta şirketleri alacaklarını ya TC Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddi ile, değerlendirme günü kıymetine irca ederler¹⁷³.

VUK, bankalar ve sigorta şirketlerine zorunlu olarak, diğer mükelleflere seçimlik bir hak olarak, senede bağlı alacaklarına reeskont¹⁷⁴ uygulama imkânı tanımıştır. Senede bağlı olmayan alacaklar için reeskont uygulanması mümkün değildir¹⁷⁵.

Sermaye Piyasası mevzuatında ise alacak ve borçların değerlendirilmesi Seri XI No:1 sayılı tebliğin 26, 27 ve 28. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelerden 26. madde alacak ve borçların değerlemesini, 27. madde şüpheli alacakları, 28. madde ise döviz dayalı işlemleri açıklamaktadır. Tebliğin 26. maddesinde: “*Alacaklar ve borçlar bilançoda mukayyet (kayıtlı) değerleri ile gösterilir. Ancak, avans, depozito ve teminat niteliğinde olanlar hariç olmak üzere, senetli alacak ve borçlar (vadeli çekler ve poliçeler dahil) ile 3 aydan daha uzun vadeli senetsiz alacak ve borçların reeskont işlemine tabi tutulması şarttır.*” denilmektedir. Görüldüğü üzere her üç mevzuatta da özellikle senede bağlı alacaklar için reeskont uygulanmasına imkân tanınmıştır.

Reeskont işlemi, vadesi gelmemiş senede bağlı alacak ve borçların, değerlendirme günündeki gerçek değerlerinin bulunması suretiyle bilançoda yapılan bir düzeltme işlemidir¹⁷⁶. Alacak ve borç senetlerinin reeskonta tutulmasında amaç; bu senetlerin değerlerini değerlendirme günündeki kıymetlerine indirmektedir. Çünkü değerlendirme gününde senedin nominal değeri, değerlendirme günü ile senedin vade tarihi arasındaki

¹⁷³ Vergi Usul Kanunu Madde 281.

¹⁷⁴ Reeskont; iskonto edilmiş, diğer bir deyişle bir bedel karşılığı el değiştirmiş olan kıymetlerin el değiştireceği andaki veya belli bir zamandaki bedelinin tespit edilmesidir.

¹⁷⁵ Akyol, Küçük, Age. s. 137.

¹⁷⁶ Gelirler Genel Müdürlüğü, *Türk Vergi Kanunları Gerekçeleri*, Gelirler Genel Müdürlüğü Yayını, Cilt 3, s. 745.

süreye isabet eden faizi de kapsamaktadır. İşte reeskont işlemi ile bu faiz miktarı tespit edilmektedir¹⁷⁷.

Muhasebenin temel ilkelerinden olan dönemsellik kavramı işletmelerin sınırsız sayılan yaşam sürelerinin sınırlı uzunlukta belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden ayrı olarak saptanmasını ifade etmektedir. Bu kavrama göre, faaliyet sonuçları ilgili oldukları dönemde değerlendirilmelidir. Alacak ve borç senetlerinin reeskontu da bu kavramla yakından ilgilidir.

Henüz vadesi gelmemiş bir alacak senedinin, dönem sonu itibariyle tahakkuk etmiş ancak vadesinin dolmaması sebebiyle elde edilememiş faiz gelirinin, ait olduğu dönem içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Şüphesiz aynı prensip borç senetleri için de geçerlidir.

Alacakların bilanço günü değerlerine indirilmesinde iç iskonto (gerçek iskonto) ya da dış iskonto (banka iskontosu) formülünün kullanılması farklı sonuçlar verecektir. Aynı nitelikteki bir senet için farklı iskonto yöntemlerinin kullanılması senedin indirgenmiş değerini değiştirecektir. Dış iskonto yöntemi daha düşük bir değer verecektir. VUK reeskont hesaplamasında iç iskonto yönteminin uygulanmasını öngörmektedir.

Hesaplanan reeskont tutarları işletmenin gelecek dönemde elde edeceği faiz tutarıdır. Bu nedenle söz konusu tutarın alacak senetleri reeskontu hesabına değer azaltıcı bir unsur olarak kaydedilmesi gerekmektedir.

2.1.6.4 Şüpheli Alacakların Mali Tablolara Etkisi

VUK alacakların şüpheli sayılabilmesi için oldukça kesin belirlemelerde bulunmuştur. Alacakların şüpheli sayılabilmesi için, dava veya icra safhasında bulunması ya da yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunması (dava ve icra takibine değmeyecek derecede küçük alacak niteliğini taşıması şartıyla) gerekmektedir¹⁷⁸. Belirtilen özelliklere sahip şüpheli alacaklar için değerlendirme gününün tasarruf değerine göre karşılık ayrılabilir.

¹⁷⁷ Şükrü Kızılot, “Alacak ve Borç Senetlerinde Reeskont Uygulaması”, *Uygulamalı Mevzuat Dergisi*, Petkim Yayını, Sayı 13, s.7.

¹⁷⁸ Vergi Usul Kanunu Madde 323.

Bu uygulama sayesinde, tahakkuk ettiği dönemde kazanca dahil edilen alacaklar, sonradan tahsil edilememe riski taşımaları durumunda vergi matrahının hesaplanmasında dikkate alınmamış olmaktadır¹⁷⁹. VUK uyarınca bir alacağın şüpheli hale gelmiş olmasında senede bağlı olup olmaması önem teşkil etmemektedir.

Sermaye piyasası mevzuatı ise, şüpheli alacaklar hususunda VUK'a nazaran daha geniş bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Sermaye piyasası mevzuatı işletmelerin makul bir gerekçeye dayanarak, önceki yıllarda tahsil edilemeyen alacaklarına ilişkin veriler, borçlunun ödeme yeteneği, işletmenin içinde bulunduğu sektörde ve cari ekonomik ortamda ortaya çıkan olağanüstü koşullar doğrultusunda şüpheli alacaklarını tahmin etmelerine imkân tanımıştır.

Diğer yandan makul bir sonuca ulaşmayı önleyen önemli belirsizliklerin var olması halinde şüpheli alacaklar, perakende satış yöntemi kullanılarak da hesaplanabilmektedir. Perakende satış yöntemine göre, değerlendirme yapılan dönemden önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilemeyen alacakların ilgili bulunduğu dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalaması, değerlendirme dönemindeki vadeli satışlara uygulanarak, tahmini şüpheli alacaklar rakamına ulaşılabilmektedir¹⁸⁰. Ancak bu tip yöntemler ile ayrılan karşılıkların neden olduğu giderler, vergi mevzuatı bakımından aksine bir düzenleme olmadıkça, KKEG niteliğindedir¹⁸¹.

İşletmeler, VUK'da belirtilen şartlar doğrultusunda şüpheli hale gelmiş alacakları için ayırdıkları karşılıkların gider unsuru yaratması sebebiyle şüpheli alacaklar hesaplarını vergi kaçırma yöntemi olarak uygulayabilmektedirler. Bunun en yaygın örneği hatır senedi uygulamasıdır. Hatır senedi tanımı, her ne sebeple olursa olsun, gerçek bir borç alacak ilişkisine dayanmaksızın, hatır ilişkisine dayalı olarak tanzim edilmiş senetler için kullanılmaktadır¹⁸². Hatır senetleri kredi teminatı olarak kullanılabilen, bu senetler ile mali bünye güçlü gösterilebilmekte ve vergi matrahı azaltılabilmektedir¹⁸³.

¹⁷⁹ Akyol ve Küçük, Age. s. 243.

¹⁸⁰ Akyol ve Küçük, Age. s. 299.

¹⁸¹ Dağlı, Agm., s. 103.

¹⁸² Kazım Metin, "Hatır Senetlerinin Vergi Hukuku Açısından Sonucu", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 174, Mart 2003, s.26.

¹⁸³ Kazım Metin, Hüseyin Yalçın, *İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetleri Değerleme*, Kılavuz Yayınları, 1996, s. 148.

2.1.6.5 Dövizle Bağlı Alacakların Mali Tablolara Etkisi

Döviz cinsinde olan alacaklar ile ilgili olarak Sermaye Piyasası mevzuatı *“dövizle dayalı işlemlerin işlem tarihinde geçerli kurlar esas alınarak muhasebeleştirilmesi”* gerektiğini ve değerlendirme gününde, işletmenin kasa ve bankalar hesabı içinde yer alan dövizler ile dövizle dayalı alacakları ve borçları; varsa oluşan borsa kuru, borsa kurunun bulunmaması halinde Merkez Bankasıyla ilan edilen kurlar üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁸⁴. Ancak dövizle dayalı alacak senetlerinin reeskonta tabi tutulup tutulmayacağı açıkça ortaya konmamıştır. Benzer durum vergi mevzuatında da ortaya çıkmaktadır. Reeskont uygulamasının yabancı para ile olan alacaklarda da geçerli olup olmadığı hususunda, vergi kanunlarında bir hüküm bulunmadığı gibi bu konuda doktrinde de görüş birliğine varılamamıştır¹⁸⁵.

Bu da, bu hususun tatbikatında farklı uygulamaların bulunmasına yol açabilmektedir. Dövizle dayalı alacakların reeskonta tabi tutulması sonucu olarak mali tablolar (bilanço ve gelir tablosu başta olmak üzere) farklılık arz edebilmektedir.

Dövizle dayalı alacakların değerlemesinde önemli olan bir diğer husus ise değerlemeye esas alınacak kur ile ilgilidir. Her ne kadar sermaye piyasası mevzuatı ve vergi mevzuatında değerlemede yabancı paranın borsa rayicinin esas alınacağını (TC Merkez Bankası kurları) belirtilmişse de işletmeler dövizle dayalı borç ve alacaklarının değerlemesinde mali tabloların istenilen biçimde gösterilmesine olanak sağlayacak şekilde farklı kurlar uygulayabilmektedirler. Bu sebeple yabancı para cinsinden olan alacakların doğru kurlar uygulanması suretiyle değerlemesinin yapılmış olduğuna dikkat edilmelidir.

2.1.6.6 Borçların Mali Tablolara Etkisi

TTK'na göre; pasiflerin, özellikle borçların, şarta bağlı ya da vadeli olup olmamasından bağımsız olarak itibari değerleri üzerinden hesaba geçirilmesi gerekmektedir¹⁸⁶. Vadeli borçlar, reeskonta tabi tutulamayacaktır. Buradaki esas amaç borçların olduğundan düşük gösterilmesini engellemek olmakla birlikte ayrı bir hesap

¹⁸⁴ 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu Madde 280.

¹⁸⁵ İMKB, Aqm., s. 71.

¹⁸⁶ Türk Ticaret Kanunu Madde 75.

açılarak borçlara ait reeskontların bu hesap üzerinden takip edilmesi hükmün amacına ters düşmeyecektir¹⁸⁷.

Sermaye piyasası mevzuatında alacak ve borçların değerlemesinin aynı başlık altında işlendiği için senede bağlı borçlar (vadeli çekler ile poliçeler dahil) ile 3 aydan daha uzun vadeli senetsiz borçların reeskont işlemine tabi tutulması gerekir.

VUK alacakların değerlemesi ile ilgili olan hükümlerine paralel şekilde borçların da “değerleme gününe irca” olunabileceği hususunda mükellefleri serbest bırakmıştır. Ancak banka ve bankerler ile sigorta şirketleri borçlarını, TC Merkez Bankası’nın resmi iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddiyle, değerleme gününe irca etmeleri hususunda zorunlu tutulmuşlardır.

Yasal düzenlemeler çerçevesinde mevduat veya kredi sözleşmeleri dışında kalan borç ve alacakların değerlemesi ile ilgili aşağıda yapılan açıklamalar doğrultusunda işlem yapılmaması, kalemlerin makyajlama yöntemi olarak kullanıldığını gösterir¹⁸⁸:

- Türkiye’de yabancı para borsası bulunmamaktadır. Bu nedenle değerlendirme kuru Maliye Bakanlığınca her yıl 31 Aralık itibariyle VUK Genel Tebliğlerinde yayınlanmaktadır. Ancak 130 sıra nolu VUK Genel Tebliğinde yapılan açıklama çerçevesinde, Maliye Bakanlığı tarafından kur belirlenmediği durumlarda T.C. Merkez Bankası tarafından belirlenen döviz alış kurları değerlemeye esas alınacaktır. (bankalar dövizli işlemlerinde uyguladıkları kuru değerlendirme kuru olarak dikkate alacaklardır)

- Senede bağlı olmayan borç ve alacaklar kayıtlı değerleri ile değerlendirilir. Bunlar ile ilgili değerlendirme yapılmışsa KKEG olarak matraha ilave edilmelidir¹⁸⁹.

- Vadeli çekler MSUGT ve SPK’da yapılan düzenlemeler ve “özün önceliği ilkesi” gereğince reeskonta tabi tutulacaktır. Ancak vergi uygulamasında dikkate alınmayacaktır.

- Reeskont ayrılabilmesi için alacağın gelir hesaplarına yansımış olması gerekir. Önceden gelir yazılmayan alacaklar için reeskont ayrılamaz.

- Senette KDV nin dâhil olması halinde katma değer vergisinden kaynaklanan alacak için şüpheli alacak karşılığı ayrılabilmesi; yukarıdaki madde hükmünde yer alan

¹⁸⁷ Meriç, Age., s. 243.

¹⁸⁸ Arslan ve Kütük, Age., s. 30.

¹⁸⁹ Kazım Yılmaz, “Kanunen Kabul Edilmeyen Giderlerde Enflasyon Düzeltmesi Üzerine”, *Diyalog Dergisi*, Haziran 2005, s. 24.

şartların mevcut olması, alacağın ilgili dönemin kayıtlarına girmesi ve katma değer vergisi beyannamelerinde beyan edilmesi halinde mümkün olacaktır.

- Hatır senetleri ve kampanyalı satışlarda henüz teslim edilmemiş mallarla ilgili senetler için reeskont ayrılamaz.
- Gider ve gelir yazılan reeskontlar ertesi takvim yılı başında ters kayıtla düzeltilir.
- Reeskont $f = a.n.t / 36000 + (n.t)$ formülü ile iç iskonto yolu ile yapılacaktır ve senette faiz oranı yazılmamışsa T.C. Merkez Bankasının kısa vadeli avans işlemlerinde uygulanan faiz oranı esas alınacaktır¹⁹⁰.
- Reeskont ayırmak ihtiyaridir. Ancak alacak senetlerini reeskonta tabi tutanlar borç senetlerini de reeskonta tabi tutmak zorundadır.
- Şüpheli hale gelen alacaklar için reeskont ayrılamaz. Bunlar için karşılık ayrılabilir.
- Teminata verilen alacak senetleri için reeskont ayrılabilir.
- Değersiz alacaklar için reeskont ayrılamaz. Bunlar VUK 322. maddesine göre doğrudan zarar yazılabilir.

2.1.7 Makyaj Tespit Yöntemleri

Mali tablolar üzerinde oldukça yüksek kârlara veya çok değerli varlıklara sahip görünen birçok şirket kısa süre sonunda iflas edebilmekte ya da oldukça mütevazı mali tablolara sahip işletmelerin aslında görüldüğünden çok daha iyi durumda olduğu belirlenebilmektedir¹⁹¹.

SPKa'na tabi işletmeler hazırlamakla yükümlü oldukları mali tabloları bağımsız denetleme kuruluşlarına denetletirmekle yükümlüdürler¹⁹².

Bazı işletmeler bu düzenlemelere uygun hareket ederek de mali tablolarının olması gerekenden farklı sonuçlar ortaya çıkarmasını sağlayacak muhasebe teknikleri kullanabilmektedirler. Muhasebe makyajlarının tespit edilmesinin tek emin yolu mali tablo kalemlerinin tek tek irdelenerek, varlıkların fiziken tespit edilip, değerlendirme yöntemlerinin kontrolü ve tüm muhtemel borç ve yükümlülüklerin mali tablolarda yer almasının sağlanmasıdır.

¹⁹⁰ 238 nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği.

¹⁹¹ İMKB, Agm., s. 108.

¹⁹² Sermaye Piyasası Kanunu Seri XI No 1 Sayılı Tebliği.

Mali tablo kullanıcılarının dikkat etmesi gereken bazı önemli noktalara aşağıda yer verilmektedir¹⁹³.

2.1.7.1 Hesapların Tersten Okunması

Mali tablolardan yola çıkılarak hazırlanan raporların son sayfasından okunmaya başlanması daha doğru sonuçlar verecektir. Özellikle mali tablo dipnotlarında yer alan şarta bağlı borçlar, şirketin mali tablolarında yer almayan kefalet ve taahhütleri, işletmenin ilişkili şirketleri ile olan işlemlerinin incelenmesi doğru sonuçlara ulaşılmasına neden olacaktır¹⁹⁴.

Aktifleştirilen giderlerin önemi, dönem içindeki finansman giderleri ve bu giderlerin ne kadarının üretime, ne kadarının maliyete verildiği, ne kadarının ise gidere yazıldığı, karşılık ve reeskont giderleri, şirket gelir ve gider yapısının daha doğru analiz edilmesine olanak sağlayacaktır. Söz konusu dipnotlar okundukça ve gelir tablosuna yaklaşıldıkça işletme hakkında daha net bir tablo ortaya çıkacaktır.

2.1.7.2 Muhasebe Politikalarının Belirlenmesi ve Karşılaştırılması

Mali tablo dipnotlarında belirtilen muhasebe politikaları büyük önem taşımaktadır. Eğer cari dönemde muhasebe politikalarında değişiklik meydana gelmişse bu tür mali tabloların “olumlu” bağımsız denetim raporuna sahip olmaları bir anlam ifade etmemektedir.

Muhasebe politikalarındaki değişikliklerin ne sebeple yapıldığı, politikalarda meydana gelen değişikliğin mali tabloları ne ölçüde ve ne yönde etkilediği tek tek analiz edilmelidir. Ayrıca değişiklik meydana gelmemiş dahi olsa uygulanan muhasebe politikalarının işletmenin aktiviteleri ve faaliyeti ile uyumlu olup olmadığı, aynı sektöre dahil şirketlerin benzer işlemler için ne tür politikalar izledikleri araştırılmalıdır.

2.1.7.3 Hesapların Bazı Filtreler Yardımıyla İncelenmesi

Mali tablolar üzerinde yer alan rakamların doğrulukları tek tek değil, diğer rakamlar ile karşılaştırılması yapılarak test edilmelidir. Örneğin bir işletmenin bankalarda bulunan mevduat rakamı oldukça yüksek olmasına rağmen cari dönem faiz gelirlerinin bu tutarda bir mevduat için kabul edilebilir olup olmadığına bakılmalıdır.

¹⁹³ Terry Smith, *Accounting for Growth*, Century Business, 1992, s. 194.

¹⁹⁴ İMKB, Aqm., s. 116.

Ancak bu tür bir düz hesaplama yönteminin bilançonun statik yapısı nedeniyle doğru sonuçlar vermeyeceği de gözden kaçırılmamalıdır. Sözgelimi işletmenin bütün dönem boyunca mevduat tutarı oldukça düşük olmasına rağmen, bilanço tarihi itibarıyla yüksek nakit girişi nedeniyle mevduatın oldukça artabileceği ve bu sebeple faiz gelirinin söz konusu tutarla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalabileceği dikkate alınmalıdır¹⁹⁵.

Maddi duran varlıklar ile bunlara ait amortisman gideri rakamları karşılaştırılıp, dipnotlarda yer alan amortisman oranına uygun olup olmadığı incelenebilir.

Aynı şekilde işletmenin kâr rakamı ile dönem sonu itibarıyla ayırdığı vergi karşılığı da karşılaştırılabilir. Vergi mevzuatındaki farklılıklar nedeniyle vergi kârı ile işletme kârı arasında farklılık bulunabilmektedir. Ancak işletmeler mali tablolarında ayırdıkları vergi karşılıklarını vergi kârına göre ayırmakla yükümlüdürler. Bu sebeple vergi karşılığından yaklaşık olarak hesaplanacak vergi kârı ile gelir tablosunda ortaya çıkan işletme kârı karşılaştırılabilir. Bu iki kâr rakamı arasında ortaya çıkacak yüksek orandaki farklılıklar önemli bir gösterge olacaktır.

2.1.7.4 Bilanço ve Gelir Tablosu Arasındaki Transferler

Mali tablo kullanıcısının mali tabloları incelerken en fazla önem gösterdikleri hesap kalemi net kâr rakamıdır. Bu sebeple birçok şirket, özellikle bilançonun aktiflerinin yükselmesine neden olacak şekilde kâr artışına yol açacak yöntemler uygulayabilmektedirler¹⁹⁶.

Bu türde yapılan uygulamalardan en belirgin olanları giderlerin aktifleştirilmesidir. Önceki kısımlarda da açıklandığı üzere gerçek anlamda nakit çıkışına yol açması sebebiyle gider olarak ele alınabilecek bazı kalemler (kuruluş ve teşkilatlanma giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri, kur farkı giderleri, finansman giderleri vs.), çeşitli muhasebe düzenlemelerinde izin verilmesi sebebiyle aktifler arasına alınabilmektedir. Bu şekilde işletmeler cari dönem gider rakamlarını düşük göstererek fiktif bir kâr artışı yaratmakta ve giderlerin zamana dağıtılmasını sağlamaktadırlar.

¹⁹⁵ İMKB, Agm., s. 117.

¹⁹⁶ Ulusoy, Agm., s. 5.

Bu yöntem genellikle işletmelere seçimlik bir hak olarak sunulması sebebiyle farklı düzenlemeler için farklı yöntemler de izlenebilmektedir. Sözgelimi vergi mevzuatı uyarınca kârı düşük göstermek amacıyla bu tip kullanımlar gider olarak gösterilebilirken, sermaye piyasası mevzuatı uyarınca hazırlanan mali tablolarda aktifleştirilebilmekte, bu sayede hem kâr rakamı artırılmakta hem de varlıklar yüksek gösterilmiş olabilmektedir.

Karşılığında maddi bir varlık olmayan hak ve şerefiyeler de bu hususa başka bir örnek teşkil etmektedir. Varlıklar arasında yer alan bu tip maddi olmayan hakların kâr ve varlık rakamlarını artırıcı etkisi bulunmaktadır.

Bir diğer örnek ise farklı kur uygulamasıdır. Alacakların piyasa kurlarından farklı kurlar üzerinde değerlendirilmesi durumunda alacaklar kaleminde fiktif bir kur artışı sağlanacak ve kur gelirlerindeki artış nedeniyle kâr rakamı da artacaktır.

2.1.7.5 Nakit Analizi

Fiktif kâr, muhasebe makyaj teknikleri ya da muhasebe politikalarının değişimi suretiyle ortaya çıkabilmektedir. İşletme bünyesindeki nakit mevcudu hiçbir yöntem sonucunda artırılmamaktadır. Kâr, bir politikanın ürünü, bir muhasebe bakış açısının sonucu olmakla birlikte, nakit; bir gerçektir. Ayrıca nakit, temettü ödemesi sağlaması, işletme faaliyetlerini yürütmesi (işletme faaliyetleri kâr rakamları ile değil nakit ile yürütülür) sebepleriyle kârdan daha önemlidir. Nakit girişi; işletmenin kâr rakamına nakit çıkışı gerektirmeyen giderlerin eklenmesi (amortisman giderleri gibi) ve sermaye maliyeti gibi unsurların çıkarılması suretiyle hesaplanabilir¹⁹⁷.

Şirketin öz sermaye ihtiyacı da oldukça önemlidir. İşletmenin öz sermaye ihtiyacının, kâr artışından daha hızlı artması, işletmenin sıkıntıya girebileceğinin göstergesidir. Bunun tam tersine bir firmanın kâr oranının azalmasına rağmen nakit girişi artmış ise firma faaliyetlerini daha rahat sürdürebilecektir. Bunun için firmanın gelirlerinin ne kadarını işletme faaliyetlerinden, ne kadarını yatırımlarından ne kadarını ise finansman yöntemleri ile sağladığı oldukça önemle ele alınmalı, gelirin yapısı dikkatle incelenmelidir.

¹⁹⁷ İMKB, Agm., s. 119.

2.2 FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU

Finansal bilgi manipülasyonu; bazı kişisel ya da kurumsal amaçlarla finansal raporlama sürecine müdahale edilerek, kamuya açıklanacak finansal bilgilerin değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır¹⁹⁸.

Kâr yönetimi, karın istikrarlı hale getirilmesi, muhasebe hileleri, yaratıcı muhasebe uygulamaları ve agresif muhasebe gibi yöntemlerle gerçekleşen finansal bilgi manipülasyonu¹⁹⁹ ile şirketlerin finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında ilgililere gerçeğe aykırı bilgi sunulabilmektedir.

Bir dönem içinde yapılan işlemler, diğer olaylar ve koşullardan işletme sahipleri ile ilgili olmayan kaynaklardan dolayı işletmenin özsermayesinde (net aktif değerinde) meydana gelen artışlar kâr olarak tanımlanmaktadır²⁰⁰. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri uyarınca da bir hesap döneminin kârını “(net satışlar + diğer gelirler) - (satışların maliyeti + faaliyet giderleri + diğer giderler) = Kâr” şeklinde ifade etmek mümkündür. İşletmecilikle ilgili çeşitli kâr kavramları vardır; beklenen kâr, muhasebe kârı, gayri safi kâr, net kâr, işletme kârı, kâğıt üzerinde kâr, dağıtılmayan kâr, normal kâr, normalüstü kâr gibi²⁰¹.

Finansal piyasaların temel taşı olan finansal bilginin, ekonomik performansı çeşitli yollarla artırabileceği kabul edilmektedir. Bununla birlikte finansal bilginin manipüle edilmesi, ekonomide kaynak tahsisinde etkinliği azaltmaktadır.

Finansal tablo ve raporların üretildiği muhasebe sistemi, pek çok farklı duruma uygulanabilirliği sağlamak için alternatifli düzenlemeler içermektedir. Bu esneklik ile finansal piyasalardaki gelişmelere uygun muhasebe standartlarının hazırlanma sürecindeki boşluk veya gecikmeden dolayı ya da yasal düzenlemelere aykırı uygulamalar dâhil pek çok yöntem kullanılarak, şirket yetkilileri tarafından, finansal tablo ve raporlarda yer alan bilgilerin manipüle edildiği görülmektedir.

¹⁹⁸ Cemal Küçüksözen ve Güray Küçükkocaoğlu, *Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, 1st International Accounting Conference On The Way To Convergence, Muhasebe Bilim Dünyası (Möдав) Bildiri Kitabı, İstanbul 2004, s. 5.

¹⁹⁹ Finansal Bilgi Manipülasyonu; şirketlerin finansal tablo ve raporlarında yer alan verilerin yöneticilerin istekleri ile uyumlu olması amacıyla finansal tablo ve raporların düzenlenme sürecine (muhasebe standartları çerçevesinde ya da bunun dışında) müdahalede bulunulması

²⁰⁰ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Sözlüğü*, Güzem Can Yayınları, 1999, s. 314.

²⁰¹ Nalan Akdoğan, Hamdi Aydın, *Muhasebe Teorileri*, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 1988, s. 415.

Şirketler tarafından piyasaya sunulan bilgilerin, finansal bilgi manipölasyonu nedeniyle, şirketlerin gerçek finansal durumlarını ve faaliyet sonuçlarını yansıtmaması, bir taraftan bu şirketlerin menkul kıymetlerine yatırım yapan yatırımcıların zarara uğramalarına ve sisteme olan güvenlerinin sarsılmasına, diğer taraftan yanlış bilgi üzerine alınan menkul kıymet alım-satım kararları nedeniyle kaynakların (fonların) yanlış ve verimsiz alanlara tahsis edilmesine, dolayısıyla ekonomiye ek bir maliyet yüklenmesine neden olmaktadır.

Bu bölümde finansal bilgi manipölasyonunu, yöntemleri, nedenleri, amaçları, teknikleri, sonuçları ve ortaya çıkarılmasına yönelik modeller itibariyle incelenmeye çalışılmıştır.

Finansal bilgi; bir şirketin muhasebe ve finansal raporlama sistemi tarafından üretilen, şirketin finansal durum, faaliyet ve faaliyet sonuçları ile ilgili, para ile ifade edilen ve bağımsız denetimden geçirilerek ilgililere finansal tablo ve raporlar ile özel durum açıklaması şeklinde sunulan bilgi olarak tanımlanabilir²⁰².

Finansal bilgi manipölasyonu; şirketlerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerindeki normal raporlama ile ilgili esnekliklerden yararlanmaları ya da bu esneklik sınırlarını aşarak düzenlemelere ve standartlara aykırı bir şekilde, finansal durum ve faaliyet sonuçlarını gerçek durumdan farklı göstermek üzere, finansal bilgiler üzerinde oynamaları suretiyle gerçekleşmektedir.

2.2.1 Finansal Bilgi Manipölasyonunun Amaçları

Finansal bilgi manipölasyonu, esas olarak muhasebe kayıtlarını istenen duruma getirmeyi amaçlamaktadır. Yapılan manipölasyonların genel olarak amaçlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkün olacaktır²⁰³:

- Şirketin hisse senedi fiyatını ve riskini etkilemek,
- Borç sözleşmelerindeki finansal koşulları sağlamak,
- Kreditörler, yatırımcılar ve çalışanlarla ilişkileri iyi tutmak,
- Yönetici ücretlerini manipüle etmek,

²⁰² Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, Agm, s. 2.

²⁰³ Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, Agm, s. 6.

- Halka açılmak veya sermaye artırımı suretiyle sağlanacak fon tutarını artırmak,
- Politik ve hukuki düzenlemelerden kaynaklanabilecek risklerden kaçınmak,
- Yatırımcıların şirketle ilgili olarak algıladıkları riski azaltmak,
- Şirketin gelecekteki performansı hakkında piyasaya olumlu sinyal göndermek,
- Vergi avantajı sağlamak.

2.2.2 Finansal Bilgi Manipülasyonunun Nedenleri

Finansal bilgi manipülasyonunun nedenleri başlıklar halinde aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Şirketlerin zayıf yönetim yapıları,
- Yöneticilerin menfaatleri ve şirketlerin ortaklık yapıları,
- Şirketlerdeki zayıf iç denetim sistemi ve yetersiz bağımsız denetim komiteleri (ya da bağımsız denetim komitesinin hiç olmaması),
- Finansal raporlama sürecinde finansal bilginin raporlanması açısından gerçek zamanlı değil periyodik bilgilendirmenin esas alınması,
- Periyodik finansal raporlama sisteminin ortaya çıkardığı finansal analistlerin ve bunların tahminleri ile bu tahminlerin şirketlerin yönetimi üzerinde oluşturduğu baskı,
- Muhasebe standartlarındaki, gerçekleşme, tahsis ve tahakkuk kavramları ve bu kavramlar da dâhil olmak üzere muhasebe sisteminin bir işletme için ekonomik sonuç doğuran işlem ve olayların kaydedilme zamanı (gerçekleşme), tutarı (tahmin dahil değerlendirme) ve raporlanmasına ilişkin sağladığı esneklikler.

Yukarıda sayılanların yanında, şirketlerin yönetim yapıları kapsamında değerlendirilmesi gereken bağımsız denetim sistemi de finansal bilgi manipülasyonu üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilere sahiptir.

2.2.3 Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemleri

Finansal bilgi manipülasyonu uygulamasında kullanılan yöntem ve bu süreçte yapılan işlem, faaliyet ve uygulamalarla, işletme yönetiminde istenilen amaca uygun bir

sonuç alınmaya çalışılmakta ve bu uygulamalar ancak ilgili otoritelerin denetimleri sonucunda ortaya çıkarılabilmektedir.

Finansal bilgi manipölasyonu teknikleri, ortaya çıkarılan gerçek olaylarda yapılan işlem ve uygulamaları kapsamaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde finansal bilgi manipölasyonunda;

- Gelirlerin muhasebeleştirilmesi ya da finansal tablolara alınması,
- Giderlerin ve karşılıkların muhasebeleştirilmesi,
- Varlık ya da yükümlölüklerin gerçeğe aykırı olarak sunulması,
- Finansal tablolarda yer alan kalemlere ilişkin sınıflandırmaların değiştirilmesi,
- İşlem ya da faaliyetlerin amaca uygun olarak oluşturulması,
- Yapılan işlemlerin fark edilmemesi için konusu ayrı bir suç oluşturan işlem ve uygulamaların gerçekleştirilmesi şeklinde sınıflandırılabilirler. Kapsamda teknikler kullanılmaktadır.

Dönem kârını azaltmaya yönelik finansal bilgi manipölasyonu uygulamaları esas itibarıyla örtölü kâr aktarımı olarak bilinen işlemlerdir. Sermaye piyasası mevzuatında yasaklanan bu uygulama ile halka açık şirketlerde oluşması gereken kâr, bazı işlem ve uygulamalar ile hâkim ortağa aktarılmakta ve bu yolla grup şirketlerinin ödemeleri gereken vergi en aza indirilmektedir. Örtölü kâr aktarımını sağlayan işlemlerle grup şirketlerinden kârlı olanlarda oluşması gereken vergi matrahı, kârın zararlı şirketlere aktarılması nedeniyle oluşmamakta, böylece halka kapalı ya da açık şirketleri ile bir bütün olarak grup, mümkün olan en az tutarda vergi ödemektedir.

Türkiye'deki finansal bilgi manipölasyonu uygulamalarına yönelik olarak yapılan bir araştırmaya göre, ilk halka arz başvurularının % 85'inde finansal bilgi manipölasyonu uygulamaları ile karşılaşılmaktadır²⁰⁴.

Halka arz başvuruları sırasında karşılaşılan finansal bilgi manipölasyonu uygulamalarının hemen tamamı, halka açılmaya esas finansal tablolardaki kâr tutarını artırmaya yöneliktir. Diğer taraftan, SPK tarafından gerçekleştirilen denetimlerde ortaya çıkarılan finansal bilgi manipölasyonu uygulamaları ise, % 67 oranında dönem karını

²⁰⁴ Ulusoy, Agm, s. 3.

azaltmaya, esas itibariyle halka açık şirketten hâkim ortağa örtülü kâr aktarmaya yönelik işlem ve uygulamalardır.

Finansal bilgi manipölasyonu ile ilgili olarak aşağıda açıklanan yöntemler ortaya çıkmaktadır:

2.2.3.1 Kâr Yönetimi

Bir şirketin ekonomik performansı hakkında, yöneticilerin finansal raporlama sürecinde aldıkları kararlarla veya gerçekleştirdikleri işlemlerle finansal sonuçları değiştirmeleridir. Diğer bir ifadeyle, yatırımcıların ya da ilgililerin karar ve düşüncelerini etkileyecek ya da değiştirecek nitelikte, muhasebe verilerinin ya da önemli durumların kasıtlı ve bilinçli olarak yanlış ya da eksik açıklanması ya da hiç açıklanmamasıdır²⁰⁵.

2.2.3.2 Kârın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Kârın istikrarlı bir trend sürdürdüğü, dolayısıyla şirketin kârlılığın ilişkili riskin az olduğu izlenimi yaratmak amacıyla, kârın çeşitli muhasebe uygulamaları ve faaliyetlere ilişkin alınan kararlarla değiştirilmesidir.

2.2.3.3 Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları

Yaratıcı muhasebe, finansal bilgi manipölasyonunun diğer yöntemlerinin bir karışımıdır. Yaratıcı muhasebe uygulamalarının bilanço, gelir tablosu ve nakit akım tablosu gibi finansal tablo kalemlerinin sınıflandırılması üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Gerek akademik literatürde ve gerekse uygulamada yaratıcı muhasebe uygulamalarına örnek olarak gösterilen bazı işlem ve uygulamalar aşağıdaki gibi sıralanabilir²⁰⁶;

- Fiktif gelir yaratılması ya da gelirin tahakkuk etmeden muhasebeleştirilmesi,
- Faiz giderlerinin agresif bir şekilde aktifleştirilmesi veya amortisman periyodunun uzatılması,
- Varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe aykırı olarak açıklanması,

²⁰⁵ Erciyas, Age., s. 12.

²⁰⁶ Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, Agm, s. 4.

- Olağanüstü gelirlerin faaliyet gelirleri olarak, faaliyet giderlerinin ise olağan üstü giderler olarak gösterilmesi gibi işlemlerle gelir tablosu kalemlerinin sınıflandırılmasının değiştirilmesi,

- Şirketin nakit üretme gücünün yüksek olduğu izlenimi yaratmak üzere nakit akım tablosunda yatırımlardan ya da diğer faaliyetlerden sağlanan nakdin, faaliyetlerden sağlanan nakit gibi gösterilmesi.

2.2.3.3.1 Agresif Muhasebe

Belirli dönemlerde karı yüksek göstermek amacıyla, genellikle muhasebe standartlarının zorlanması suretiyle, konsinye satışların ve faturası kesilmiş ancak henüz müşteriye sevk edilmemiş mal tutarlarının satış geliri olarak kaydedilmesi, ayrıca gelir olarak kaydedilen faaliyetlere ilişkin bazı harcama ve giderlerin sonraki dönemlere ertelenmesi gibi uygulamalardır.

2.2.3.3.2 Büyük Temizlik Muhasebesi

Şirketlerde yönetimlerin değiştiği dönemlerde, yeni yönetimin bazı verimsiz aktifleri gider yazmak suretiyle bilançosundan çıkarması, böylece bir taraftan geçmiş yönetimin görevde olduğu dönemlerin olduğundan daha zararlı, diğer taraftan gelecek dönemlerin daha karlı olduğu izlenimi yaratılmasına yönelik işlem ve uygulamalardır.

2.2.3.3.3 Aldatıcı Finansal Raporlama

Yaratıcı muhasebe uygulamaları, agresif muhasebe ve muhasebe usulsüzlükleri şeklinde de tanımlanan finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinin bir karışımıdır. Aldatıcı finansal raporlama gerek kasıt unsuru açısından ve gerekse bu kapsamda gerçekleştirilen, fiktif kayıt oluşturulması, gerçeğe aykırı, sahte fatura, sevk irsaliyesi vb. belgeler düzenlenmesi gibi konusu ayrı bir suç oluşturan işlem ve uygulamalar kullanılarak yapılır.

2.2.3.3.4 Muhasebe Hata ve Usulsüzlükleri

Finansal tablolarda kasıtlı olmayarak yanlış bilgi açıklanması ya da bazı bilgilere yer verilmemesi ya da bazı bilgilerin açıklanmamasıdır²⁰⁷.

²⁰⁷ Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, Agm, s. 5.

2.2.4 Finansal Bilgi Manipölasyonunun Sonuçları

Finansal bilgi manipölasyonu nedeniyle, şirketlerin gerçek finansal durumlarının ve faaliyet sonuçlarının finansal bilgi kullanıcılarına yansıtılmaması, bir taraftan bu şirketlerin menkul kıymetlerine yatırım yapan yatırımcıların zarara uğramalarına ve sisteme olan güvenlerinin sarsılmasına, diğer taraftan yanlış bilgi üzerine alınan gerek şirketlerdeki yatırım kararları ve gerekse yatırımcıların menkul kıymet alım-satım kararları nedeniyle de kaynakların (fonların) yanlış ve verimsiz alanlara tahsis edilmesine, dolayısıyla ekonomiye ek bir maliyet yüklenmesine, vergi matrahının düşmesiyle vergi kaybına neden olmaktadır.

Finansal bilgi manipölasyonun diğer sonuçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür²⁰⁸;

- Hisse senedi fiyatlarının dolayısıyla şirketlerin değerlerinin düşmesi,
- Şirketlerin borçlanma maliyetlerinin artması,
- Çok sayıda yatırımcının zarara uğraması ve yatırımcıların şirketlere, dolayısıyla piyasalara olan güvenlerinin sarsılması,
- Finansal bilgi manipülatörü şirketleri takip eden analist sayısının azalması,
- Analistlerin şirketlere ilişkin tahminlerindeki isabet oranının düşmesi,
- Sermaye piyasalarının kaynakların verimli alanlara tahsisi ile ilgili rolünün bozulması.

Finansal bilgi manipölasyonunun sermaye piyasalarına olan önemli etkilerinden birisi; hisse senedi fiyatlarında, dolayısıyla şirketlerin piyasa değerinde meydana gelen düşüştür. Bu durum, söz konusu hisse senedine yatırım yapan binlerce yatırımcının zarara uğramasına neden olmaktadır.

2.2.5 Finansal Bilgi Manipölasyonunun Ortaya Çıkarılması

Finansal bilgi manipölasyonu uygulamalarının ortaya çıkarılması esas itibarıyla, sorumlu otoritelerin denetim ve incelemeleri ile mümkün olabilmektedir.

Finansal bilgi manipölasyonunun varlığının tespit edilebilmesi için kullanılan yöntem, finansal tablolarla ilgili ölçütlerin (kar-zarar rakamı, analistlerin

²⁰⁸ Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, Agm., s. 8.

tahminlerindeki hisse başına kâr tutarı ve bu tahminlerden sapmalar) simetrik olarak dağılması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile düşük tutarlı kâr açıklanması durumu ile düşük tutarlı zarar açıklanması durumunun veya analistlerin beklentileri olan kâr rakamlarına ulaşma durumu ile ulaşamama durumunun incelenen örnek çapında aynı sıklıkla görülmesi gerektiği temel varsayımdır.

Araştırmalarda düşük tutarda zarar açıklaması nadir olarak görülmekte iken, düşük tutarda kâr açıklanması yaygın olarak görülmekte, kâr rakamlarında küçük düşüşler pek sık görülmemekte iken, küçük artışlar yaygın olarak görülmektedir. Dolayısıyla, ampirik çalışmalarda ulaşılan sonuçlar, faaliyet sonuçları ile ilgili olarak kullanılan ölçütlerin simetrik olarak dağılması gerektiği varsayımı ile bağdaşmamakta, bu da finansal bilgi manipülasyonunun varlığına işaret etmektedir²⁰⁹.

2.2.6 Finansal Bilgi Manipülasyonunun Ortaya Çıkarılması İle İlgili Modeller

Finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının çok yaygın olduğu düşüncesi çok popüler ise de, araştırmacılar açısından bunu kanıtlamak oldukça güçtür. Bu sorun öncelikle finansal bilgi manipülasyonu yapılmadan önce gerçekleşecek faaliyet sonuçlarının tahmin edilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar öncelikle, yöneticilerin finansal bilgi manipülasyonuna ilişkin amaçlarının çok güçlü olduğu durum veya koşulları tanımlamaya, daha sonra olağanüstü ya da beklenmedik tahakkuk ya da muhasebe politikası seçimi uygulamalarının bu amaçlarla örtüşüp örtüşmediğini test etmeye çalışırlar.

Bu araştırmalar kapsamında iki temel sorunla karşılaşmaktadır. İlk sorun, yöneticilerin finansal bilgi manipülasyonuna ilişkin amaçlarını belirlemek, ikincisi ise yöneticilerin beklenmedik ihtiyari tahakkuk uygulamalarının ya da muhasebe politikası seçimlerinin etkilerini ölçmektir²¹⁰. Araştırmacılar beklenmeyen ihtiyari tahakkukları ölçmek üzere, kamuya açıklanan net kâr ile faaliyetlerden sağlanan nakit arasındaki fark olarak belirlenen toplam tahakkukları tahmin etmeye çalışmışlardır. Bu şekilde tahmin edilen toplam tahakkuklar, normal tahakkukların bir göstergesi olarak kabul edilen, tipik işletme sermayesi ihtiyacını (ticari alacaklar, stoklar ve ticari krediler gibi) ortaya

²⁰⁹ Ulusoy, Agm., s. 5.

²¹⁰ P.M. Healy, J.M. Wahlen, "A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting", *Accounting Horizons*, Vol.13 No.4, December 1999, pp: 365-383.

koymak üzere gelirler (ya da müşterilerden tahsil edilen nakitler) ve normal amortismanları ortaya koymak üzere de brüt sabit varlıklar gibi değişkenlerle regresyona tabi tutulmaktadır. Bu regresyon işleminde beklenmeyen tahakkuklar, toplam tahakkukların açıklanamayan kısmını oluşturmaktadır²¹¹. Son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar, bankalarda kredi karşılıkları, sigorta şirketlerinde muallak hasar karşılıkları ve ertelenmiş vergi gibi spesifik tahakkukların açıklanamayan kısmını tahmin için yöntemler geliştirmişlerdir²¹².

Finansal bilgi manipülasyonunu tahmin etmeye çalışan modellerde öncelikle toplam tahakkuklar üzerinde durulmaktadır. Bazı çalışmalarda doğrudan toplam tahakkuk tutarı, aktif toplamına veya satış hâsılatı tutarlarına endekslenmek suretiyle şirket faaliyetinin gerektirdiğinin üzerindeki tahakkuk tutarı tahmin edilmeye çalışılmakta ve yıllar itibariyle ortaya çıkan anormal tahakkuk tutarları finansal bilgi manipülasyonunun göstergesi olarak dikkate alınmaktadır. Bazı çalışmalarda ise toplam tahakkuklar, faaliyetlerin gerektirdiği (ihtiyari olmayan) ve gerektirmediği (ihtiyari) tahakkuk şeklinde ayrıştırılmakta ve ihtiyari tahakkuk tutarları şirketin aktif toplamına veya satış hâsılatı tutarına endekslenerek, bu endekste yıllar itibariyle ortaya çıkan eğilim, çeşitli amaçlara yönelik finansal bilgi manipülasyonunun göstergesi olarak kabul edilmektedir.

2.2.6.1 Healy Modeli

Healy, 1985 yılında yaptığı çalışmada, teşvik primleri²¹³ ile ödüllendirilen yöneticilerin alacakları teşvik primi tutarlarını artırmak için toplam tahakkukları kullanarak finansal bilgi manipülasyonu yaptıkları hipotezini ortaya atmış ve bunu test etmiştir.

Sonuçlar Healy'in ortaya koyduğu üç olasılıkta açıklanan beklentiler doğrultusunda çıkmıştır. Diğer bir ifade ile şirket yöneticileri tanımlanan teşvik primine

²¹¹ Bu yaklaşımı Jones ortaya koymuştur. Son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar Jones yaklaşımının özelliklerini çalışma konusu yaparken, diğerleri modelin gücü ve güvenilirliğini test etmişlerdir.

²¹² Healy, Wahlen, Age., s. 365-383.

²¹³ ABD şirketlerinde yöneticiler performans planları (performance plans) veya teşvik planları (bonus schemes) ile ödüllendirilmektedir. Esas itibariyle performans planları ile teşvik planları benzer olup, uzun vadeli (3-5 yıl) ve daha fazla kriterin iç içe geçmesiyle daha detaylı olarak tanımlanan planlar performans planları, yıllık olarak tanımlananlar ise teşvik planı olarak adlandırılmaktadır. Performans planları ile ilgili verileri ayrıştırmak zor olduğundan, çalışmada yıllık olarak tanımlanan teşvik uygulamaları dikkate alınmış olup, çalışmamızda teşvik uygulamaları *teşvik primi* olarak adlandırılmıştır.

esas düzenleme çerçevesinde kendi faydalarını maksimize edecek şekilde her dönemde finansal bilgi manipölasyonuna başvurmuşlardır. Teşvik primi tutarlarını artırmak istediklerinde gelir arttırıcı tahakkuklar yoluyla, o dönem için teşvik primi tutarlarını daha fazla artırmak mümkün değilse bu sefer (gelecek dönemdeki teşvik primi tutarının yüksek olmasını garanti altına almak üzere) cari dönem karını azaltıcı tahakkuk politikaları ile karı manipüle etmişlerdir.

2.2.6.2 DeAngelo Modeli

Bu modelde, halka açık şirketlerin, halka dağılmış olan hisse senetlerinin geri alınması suretiyle halka kapalı hale gelmeleri sırasında finansal bilgi manipölasyonuna başvurulup başvurulmadığı incelenmiştir.

Yöneticilerin halka kapalı hale gelme süreci öncesinde finansal bilgi manipölasyonu yaptıklarına yönelik istatistikî kanıt aranmış, ancak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir.

2.2.6.3 Jones Modeli

Jones, 1991 yılında yaptığı çalışmada ABD'deki şirketlerin bulundukları sektördeki gümrük tarifelerinin yükseltilmesi ya da kotaların kısıtlanması gibi gümrük korumalarından yararlanmak için, ABD Ticaret Komisyonu tarafından inceleme yapılan dönemde, finansal bilgi manipölasyonu ile karlarını düşük gösterip göstermediklerini test etmiştir. Şirket yöneticileri ihtiyari tahakkukları kullanmak suretiyle gerçekleştirdikleri finansal bilgi manipölasyonu ile karı düşürmüşlerdir.

Düzeltilmiş Jones modelinde ise; kredili satışlar tutarındaki bütün değişimlerin finansal bilgi manipölasyonundan kaynaklandığı zımni olarak varsayılmaktadır.

2.2.6.4 Endüstri Modeli

Endüstri modeli, ihtiyari olmayan tahakkukların bütün dönemlerde sabit olduğu varsayımını gevşetmekte, bununla birlikte, ihtiyari tahakkukların belirleyicilerini doğrudan modellemek yerine, bu belirleyicilerdeki değişimin aynı sektördeki bütün şirketlerde aynı olduğu varsayımından hareket etmektedir. Yöntem, incelemeye alınan örnek şirketler dışında aynı sektörde yer alan şirketlerin aktif büyüklüğüne göre ölçeklendirilmesi suretiyle hesaplanan toplam tahakkuk oranlarının medyan değerlerinin kullanılmasına dayanmaktadır.

2.2.6.5 Beneish Modeli

Bu model; olağanüstü finansal performans göstermiş şirketler üzerinde yapılan analizlerle finansal bilgi manipülasyonu uygulamasının olup olmadığını ortaya çıkaracak bir model ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda yapılan çalışma sonucuna göre; finansal bilgi manipülasyonu yapan şirketler daha genç (yeni), daha düşük hisse senedi performansına sahip ve borç ağırlıklı kaynak yapısı ile büyüyen, alacak ve stok devir hızları düşmekte olan ve aktif kalitesi ile brüt kâr marjı kötüleşen şirketlerdir. Buna ilave olarak, bu şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu yaptıkları yılda daha az tahakkukları olmakla birlikte, bu tahakkuklar büyük ölçüde bir önceki yıla göre karı artırıcı niteliktedir²¹⁴.

Beneish 1999'daki çalışmasında, finansal bilgi manipülasyonunu ortaya çıkarmak üzere ortaya koyduğu 1997'deki modelinde, modelin anlamlılığını artırmak üzere bazı değişiklikler yapmıştır. Dolayısıyla Beneish'in modelindeki analiz çerçevesinde ortaya çıkan bu denkleme göre, herhangi bir şirketin karşılaştırmalı olarak iki yıla ilişkin finansal bilgilerinin yer aldığı finansal tablolarını elinde bulunduran bir yatırımcı, o şirketin finansal bilgi manipülasyonu yapıp yapmadığını tahmin edebilmektedir. Yeni modelde, tahakkuk esaslı çerçevesinde oluşan kalemler yanında, finansal bilgi manipülasyonunun göstergesi olabilecek bazı değişkenler de çalışma kapsamına alınarak daha doğru bir tahmin yapılmaya çalışılmaktadır.

Finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının % 65'i gelirleri artırmaya diğer bir ifadeyle dönem karını yükseltmeye, % 22'si ise dönem karını düşürmeye yöneliktir. Diğerleri ise, o dönemdeki karı değiştirmemekle beraber, finansal tablolarda yer alan hesapların sınıflandırılmasını ve/veya tutarlarını değiştiren nitelikte işlem ve uygulamalardan oluşmaktadır²¹⁵.

²¹⁴ Güray Küçükkocaoğlu, Yasemin Keskin Benli, Cemal Küçüksözen, "Finansal Bilgi Manipülasyonunun Tespitinde Yapay Sınır Ağı Modelinin Kullanımı", *Rekabet Dergisi*, Eylül 2005, s. 38.

²¹⁵ Küçükkocaoğlu, Benli, Küçüksözen, Agm., s. 40.

2.3 ÖRTÜLÜ SERMAYE VE ÖRTÜLÜ KAZANÇ DAĞITIMI

Muhasebenin kişilik kavramı gereği işletmenin ortak ya da yöneticilerinden ayrı bir kişiliği bulunduğu için işletmeler, ticari olan ya da olmayan bazı işlemlerini doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içinde bulundukları gerçek ya da tüzel kişilerle gerçekleştirebilirler²¹⁶.

Ortak veya ortakla ilişkili kişi veya kurumlardan temin edilen borçlanmalar ilgili hesap döneminde herhangi bir tarihte öz sermayenin üç katını geçmesi halinde bu borçlanma örtülü sermaye olarak değerlendirilecektir²¹⁷. Bu madde ile “transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı” müessesesi, uluslararası gelişmeler, özellikle de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’nın (OECD) düzenlemeleri dikkate alınarak düzenlenmiştir²¹⁸.

Vergi güvenlik müesseselerinin temel amacı, haksız yere vergi matrahının azaltılmasını engellemektir. KVK’da geçmişten bugüne yer alan örtülü sermaye ve örtülü kazanç müesseseleri birer vergi güvenlik müessesesidir²¹⁹. Örtülü sermaye müessesesi ile amaçlanan, işletmelerin ilişkili kişilerden yaptıkları borçlanmalara ödeyecekleri ve muhasebe kayıtlarına gider olarak kaydedecekleri faiz v.b. unsurların vergi matrahında yaratacağı aşınmayı engellemektir. Şirketle ilişkili olan kişiler çoğu zaman şirketin ortakları olmaktadır. Ortaklar ise sonuç itibarıyla şirketin öz sermayesini koruyacak tedbirleri almak, gerekirse kanuni prosedürlerine uygun olarak sermaye artırımını yapmak durumundadırlar.

Örtülü kazanç müessesesi ile amaçlanan ise, şirkete ait kaynakların emsaline göre yüksek veya düşük bir bedel ile ya da bedelsiz bir şekilde yine şirketle ilişkili kişilere kullandırılması veya aktarılmasının önüne geçme isteğidir. Her iki düzenlemenin de özünde yatan, vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin işlemlerin gerçek mahiyetinin esas alınması gerekliliğidir²²⁰. Yani, kurumlar

²¹⁶ Recep Özdemir, “Örtülü Sermaye Müessesesinde Yapılan Düzeltme İşlemlerinde Örtülü Sermaye Kullanan Kurum Adına Vergi Tarh Edilip Ödenme Şartı”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 347, Temmuz 2010, s. 68.

²¹⁷ Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 12.

²¹⁸ İbrahim Güler, “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı”, Erişim: 24.09.2009, www.muhasibetr.com.

²¹⁹ Koray Ateş, “Örtülü Sermaye Nasıl Hesaplanır ve Muhasebesi Nasıl Olacaktır?”, Erişim: 24.09.2009, www.muhasibetr.com.

²²⁰ Vergi Usul Kanunu Madde 3.

vergisi mükellefleri, ilişki içinde olduğu kişi veya kurumlarla olan işlemlerinde, ticari hayatın gerçeklerine aykırı hareket etmeyerek, üçüncü kişilerle olan işlemlerinde (emsal işlemlerde) uyguladıkları fiyat, bedel, oran v.b. unsurları aynen ilişkili kişilerle olan işlemlerinde de dikkate almak ve uygulamak zorundadırlar²²¹.

SPKa'nın amaçlarından bir tanesi tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını sağlamak ve düzenlemektir. İlişkili olan kişilerle gerçekleştirilen işlemler neticesinde halka açık anonim ortaklığın kazancında bir azalma meydana gelmesi, küçük ortakların aleyhine olacaktır. Bu tür gerçek piyasa şartlarında oluşmayan işlemler, işletmenin faaliyet sonuçlarının mali tablolarda yanlış bir şekilde gösterilmesine neden olacaktır.

Vergi mevzuatı da bu tür işlemlerle yakından ilgilenmektedir. Ancak vergi mevzuatı kazancın bu tür yöntemlerle işletme dışına çıkartılması ile değil işletme dışına çıkartılırken vergi matrahının azaltılıp azaltılmadığı ile ilgilenmektedir²²².

Aşağıda örtülü sermaye ile örtülü kazanç dağıtımı kavramları vergi mevzuatı açısından detaylı olarak ele alınacak, örtülü sermaye ve örtülü kazanç dağıtım usullerine değinilecektir.

2.3.1 Örtülü Sermaye Kavramı

Kurumların, ortaklarından veya ortaklarla ilişkili olan kişilerden doğrudan veya dolaylı olarak temin ederek işletmede kullandıkları borçların, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin üç katını aşan kısmı, ilgili hesap dönemi için örtülü sermaye sayılır²²³.

KVK'nın 12. maddesinde belirtilen borçlanmalar, örtülü sermaye olarak adlandırmış ve maddede bu şekilde gerçekleşen borçlanmalar sebebiyle oluşan faizlerin kurum kazancının tespit edilmesinde bir indirim unsuru olarak dikkate alınamayacağı belirtilmiştir.

Şirketlerde örtülü sermaye kavramı yalnız doğrudan ya da dolaylı ortaklar ile uzun vadeli, devamlılık arz eden ve benzerleri ile farklılık arz eden borçlanma ilişkileri

²²¹ Giray Öğredik, "Genel Olarak Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Bilgi", <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/guray/002>, 07.06.2007.

²²² Gökhan Korhan, "Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı", (Yayınlanmamış Makale), Eskişehir 2010, s. 3.

²²³ Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 12.

şeklinde tezahür etmeyebilir. Bu şekilde değerlendirilebilecek ve sonuç itibarıyla yukarıda verilen tanıma uygun düşecek nitelikte farklı borç-alacak ilişkileri de örtülü sermaye kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir²²⁴. Bunlar,

- Bankaların iştiraklerine, bağlı ortaklıklarına ya da dolaylı olarak yönetiminde söz sahibi oldukları işletmelere verdikleri uzun vadeli krediler,
- Demirbaş, gayrimenkul gibi varlıkların alım satımı işlemleri sonucunda oluşan borçlar ve bu borçlara yürütülen vade, fiyat farkı gibi ödemeler,
- Şirketin çıkarmış olduğu tahvillerin ortaklar tarafından satın alınması gibi ilişkiler olabilir.

2.3.1.1 Vergi Mevzuatı Açısından Örtülü Sermaye

Örtülü sermaye hususunun şirket nezdinde bulunduğu tespit edilmesi durumunda, bu çeşit borçlanmalar nedeniyle yapılan faiz ödeme ya da hesaplamalarının kurum kazancının tespit edilmesinde bir indirim kalemi olarak dikkate alınamaz. KVK bu tutarları kâr payı olarak kabul etmektedir²²⁵: “Örtülü sermaye üzerinden kur farkı hariç, faiz ve benzeri ödemeler veya hesaplanan tutarlar, Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunlarının uygulanmasında, gerek borç alan gerekse borç veren nezdinde, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla dağıtılmış kâr payı veya dar mükellefler için ana merkeze aktarılan tutar sayılır. Daha önce yapılan vergilendirme işlemleri, tam mükellef kurumlar nezdinde yapılacak düzeltmede örtülü sermayeye ilişkin kur farklarını da kapsayacak şekilde, taraf olan mükellefler nezdinde buna göre düzeltilir. Şu kadar ki, bu düzeltmenin yapılması için örtülü sermaye kullanan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması şarttır.”

Normalde “780 Finansman Giderleri” hesabına kaydı yapılan faiz ve kur farkı gideri, bunların örtülü sermaye olduğunun tespitinden sonra bu hesaptan çekilip “689 Diğer Olağandışı Gider ve Zararlar” hesabına KKEG olarak virmanlanması gerekmektedir²²⁶.

²²⁴ Mehmet Batun, “Transfer Fiyatlandırmasında Düzeltme Müessesesi ve Bazı Sorunlar”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 347, Temmuz 2010, s. 78.

²²⁵ Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 13.

²²⁶ Koray Ateş, *Age.*, s. 2.

2.3.1.2 Sermaye Piyasası Açısından Örtülü Sermaye

Sermaye piyasası mevzuatı ise örtülü sermaye müessesesi ile işletme kazançlarının faiz ödemeleri adı altında şirket dışına çıkartılıp çıkartılmadığı ile ilgilenir. İşletmenin farklı bir finans kurumu yerine ilişkili bulunduğu bir gerçek ya da tüzel kişiden borçlanması fazla bir önemi yoktur. Burada önemli olan tek nokta ilişkili bulunan kişilerle gerçekleştirilen borç alacak ilişkilerinin mali tablo dipnotlarında verilmesidir.

2.3.2 Örtülü Kazanç Dağıtımı

İşletmelerin temel amacı kâr elde etmek olup elde edilen bu kârın da şirket ortakları arasında paylaşılması gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda işletmelerin daha güçlü bir mali yapıya kavuşmasını temin etmek amacıyla elde edilen kâr ortaklara dağıtılmayıp şirket bünyesinde bırakılabilir. Şirket ortaklarına dağıtılmayan bu kârlar ortakların uzun vadeli çıkarlarını korumaya yöneliktir.

Muhasebenin kişilik kavramı, işletmelerin, hissedarlarından ve diğer ilgililerden ayrı bir kişiliğe sahip olmasını ifade eder. Genel kural olarak, belirli kaynakları kontrolünde bulunduran ve bu kaynakların kullanımından sorumlu olan işletme birimleri de, muhasebe açısından bağımsız bir kişiliğe sahiptir. Bu sebeple kurumun elde ettiği kazanç ya da genel anlamıyla kâr, her ne kadar daha sonra (uzun ya da kısa vade sonunda) ortaklara dönecek ise de, işletme için ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. İşletmelerin elde ettiği kazanç kurumlar vergisine tabi tutulduktan sonra ortaklara dağıtılmaktadır. Ancak bazı durumlarda işletmelerin kazancı kurumlar vergisine tabi tutulmadan önce işletme kişiliğinden ayrı bulunan ortaklara, bunların akraba ve dostlarına ya da ilişkili diğer kurumlara çeşitli yöntemlerle aktarılabilmektedir. Bu durum literatürde **örtülü kazanç dağıtımı** olarak adlandırılmaktadır.

2.3.2.1 Vergi Mevzuatı Açısından Örtülü Kazanç Dağıtımı

Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış

sayılır²²⁷. Yani alım-satım, imalat-inşaat, hizmet sağlama, kiralama ve borçlanma işlemleri ile ücret ödenmesi yöntemleri yanında farklı birçok şekilde de örtülü kazanç dağıtımı gerçekleştirilebilir. Burada önemli olan husus bu işlemlerin benzerlerine göre farklılık gösterecek şekilde, emsallerine nazaran uygun olmayan şekilde gerçekleştirilmesidir. Esas alınması gereken nokta işlemin gerçekte ne amaçla yapıldığının belirlenmesidir. Örneğin işletmenin hiç ihtiyacı olmadığı halde faaliyetlerinde kullanmadığı bir tarlayı ortaklarından kiralaması, kira tutarı emsallerine nazaran uygunluk gösterse de, bu işlemin de bir örtülü kazanç dağıtımı olarak düşünülmesi gerekir.

Limited, anonim, eshamlı komandit şirketler, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflar ile bunlara ait iktisadi işletmelerin ve İş Ortaklıklarının ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden;

- Mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa,
- İmalat veya inşaat işlemlerinde bulunursa,
- Kiralama ve kiraya verme işlemlerinde bulunursa,
- Ödünç para alır veya verirse,

- İkramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemleri yaparsa kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır²²⁸.

Emsallere uygun fiyat ya da bedelin tespitinde mükelleflerin uygulayabileceği üç ayrı yöntem öngörülmüştür. Bu yöntemler, OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlandırması Rehberi"nde "geleneksel işlem yöntemleri" olarak öncelikle önerilen temel yöntemlerdir. Mükellefler, ilişkili kişilerle yaptıkları işlemlerde bu yöntemlerden işlemin niteliğine en uygun olanını seçerek, söz konusu yöntem doğrultusunda fiyat ya da bedeli belirleyeceklerdir. Bu yöntemlerden hiç birisi emsallere uygunluk ilkesi çerçevesinde fiyat ya da bedel tespitine imkân vermiyorsa, mükellefler kendi belirleyecekleri bir yöntem ile anılan fiyat ya da bedeli belirleyebileceklerdir. Ancak, bu şekilde bir belirleme yapılabilmesi için maddede

²²⁷ Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 13.

²²⁸ Şükrü Kızılot, "Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 164, Eylül 2006, s.36.

öngörülen üç yöntemin de uygulanabilme imkânının olmaması gerekmektedir. Bu yöntemler arasında uygulama açısından herhangi bir öncelik sırası yoktur. Uygulama kısıtası işlemin niteliğine en uygun yöntemdir.

2.3.2.2 Örtülü Kazancın Tespitinde Yöntem

2.3.2.2.1 Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi

Emsallere uygun satış fiyatının, piyasa fiyatı ile yani karşılaştırılabilir mal veya hizmet alım veya satımında bulunan ve aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek ya da tüzel kişilerin birbirleriyle yaptıkları işlemlerde uygulayacağı fiyat ile karşılaştırılarak tespit edilmesidir.

2.3.2.2.2 Maliyet Artı Yöntemi

Emsallere uygun fiyatın, ilgili mal veya hizmet maliyetlerinin makul bir brüt kâr oranı kadar artırılması suretiyle hesaplanmasını ifade etmektedir. Buradaki makul brüt kâr oranı, söz konusu mal veya hizmetin ilişkisiz kişilere satılması halinde uygulanacak fiyatı yansıtan kâr oranını ifade etmektedir. Bu yöntem özellikle hammadde ve yarı mamuller ile imal edilen mallara ilişkin işlemlerde uygulama alanı bulmaktadır.

2.3.2.2.3 Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi

Emsallere uygun fiyatın, işlem konusu mal veya hizmetlerin aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yeniden satılması halinde uygulanacak fiyattan makul bir brüt satış kârı düşülerek hesaplanmasını ifade etmektedir²²⁹.

2.3.2.3 Örtülü Kazanç Dağıtım Usulleri ve Mali Tablolara Etkileri

Alım-Satım İşlemleri; Uygulamada en çok rastlanan yöntemdir. İşletme yönetimince ilişkili bulunan kişilere yapılan satışlar genellikle çok düşük fiyatlar ile veya ücretsiz olarak gerçekleştirilmekte, böylece kurumda kalması gereken kazanç işletme dışına çıkartılmaktadır. Yapılan satışlar bizzat işletmenin kendi faaliyeti ile ilgili olabileceği gibi işletmenin sahip olduğu duran varlıkların satışı şeklinde de gerçekleştirilebilir.

²²⁹ Ali Haydar Yıldırım ve Serbüent Bayrak, *TÜRMOB Sirküler Rapor*, TÜRMOB Yayınları, Sayı 2006-7, Temmuz 2006.

İşletmelere satın alınan malzemelerde ise yukarıda belirlenen yöntemin tam tersi uygulanmaktadır. İşletmelerin mal alımları rayiç bedellerinden daha yüksek fiyatlar ile gerçekleştirilerek, şirketin giderleri şişirilmekte ve kazanç azaltılmaktadır. Bunun karşılığında malzemenin satın alındığı kurum yüksek kazanç elde edecektir.

İmalat-İnşaat ve Hizmet İşlemleri: İşletmelerin ilişkili bulunduğu kişilere imalat-inşaat ya da hizmet işlerini çok düşük bedeller karşılığında ya da bedelsiz olarak gerçekleştirmesi, ya da bu işlemin tam tersi olarak sağlayacağı imalat, inşaat ya da hizmet işlemlerini benzer işleri yapacak farklı firmalara çok daha düşük bedel karşılığında yaptırma imkânı bulunmasına rağmen ilişkili kişilere yüksek bedeller karşılığında yaptırması bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Kiraya Verme ve Kiralama Faaliyetleri: İlişkili kişilerle gerçekleşen kiraya verme işlemlerinde düşük fiyat uygulanması, ancak bu kişilerden yapılan kiralamaların yüksek fiyatla gerçekleştirilmesi örtülü kazanç dağıtma yöntemlerinden bir tanesidir.

Borç Alma-Verme İşlemleri: İşletmenin ilişkili kişilerle gerçekleştirdiği örtülü sermaye sayılmayan borç-alacak ilişkilerinde işletmenin aleyhine olacak şekilde farklı faiz, komisyon vs. oranlarının uygulanması durumu da örtülü kazanç dağıtımına bir örnektir. Bu yöntemin sonucu olarak da finansman giderleri artacak ve işletmenin kâr rakamı azalacaktır.

Ücret Ödemeleri: Şirket ortakları, yöneticileri ya da bunların akrabalık ya da ilgili bulunduğu kişilere yapılan yüksek ücret, ikramiye, prim vb. ödemeler şirket giderlerini artırmakta ve net kâr rakamının olması gerekenden daha düşük çıkmasına yol açmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAYIT DIŞI EKONOMİ

3.1 KAYIT DIŞI EKONOMİ NEDİR?

Enformasyon teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla ilerlemesiyle birlikte dünyamız ekonomide, siyasette, yönetim, bilgi ve iletişim alanlarında hızlı bir değişim trendi içine girmiştir. Mal ve hizmetlerin, teknolojinin, işgücünün ve sermayenin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması ve bu sayede dünya ekonomisinin bütünleşmesini hedefleyen, temel felsefesini neo-liberal düşüncelerin belirlediği ve küreselleşme olarak adlandırılan çok yönlü bu değişimler, mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır. Küreselleşme sonucu coğrafi sınırlar artık devletleri birbirinden ayıran bir öge değildir. Küresel toplumu kuşatan tek bir ekonomik sistem söz konusudur; o da serbest piyasa ekonomisidir. Ulusal değerlere dayalı, içe dönük kalkınma dönemi sona ermiş, ulus devletin tanımlayıcı görevleri zayıflamıştır. Küreselleşme ile birlikte hükümetler kamu kesimini daraltmaya ve sosyal devlet olma anlayışını terk etmeye başlamıştır²³⁰.

Ancak gelişmekte olan ülkelerde, piyasanın gelişmemesinden dolayı kamu harcamalarını kısmak zordur. Kamu harcamalarının artışı cari açığı artırmaktadır. Çünkü harcamalar borçlanmayla finanse edilmektedir. Döviz kurundaki ani sıçramalarla birlikte bu durum iç ve dış borçlanmayı dolayısıyla da borç yükünü sürekli artırmaktadır. Kamu maliyesinde kalıcı iyileşme sağlanmadan ekonomik kalıcı iyileşme sağlanamaz. Ekonomide istikrarın sağlanabilmesi için mutlaka “kamu finansmanı ve kayıt dışı ekonomi” sorununun çözülmesi gereklidir. Bunun yolu da kamu giderlerini en sağlam kaynak olan vergilerle finanse etmekten geçer²³¹.

Kamu finansmanında vergilerin ağırlıklı paya sahip olması gerekir²³². Vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payının büyük olması da ülkeler arasında gelişmişlik göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %90'ların üzerindeyken, gelişme yolundaki ülkelerde bu oranın %70'lerin altında olduğunu görmekteyiz. Gelişme

²³⁰ Özlem Özçatal ve Serap Duran, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik ve Kayıt Dışı İstihdam Sorunu*, 5. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, 15-17 Haziran 2006, Tokat, s. 1.

²³¹ Talha Apak, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Kanun Dışı Vergi*, Erişim: 15.06.2004. www.alomaliye.com.

²³² Gelir İdaresi Başkanlığı, *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010*, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Yayın No: 87, Ankara 2009.

yolundaki ülkelerdeki bu durum kayıt dışılığın açık bir göstergesidir. Vergi gelirlerindeki yetersizlikler kamu harcamalarının finansmanında borçlanma ve para basımı yollarına gitmeyi zorlamakta bu da enflasyonist açığı sürekli genişletmektedir. Özellikle borçlanma yoluyla özel sektörün üretken yatırımlarına gidebilecek fonlarını kamu kesimine aktarmak ve bunları özel sektörden daha verimsiz kullanmak, büyüme hızlarını sürekli düşürmekte ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açmaktadır"²³³.

Kayıt dışı ekonomi kavramı ilk olarak ABD'de 2. Dünya Savaşı yıllarında beyan edilmeyen geliri ölçmek için ortaya atılmıştır. Türkiye'de ise kayıt dışılığa ilgi 1990'lı yıllarda olmuştur²³⁴.

Türkiye ekonomisinin; kayıt dışılık, işsizlik ve cari açık olmak üzere, üç önemli sorunu bulunmaktadır. Günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık ve çok boyutludur. Bu sebeple, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması hem gelişmekte olan ülkeler için hem de gelişmesini tamamlamış ülkeler için çözüm getirilmesi gereken bir sorun olmaktadır²³⁵.

Bilinmeyen veya bilinmeyen ekonominin üzerinde çalışılabilmek için öncelikle tanımının yapılması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen/geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür²³⁶. Kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlarda görünmeyen, bilinen istatistiksel yöntemlerle öngörülemeyen ve GSMH hesaplamalarında kapsanmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Başka bir deyişle, belgeye hiç bağlanmamış ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen, yani devletten gizlenen, kamu denetimi dışında kalan ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomiyi oluşturmaktadır.

Literatürde kayıt dışı ekonomiyi tanımlamak üzere birçok kavrama rastlanmaktadır. Enformel ekonomi, illegal ekonomi, gayri resmi ekonomi, gizli ekonomi gibi adlarla da anılan bu sektör için kavramların açık olarak belirlenmesi

²³³ Yusuf Kıldış, "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal ve Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri", *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2000, s. 103.

²³⁴ Şimşek Temel, *Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüklüğü*, DPT Yayınları, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 1994.

²³⁵ Erdoğan Avder, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri*, Erişim: 01.09.2007, www.alomaliye.com, s. 1.

²³⁶ Vuslat Us, "Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2004/17, Erişim: 01.01.2005, <http://www.tek.org.tr>.

gerekmektedir. Çoğu zaman birbirleri yerine kullanılır gibi görünse de kavramların özel anlamları ve kullanımları vardır²³⁷. Ancak kayıt dışı ekonomi kavramı anılan bu faaliyetler için de kullanılmaktadır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde izahı yapılan kavramlar anlaşılmadıkça kayıt dışının kavranması güçleşecektir.

Kayıt dışı ekonominin, mal ve hizmet üretimine konu olmasına karşılık ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleriyle bütünüyle tespit edilemeyen ve GSMH hesaplamalarına yansımayan alanları kapsadığı kabul edilmektedir. Ülkenin tüm iktisadi faaliyetleri dikkate alındığında tanımın kapsamı daha da farklılaşmaktadır.

Kayıt dışı ekonomiye istihdam yönünden bakıldığında, enformel sektörün büyüklüğü kayıt dışılığın boyutu için bir gösterge olarak kullanılabilir. Ancak konuya sadece vergi idaresi açısından bakıldığında kayıt dışı ekonomi, “vergi kaçırmak amacıyla vergi idaresinin bilgi alanı dışına çıkartılan tüm faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır²³⁸.

Kayıt dışılıkla mücadelenin temel amacı; devletin ekonomik faaliyetleri kayıt ve beyan altına alarak yasaların öngördüğü koşullarda vergi toplaması, bu ekonomik büyüklüğü vergi, istihdam ve milli gelir boyutlarıyla kavramasıdır.

Kayıt dışı ekonomi, kendi kayıt enstrümanını da kendiliğinden oluşturmaktadır. Kayıt dışılığın muhasebesi yani "Gayri Resmi Muhasebe" adı verilen kayıt sistemi, resmi muhasebenin yanında ikinci bir muhasebe sistemini doğurmaktadır²³⁹. Kayıt dışı ekonominin önlenememesi ve büyümesi ikincil muhasebe olgusunun artmasına yol açmaktadır.

3.2 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ

Gelişmekte olan ülkelerde ekonominin genel verimsizliği ve yaygın işsizlik kayıt dışı ekonominin nedenlerindendir. Bir diğer neden de devletin ekonomiye yasaklayıcı ve/veya düzenleyici müdahaleleri sonucunda, bu tür müdahalelerden kaçınmaya çalışanların kayıt dışı alana kaymalarıdır²⁴⁰.

²³⁷ Çomaklı, Age, s. 14.

²³⁸ İzzettin Önder, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, *İ.Ü.SBF. Dergisi*, No. 23-24, s. 1.

²³⁹ Kenan Özden, Gelişmekte Olan Ülkelerde İkili Muhasebe Olgusu: Nedenleri, Sakıncaları ve Aşılması İçin Öneriler, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol 9/10, s. 355-388.

²⁴⁰ Ülker Toptaş, *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri*, Türkiye Esnaf, Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TES-AR) Yayınları, Yayın no. 26, Ankara 1998, s. 41.

Gelişmekte olan ülkelerde, genelde temelinde Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) düşüklüğünden kaynaklanan aşağıdaki ekonomik kısır döngü, diğer bir ifadeyle yoksulluk kısır döngüsü yaşanmaktadır²⁴¹:

- a. GSMH'nin düşüklüğü nedeniyle kişi başına düşen ulusal gelir az olmaktadır.
- b. GSMH düşük olduğu gibi çeşitli toplum katmanları arasında ulusal gelirin dağılımı bozuk ve adaletsiz bulunmaktadır.
- c. Kişi başına düşen gelirin düşüklüğü ve gelir dağılımının bozukluğu, yüksek vergi oranlarına rağmen kamu gelirlerinin düşüklüğü ile tasarrufların ve sermaye birikiminin yetersizliği sonuçlarını yaratmaktadır.
- d. Kamu gelirlerinin ve tasarrufların düşüklüğü nedeniyle, kamu yatırımları ve özel girişimcilik yetersiz kalmaktadır.
- e. Kamu gelirlerinin ve yatırımların azlığı nedeniyle ücretler genel düzeyi düşük kalmakta, işsizlik artmaktadır.
- f. Ücretlerin geçinme sınırlarının altında kalması ve işsizliğin artması kamu kesiminde ve özel sektörde rüşvetin yaygınlaşmasına, kayıt dışı ekonominin gelişmesine, ikincil muhasebe olgusunun artmasına yol açmaktadır.
- g. Tüm bunların bir sonucu olarak da mal ve hizmet üretimi ile istihdam artırılmamakta, bu da tekrar ulusal gelirin yeterince artırılmamasına neden olmaktadır²⁴².

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonominin genel verimsizliği ve yaygın işsizlik önemli etkilere sahiptir. Üretim sürecinde var olan genel verimsizlik düzeyi yükümlüyü kârı artırmaya yönelik olarak, maliyet unsurlarından tasarrufa yöneltir. Bu yöneliş, vergi dairesine düşük gelir göstermek ya da beyanname vermemek şeklinde ortaya çıkabilir. Vergi dışına çıkışın vergi ve benzeri bir başka nedeni ise, emek üzerindeki sosyal güvenlik ve benzeri yükümlülüklerdir. Mükellef emek ücretini düşük göstererek ya da gizleyerek söz konusu yükümlülüklerden kurtulabilir. Vergi denetiminin etkinliğine bağlı olarak, üretimde verimliliği telafi edebilmek ve emek

²⁴¹ Özden, Age., s. 359.

²⁴² Nihat Işık, Mustafa Acar, "Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, Temmuz-Aralık 2003, s. 118.

maliyetinden tasarruf sağlayabilmek için geniş bir enformel sektör oluşturulur. İlginç olarak söz konusu enformel sektör formel sektör tarafından destek görülür²⁴³.

Kayıt dışı ekonomi buz dağının su altında kalan esas büyük bölümünü oluşturan faaliyetler, "**yarı kayıtlı**" nitelemesi yapılan ekonomi içinde, resmi kaydı eksik tutulan, resmi kayda girmeyen, gayri resmi muhasebe ile izlenen faaliyetlerdir. Yarı kayıtlı ekonomide mükellefleri ikincil muhasebeye yönelten nedenleri değişik biçimlerde sınıflandırmak olanaklıdır;

- Mükelleflerin daha iyi yaşama isteği, geleceğe ilişkin risklere karşı ihtiyat ayırma güdüsü ve yetersiz kamu hizmetlerine karşı tepki gibi mükelleflerin kişisel eğilimleriyle açıklanabilecek **sübjektif nedenler**,

- Kişisel eğilimlerin dışında olan, mükelleflerin gelirini ve ödeme gücünü etkileyen dışsal etkenlerden oluşan **objektif nedenler**.

Bir başka sınıflandırmaya göre kayıt dışılığın nedenleri²⁴⁴;

- **Yapısal nedenler:** Kişi başına düşen yıllık gelirin düşüklüğü, adaletsiz gelir dağılımı, kurumsallaşmış işletme sayısının azlığı, enflasyon, sermaye ve para piyasalarının gelişmemiş olması, banka sisteminin gelişmemesi, şehirleşmede alt yapı yetersizliği.

- **Hukuki nedenler:** Mevzuatın karmaşıklığı, sıkça değişmesi, mali müşavirlerle ilgili yasaların yetersizliği, vergi yargı etkin ve hızlı çalışmaması, vergi afları.

- **İdari nedenler:** Devlet kurumları arasında eşgüdüm olmaması, gelir idaresinin teknik yapı ve personel yetersizliği, denetimin etkinsizliği.

- **Sosyal nedenler:** Toplumun vergi sisteminin adil olmadığı ve toplanan verginin harcanma yeri konusundaki olumsuz düşünceleri, vergi ahlakı, mükellef psikolojisi.

- **Siyasal nedenler:** İktidarların kendi yandaşlarını koruma yoluna gitmeleri ve baskı grupları.

²⁴³ Erdoğan Avder, "Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri", Erişim: 01.09.2007, www.alomaliye.com, s. 2

²⁴⁴ Çomaklı, Age, s. 27.

3.3 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonominin ve dolayısıyla ikincil muhasebenin kamu maliyesine, ülke ekonomisine ve topluma olan etkileri konusunda çok farklı, hatta birbirine zıt görüşler ne sürülmektedir. Konu ile ilgili çalışan tüm uzmanlar yer altı ekonomisinin olumsuz etkileri konusunda aynı görüşte olmalarına karşın, yarı kayıtlı ekonomi ve kayıtlara hiç girmeyen ekonomi konusunda farklı görüşler hâkim dir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için kayıt dışı ekonomi konusunda çok radikal söylemlere de rastlamak mümkündür. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir²⁴⁵:

3.3.1 Kayıt Dışılığın Olumlu Etkileri

– Yüksek vergi oranları ve işlerinin çapı gereğı kayıt dışı kalmak durumunda olan küçük girişimci ve işletmeler sayesinde ekonomik gelişme sağlanmakta, piyasada fon birikimine ve bu yolla da istihdama katkı yapılmakta, kayıt içi olduğu durumda vergi olarak devlete aktarılacak olan fonlar, kayıt dışılık durumunda işletmelerde yatırım olarak kullanılabilmekte, böylece işletmelerin öz sermaye kalemi yükselmektedir. Daha bol kaynağa kavuşan firmalar faaliyet alanlarını ve istihdamı yükselttikçe hem kendileri yararlanır, hem de dışşallık etkisi ile çevresel yarar sağlar ve ekonomiyi canlandırabilir. Fonların kamu kesimi yerine özel kesimde kullanımı, ekonomiyi daha yüksek bir verimlilik düzeyine taşıyorsa, o durumda kayıt dışılığın ekonomiye yarar sağladığı hatta bu sayede sosyal patlamaların nnn alındığı da ileri sürülebilir.

– Kayıt dışılık, faizlerin yüksek, kredi olanaklarının sınırlı olduğu bir ortamda işletmelere yaşayabilmeleri ve hatta gelişip ilerde kayıtlı ekonomide yer alabilmeleri için bir geçiş dönemi sağlamaktadır.

Bugün dünya ekonomisinin dikkati çeken önemli özelliklerinden biri, kayıt dışı ekonominin hacminin hızla büyümesi ve kayıt dışı ekonomi ile nasıl mücadele edilmesi gerektiği hususunda bir konsensüsün bulunmamasıdır. Dünya kayıt dışı ekonomi toplamının dünya reel GSMH’sindeki payı önemli bir boyuta ulaşmış, %10’nu aşmıştır. 2000 yılında dünya kayıt dışı ekonomi hacminin 4 trilyon doları aştığı hesaplanmaktadır ki, bu rakam hemen hemen yıllık dünya mal ihracatı toplamına eşittir.

²⁴⁵ Demir F., Agm., s. 25.

3.3.2 Kayıt Dışlığın Olumsuz Etkileri

– Kayıt dışı ekonomiden vergi alınmadığı için devletin gelirleri azalmakta, devlet bir takım altyapı yatırımlarını yapamadığından yoksulluk kısır döngüsünden çıkılamamaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyümesi, kayıtlı ekonominin küçülmesi demektir. Kayıtlı ekonominin küçülmesi de devletin vergi gelirlerinin azalması anlamına gelir. Vergi gelirleri azalan devletin iki seçeneği vardır; bunlardan birincisi borçlanmadır. Borçlanma sonucunda özel sektörün verimli yatırımlarını kendisine çeken devlet dışlama etkisiyle özel sektörün yatırımlarını azaltır. Ayrıca borçlanma sonucu tahvillerin değerinin artmasıyla piyasada faiz oranları artar ve bu mekanizmanın sonucunda enflasyon oranının artışıyla ülke birçok sorunla karşı karşıya gelir. Açıklar diğer bir kapatma yöntemi olan para basma politikasıyla kapatılsa da sonuç borçlanma durumundan farklı olmayacaktır. Kayıt dışı ekonomi, istatistikî verilerin sağlıklı olmasına yol açar ve bu durumda alınacak ekonomik önlemlerin dozunun ayarlanamamasına sebebiyet verir. Sorunların teşhis ve tedavisinde sağlıklı kararlar verilemez.

– Bir işletmenin mal veya malzeme girdileri fatura, perakende satış vesikası, gider pusulası veya müstahsil makbuzu ile belgelendirilmektedir²⁴⁶. Alış belgelerinin düşük değerler üzerinden belgelendirilmesi, genel ilke olarak satıcının resmiyetteki kazancını azaltacağından ödeyeceği KDV, gelir ve/veya kurumlar vergilerini düşürecektir. Alınacak KDV, ödenen KDV'nin altına düşmedikçe bu işlem satıcının çıkarına bir durum yaratacaktır. Bunun yanında, düşük faturalı malzeme girdileri, alıcı işletmenin gerçek malzeme maliyetinin altında değerlendirilmiş olması nedeniyle fiktif kâr oluşumuna ve yüksek gelir ve/veya kurumlar vergisine yol açacağından alıcı firmanın aleyhine bir durum yaratacaktır. Ancak, alıcı firma da nihai tüketicinin KDV'den kaçınmak istemesi ve tüketici baskısı nedeniyle satış belgelerini düşük değerle düzenleyerek KDV, gelir ve/veya kurumlar vergilerini düşürebilmektedir. Düşük fatura; özellikle önceden ödeyeceği KDV'yi düşürdüğünden, alıcının da lehine bir durum yaratmaktadır. Sonuçta alıcı ve satıcı, çıkarlarına uyduğundan düşük değerli fatura konusunda kolayca uzlaşabilmektedirler. Düşük faturalama genelde fiyatları, bazen de miktarları düşürerek yapılmaktadır. Firmaların alım kalemlerindeki malların

²⁴⁶ Vergi Usul Kanunu Madde 232, 233, 234 ve 235.

miktar ve değerlerini ayarlayarak sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge²⁴⁷ (naylon fatura) ile fiktif olarak alım yaptıkları da görülebilmektedir. Sonuç olarak bu işlemde zarar eden, vergi kaybı nedeniyle, devlet olmaktadır.

– Kayıt dışı ekonomi nedeniyle çalışanların önemli bir bölümü sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınamamaktadır. Bu da SGK'nın gelişmesini önlemekte, çalışanları güvenceden yoksun bırakmakta ve adi suçların yaygınlaştığı bir toplum yapısının ortaya çıkmasına yol açmaktadır²⁴⁸.

– Kayıt dışı ekonomi, yasaların çiğnenmesi nedeniyle devletin saygınlığına gölge düşürmekte, bu durum, toplumda yaygınlaşarak alışkanlık haline almakta ve toplumsal yozlaşmaya yol açmaktadır.

3.3.2.1 Kayıt Dışılığın Olumsuz Etkilerini Bertaraf Etmenin Yolları

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmanın yolları aşağıdaki şekilde sayılabilir²⁴⁹:

- Gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi, kayıt dışı yollardan edinilen servetin, kaynağı sorgulanabilmeli.
- Vergi mükellefleri için "Gider bildirimi" esası getirilmeli.
- Nakit para kullanımı azaltılmalı.
- İstihdam üzerindeki yükler azaltılmalı.
- Hamiline işlemler sınırlandırılmalı.
- Düşük bedelle gayrimenkul satışı önlenmelidir.
- Gider yazılacak harcamaların kapsamı genişletilmeli.
- Kaldırılan vergi iadesi belge alış-verişini olumsuz yönde etkiledi. Kazı-kazan ya da kredi kartı ile yapılan ödemelere prim gibi alternatifler düşünülmeli.
- Yasalar basit ve anlaşılabilir olmalı.
- Yüksek vergi oranları (özellikle kaçakçılığın yaygın olduğu sigara, alkollü içki ve akaryakıtta) aşağı çekilmeli.
- Herhangi bir kişinin şirket yöneticisi ve denetçisi olabilmesi, yasa ile engellenmeli.

²⁴⁷ Vergi Usul Kanunu Madde 359.

²⁴⁸ Özçatal Ö. ve Duran S., Agm., s. 27.

²⁴⁹ Avder, Agm., s. 1.

- Denetim etkinleştirilmeli.

3.3.3 Ekonomik Göstergelere Göre Kayıt Dışılığın Sonuçları

Ekonomik hedef, gösterge ve aktörlere göre kayıt dışılığın sonuçları şunlardır:

- **GSMH:** Kayıt dışı gerçekleştirilen üretimlerin ve elde edilen gelirler ile kaynakların, yapılan tüketim ve yatırım miktarlarını tamamen kapsamaması nedeniyle, çeşitli kesimler ile sektörler arasında nasıl dağıldığı doğru belirlenemez. Böyle bir durumda da milli gelir rakamları eksik ifade edilmiş olur ve ülkenin refah düzeyi ile verimlilik göstergeleri olduğundan düşük görünür.

- **Devlet:** Kayıt dışılığın sonucu oluşan vergi kaybı nedeniyle devlet açısından gelir kaybı doğar. Bu da kamu açıkları ve kamu kesimi borçlanma gereğini artırır.

- **Ekonomi:** Kayıt dışı işlemlerin maliyeti daha düşük olduğu için haksız rekabet ortaya çıkar. Kayıt dışılık enflasyonu körükler ve ekonomide kurumsallaşma eğilimini zayıflatır.

- **İstihdam:** Ülkede gerçekte gelir getirici bir faaliyette bulunduğu halde, istihdamla ilgili göstergelerde işsiz kapsamında veya işgücü dışındakiler kapsamında gösterilen bir kesimin olması, yani kayıt dışı istihdamın bulunması, istihdam ve işgücüne katılım rakamlarının mutlak ve oransal olarak düşük, işsizlik rakamlarının da yüksek görünmesine yol açar. Ayrıca çalışanlar, sosyal güvenceden yoksun kalır. Sigortasız işçi sayısı artar. Yabancı işçi akışı artar. İş ve işçi sendikacılığı, güç kaybeder.

- **Fiyatlar:** Kayıt dışı üretim daha düşük maliyet ve daha düşük satış fiyatına haiz olduğundan dolayı, kayıt dışı üretimin maliyet ve satış fiyatları kapsanmadan hazırlanan fiyat göstergeleri piyasa fiyat düzeyini olduğundan yüksek gösterir.

- **Büyüme:** Kayıt dışı ekonominin büyüme hızı kayıtlı ekonomiden daha yüksek ise, resmi büyüme rakamları da kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi toplamından oluşan ekonominin bütününün büyüme hızından düşük olur.

- **Gelir dağılımı:** Gelirin bir kısmının veya tamamının otoritelerden gizlenmesi dolayısıyla, gelir dağılımı bozulur ve kayıt dışı ekonomiden en fazla kimlerin pay aldığına bağlı olarak gelir dağılımı rakamları, düşük veya yüksek gelirli kesim lehine değişir.

– **Dış ticaret:** Kayıt dışı ithalat ve ihracat sebebiyle gerçek dış ticaret dengelerinin hatalı tespit edilmesine, ülkede kayıt dışı altın ve döviz bulunması sebebiyle de döviz ve altın mevcutlarının eksik belirlenmesine neden olur.

– **Toplum:** Toplumda ahlaki değerler bozulur²⁵⁰.

Temel göstergelerin kayıt dışılık sebebiyle doğru olarak tespit edilememesi, sorunların yanlış teşhisine ve teşhis yanlış olunca da etkin ve doğru politikalar ile tedbirlerin alınıp uygulanamamasına, uygulamaların başarısızlığına, kaynakların yanlış yönlendirilmesine ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına yol açar.

3.4 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BÜYÜKLÜĞÜ

Kayıt dışı ekonomi tüm sektörlerde ortaya çıkan karmaşık bir durum olduğu ve genelde ikincil muhasebeyle (gayri resmi muhasebe) takip edildiği için ölçümü de güç ve karmaşıktır. Buna rağmen ekonomik göstergelerin hatalı sonuçlar doğurmasına sebep olduğu, GSMH rakamlarının hatalı çıkmasına, büyüme rakamlarının yanlış hesaplanmasına, para ve maliye politikalarının geliştirilmesine engel olduğu için kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespit edilmesi önem arz etmektedir²⁵¹.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler; dolaylı ölçme ve doğrudan ölçme yöntemleri olarak iki ana gruba ayrılır²⁵². Vergisel yöntemler; dolaylı ölçme yöntemleri arasında yer almaktadır. Vergisel yöntemle göre kayıt dışı ekonomi büyüklüğü tahmini yapılacağı için yöntem aşağıda tanıtılmıştır.

3.4.1 Kayıt Dışılığın Ölçülmesinde Vergisel Yöntemler

Vergi incelemeleri yoluyla mükellefleri beyan etmediği gelirler tespit edilerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Vergi incelemelerinde mükelleflerin beyan ettikleri kazançlar incelenir, eksiklik varsa matrah farkları bulunur. Bu yaklaşıma göre, bulunan matrah farkları esas alınarak kayıt dışı

²⁵⁰ Ahmet Ak, “Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt Dışılığı Belirlemedeki Önemi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 102, Mart 2008, s. 82.

²⁵¹ Yılmaz Ilgın, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Boyutları*, DPT Yayınları, Yayın No 2492, Ankara 2003, s. 37.

²⁵² Mustafa Ali Sarılı, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı 41, 2002, s. 56.

ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılır²⁵³. Ancak bu yaklaşımla kayıt dışı ekonomi değil, vergilendirilmeyen ekonominin büyüklüğü tespit edilmiş olur. Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıt dışı ekonomi yerine vergilendirilmeyen ekonominin büyüklüğünü tahmin etmesidir. Bazı faaliyetlerin, vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alması, kayıt dışı ekonominin vergilendirilmeyen ekonomiden daha büyük olduğunu gösterir²⁵⁴.

3.4.1.1 Türkiye Geneli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini

Aşağıdaki tablo 3.1’de 2007, 2008 ve 2009 yıllarında beyan edilen gelir ve kurumlar vergisi matrahları ile birlikte incelemeye alınan gelir ve kurumlar vergisi matrahları ve bulunan matrah farkları yer almaktadır. Vergi kalemleri olarak gelir ve kurumlar vergisinin seçilmesinin sebebi bu vergilerin direkt mükellef kazançlarından alınan dolaysız vergi olmalarıdır.

Tablo 3.1. Türkiye Geneli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini

	Yıllar	2007	2008	2009	Toplam
1	GV Matrahı*	16.888.514.810,21	18.373.351.345,51	19.864.296.949,75	55.126.163.105,47
2	KV Matrahı*	80.718.397.624,32	85.086.847.822,05	112.325.943.946,12	278.131.189.392,49
3	Toplam Beyan Edilen Matrah	97.606.912.434,53	103.460.199.167,56	132.190.240.895,87	333.257.352.497,96
4	Tahakkuk	20.574.472.601,31	21.728.899.603,75	27.562.926.401,54	69.866.298.606,60
5	İncelenen GV-KV Matrah	14.557.851.962,00	4.669.101.783,00	7.262.601.705,00	26.489.555.450,00
6	İnceleme Oranı (5/3)(%)	14,91	4,51	5,49	7,95
7	Bulunan GV-KV Matrah Farkı	10.777.494.734,00	8.350.983.172,00	11.729.810.996,00	30.858.288.902,00
8	Oran (7/5)	0,74	1,79	1,62	1,16
9	Kayıt Dışı (3x8)	72.260.522.191,81	185.045.094.832,98	213.500.148.322,43	388.219.110.792,88
10	Vergi Kaybı (4x8)	15.231.729.975,98	38.863.508.094,36	44.516.817.845,61	81.388.848.936,53

* Gelir ve kurumlar vergisi rakamları Gelir İdaresi Başkanlığı faaliyet raporlarından alınmıştır.

Buna göre; baz alınan üç yıllık periyot içerisinde Türkiye geneli beyan edilen gelir vergisi ile kurumlar vergisi matrahının artış gösterdiğini görüyoruz. Son 3 yılda toplam (55.126.163.105,47 +278.131.189.392,49=) 333.257.352.497,96.-TL. gelir ve

²⁵³ Ali Fuat Koç, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Ölçülmesi”, (Yayınlanmamış Makale), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2008, s. 16.

²⁵⁴ Nihat Toktaş, “Kayıt Dışı Bırakıldığı Tespit Edilen Kazançların Dağıtılmadığına İlişkin İspat Yükümlülüğünün Mükellefe Ait Olması Gerekliği ve Bu Durumun Vergi İncelemelerine Etkisi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 117, Haziran 2009, s. 87.

kurumlar vergisi matrahı beyan edilmiş ve bunun % 7,95'i yani 26.489.555.450,00.-TL.'si inceleme elemanları tarafından incelenmiştir. Beyan edilen matrahın 2007 yılında % 14,91'i, 2008'de % 4,51'i ve 2009 yılında % 5,49'u incelenebilmiştir. Türkiye genelinde de inceleme oranı oldukça düşüktür.

Üç yıllık inceleme rakamlarına göre 30.858.288.902,00.-TL. matrah farkı bulunmuştur. Bu rakam incelemeye alınan matrahın % 116'sına tekabül etmektedir. Bu oran 2007 yılı için % 74, 2008 için % 179 ve 2009 için % 162 olarak bulunmuştur. Bu oran da mükelleflerin beyan ettikleri matrahın yaklaşık bir katını gizlediklerini ifade etmektedir. Yani Türkiye genelinde 2007'de 72.260.522.191,81.-TL., 2008'de 185.045.094.832,98.-TL. ve 2009'da 213.500.148.322,43.-TL. olmak üzere son 3 yılda 388.219.110.792,88.-TL. tutarında gelir ve kurumlar vergisi matrahı beyan ve kayıt dışı bırakılmıştır.

Buradan ortaya çıkan vergi kaybı; 2007 yılı için 15.231.729.975,98.-TL., 2008 için 38.863.508.094,36.-TL. ve 2009 için 44.516.817.845,61.-TL. olmak üzere son 3 yılın vergi kaybı toplam 81.388.848.936,53.-TL. olarak tahmin edilmektedir.

3.4.1.2 Erzurum İli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini

Türkiye geneli için yapılan tahmin aynı yöntemle, Atatürk Üniversitesi'nin kurulu bulunduğu il olan Erzurum ili için de yapılabilir.

Tablo 3.2. Erzurum İli Kayıt Dışı ve Vergi Kaybı Tahmini

	Yıllar	2007	2008	2009	Toplam
1	GV Matrahı*	70.379.755,98	73.956.801,79	79.947.095,63	224.283.653,40
2	KV Matrahı*	144.242.909,38	110.356.675,69	137.078.702,70	391.678.287,77
3	Toplam Beyan Edilen Matrah	214.622.665,36	184.313.477,48	217.025.798,33	615.961.941,17
4	Tahakkuk	43.346.822,33	38.505.912,71	45.225.463,22	127.078.198,26
5	İncelenen GV-KV Matrahı	3.021.367,65	6.343.525,25	3.473.594,29	12.838.487,19
6	İnceleme Oranı (5/3) (%)	1,41	3,44	1,60	2,08
7	Bulunan GV-KV Matrah Farkı	5.876.703,40	16.726.632,42	7.877.549,83	30.480.885,65
8	Oran (7/5)	1,95	2,64	2,27	2,37
9	Kayıt Dışı (3x8)	417.451.264,91	485.998.504,99	492.179.396,33	1.462.404.815,75
10	Vergi Kaybı (4x8)	84.311.625,62	101.532.542,63	102.564.033,21	301.706.577,45

* Gelir ve kurumlar vergisi rakamları Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Bilgi İşlem Servisinden alınmıştır.

Baz alınan üç yıllık periyot içerisinde beyan edilen gelir vergisi matrahının düşük oranlarda mütemadiyen artış gösterdiğini ancak kurumlar vergisi matrahının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Son 3 yılda toplam 615.961.941,17.-TL. gelir ve kurumlar vergisi matrahı beyan edilmiş ve bunun % 2,08'i yani 12.838.487,19.-TL.'si inceleme elemanları tarafından incelenmiştir. Beyan edilen matrahın 2007 yılında % 1,41'i, 2008'de % 3,44'ü ve 2009 yılında % 1,60'ı incelenebilmiştir. Görüldüğü üzere inceleme oranı oldukça düşüktür. İncelemelerin mükellefler üzerinde psikolojik denetim etkisi oluşturacak düzeye çıkartılması gerekmektedir.

Üç yıllık inceleme rakamlarına göre 30.480.885,65.-TL. matrah farkı bulunmuştur. Bu rakam incelemeye alınan matrahın % 237,42'sine tekabül etmektedir. Bu oran 2007 yılı için % 194,50, 2008 için % 263,68 ve 2009 için % 226,78 çıkmıştır. Bu oran da mükelleflerin beyan ettikleri matrahın iki katından fazlasını gizlediklerini ifade etmektedir. Yani Erzurum'da geçmiş 2007'de 417.451.264,91.-TL., 2008'de 485.998.504,99.-TL. ve 2009'da 492.179.396,33.-TL. olmak üzere son 3 yılda 1.462.404.815,75.-TL. tutarında gelir ve kurumlar vergisi matrahı beyan ve kayıt dışı bırakılmıştır.

Buradan ortaya çıkan vergi kaybı; 2007 yılı için 84.311.625,62.-TL., 2008 için 101.532.542,63.-TL. ve 2009 için 102.564.033,21.-TL. olmak üzere toplam Erzurum ili son 3 yılın vergi kaybı 301.706.577,45.-TL. olarak tahmin edilmektedir.

3.5 KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAM VE AÇIKLAMALAR

Bu bölümde kayıt dışılığı daha iyi anlayabilmek için, kayıt dışılıkla ilgisi bulunan kayıt dışı istihdam, haksız rekabet, vergi rekabeti, vergi afları, vergi cennetleri, vergi yükü dağılımı ve vergi adaleti kavramları incelenecek ve gelir idaresinin yapısı kayıt dışılık açısından değerlendirilecektir.

3.5.1 Kayıt Dışı İstihdam

3.5.1.1 Kayıt Dışı İstihdam Kavramı

Ülkenin çalışan nüfusunun resmi toplam istihdam rakamları içinde kapsanamaması kayıt dışı istihdamı oluşturur. Sosyal güvenlik kuruluşlarına beyan edilmeden ve gerekli yükümlülükler yerine getirilmeden gerçekleştirilen istihdam,

sosyal güvenlik açısından kayıt dışılığı kapsayan, dar anlamda kayıt dışı istihdamdır²⁵⁵. Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin doğal sonuçlarından birisi olup, kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansıyan yüzü olarak ortaya çıkmaktadır.

Kayıt dışı istihdam dört şekilde söz konusu olabilmektedir. Birincisi, istihdam edilen işçilerin hiçbir şekilde kayıtlarda gösterilmemesi, ikincisi; istihdam edilen işçilerin çalıştıkları sürenin sadece bir kısmının kayıtlarda gösterilmesi, üçüncüsü; istihdam edilen işçilerin prime esas kazançlarının eksik gösterilmesi ve dördüncüsü de istihdam edilen işçilerin hem çalışma sürelerinin hem de prime esas kazançlarının eksik gösterilmesi şeklinde gerçekleşmektedir²⁵⁶.

3.5.1.2 Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Kayıt dışı çalıştırmanın ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında Türkiye’de uygulanan ekonomik, mali ve sosyal politikalar etkili olmuştur. Özel ve kamu kesimi işletmeleri giderek daha fazla geçici, kısmi zamanlı, sözleşmeli taşeron firma aracılığıyla çalıştırılan işçi kullanımına yönelmiştir. Bu şekilde özellikle gelişmekte olan ülkelerde düzenli ve güvenli çalışma biçimleri yerine kayıt dışı istihdam öne çıkmıştır²⁵⁷.

Tarım ve hizmetler sektörlerinin üretim, tüketim ve istihdam ilişkilerinin kayıt dışılığa uygun olması ve faaliyetlerinde çok çeşitlilik göstermesi, emek yoğun teknolojiye sahip bu sektörlerin ekonomideki ağırlığının artması, hızlı nüfus artışı yanında, köyden kente göç ve çarpık kentleşme olgusu, küçük ölçekli işletmelerin fazla olması, işgücü maliyetlerinin yani ücretliler üzerindeki yasal kesintilerin yüksek olması kayıt dışı istihdamın en önemli nedenleri olarak gösterilmektedir²⁵⁸.

3.5.1.3 Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri

Kayıt dışı ekonominin işgücü piyasasının etkin işleyişini önleyici olumsuz etkileri vardır. Kayıt dışı ekonominin varlığı parçalanmış bir istihdam yapısı getirmektedir. Bu durum sendikal örgütlenmeyi ve işçilerin pazarlık gücünü

²⁵⁵ Kenar, N, Age., s. 57.

²⁵⁶ Serdar Günay, "Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Analizi-II", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 115, Temmuz 2002, s. 155.

²⁵⁷ E. Yeldan, *Küreselleşme sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

²⁵⁸ TÜRK-İŞ, "Kayıt dışı İstihdamla Mücadele İçin Ulusal Eylem Planı İhtiyacı", Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara 2005.

zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra kayıt dışı istihdam edilenler için sigorta primi ödenmemesi, sosyal sigorta kuruluşlarının finansmanını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kayıt dışı istihdam kayıtlı ekonomi açısından haksız rekabet ortaya çıkarmakta, böylece kayıt dışı ekonomi cazip hale gelmekte ve büyümektedir. Kayıt dışı ekonomi, işçi sağlığı ve iş güvenliği haklarını zedelemekte, çalışanların kötü ve riskli ortamlarda çalışmalarına neden olmaktadır. Çalışanların sigorta primleri ödenmediğinden çalışanlar sosyal güvenlik koruması dışında kalmaktadır²⁵⁹.

Kayıt dışı istihdam, kamu açıklarının ve borçlarının artmasına, enflasyonun beslenmesine, üretim, ihracat ve yatırımın düşmesine, beyin göçüne, işsizliğin artmasına, rekabet gücünün azalmasına, kurumsallaşamama hastalığına, sendikal sistemden uzaklaşmaya, verimsiz ve kalitesiz üretime, sosyal güvenlik kapsamının daralmasına ve iş sağlığı koşullarının kötüleşmesine neden olmaktadır²⁶⁰.

Kayıt dışı istihdamın varlığının diğer bir olumsuz etkisi ise, ülkenin yabancı kaçak işçilerin akınına uğramasına neden olmasıdır.

Kayıt dışı ekonominin, kayıtlı ekonominin istihdam edemediği kitlelere iş sağlayarak, hızlı nüfus artışı ve yatırım azlığı gibi nedenlerden kaynaklanan işsizliğe engel olduğu, kayıt dışı istihdamın rekabet gücünü arttırdığı, büyümeyi hızlandırdığı, ekonomiye canlılık getirdiği şeklinde görüşler bulunsa bile vergi ve pirim kaybına yol açması, ilgili sektörlerde haksız rekabete sebep olması ve sosyal güvenlik haklarından mahrum kalınması nedeniyle kayıt dışı istihdam ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Kayıt dışı ekonominin kapsamı daraltılabildiği ölçüde kayıtlı istihdam üzerindeki sosyal güvenlik ve vergi yüklerinin aşağı çekilmesi mümkün olacaktır²⁶¹.

Kayıt dışılık için ileri ülkelerde vergi ve diğer kamu müdahaleleri ileri sürülmekle beraber, kalkınmakta olan ekonomilerde düşük verimlilik ve işsizlik gibi yapısal nedenler de ön plana çıkabilmektedir. Bu niteliği ile kalkınmakta olan ekonomilerde kayıt dışılık kronik ve yapısal bir karakter izlemektedir. Kayıt dışılık ve

²⁵⁹ Ahmet Tıktık, *Kayıt Dışı Ekonomi, İstihdam ve İşsizlik*, DPT Yayınları, Ağustos 2004, s.78.

²⁶⁰ Ercan Alptürk, "Kayıt Dışı İstihdamın Finansal ve Vergisel Boyutu", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 174, Mart 2003, s. 17.

²⁶¹ Özçatal ve Duran, Agm., s. 26.

vergi birbirini belgeleyen ve güçlendiren süreçlerdir. Vergi sistemi kayıt dışına iterken, kayıt dışı kesimlerin genişlemesi ve vergilerin ağırlaşmasına yol açmaktadır²⁶².

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de kayıt dışı istihdamın yapısı ve boyutları verilmektedir:

3.5.1.4 Türkiye’de İstihdamın Yapısı, İstihdam ve İşgücü Durumu

Tablo 3.3. Türkiye’de İstihdamın Yapısı, İstihdam ve İşgücü Durumu

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Nüfus (Bin)	67.296	68.393	69.479	70.556	72.006	72.957
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus (Bin)	47.158	48.041	48.912	49.906	51.146	52.000
İstihdam Edilenler (Bin)	23.491	23.818	23.640	24.289	24.539	25.056
İşgücüne Katılım (%)	49,8	49,6	48,3	48,7	48,0	48,2
İşsizlik (%)	8,4	10,3	10,5	10,3	10,6	9,6
İstihdam (%)	45,6	44,4	43,2	43,7	42,9	43,5
Kayıt Dışı İstihdam (%)	52,8	52,1	51,7	53	49,5	48,0
Genç Nüfusta İşsizlik (%)	16,2	19,2	20,5	19,7	19,6	19,0

Kaynak: TÜİK, Kasım 2006.

Tabloya göre; kayıt dışı istihdam 2001 yılında %52,8 iken; 2006’da bu oran %48’e düşmüştür. Aynı yılların işsizlik oranı ile ilgili verileri ise; %8,4 iken %9,6 olmuştur. İşgücüne katılım ve istihdam edilenlerin sayısı artmasına rağmen işsizlik oranı artış göstermektedir²⁶³.

3.5.2 Haksız Rekabet

Kayıt dışı ekonominin ekonomik manada sebep olduğu en önemli sorunlardan birisi rekabet ile ilgilidir. Kayıt dışı ekonomi kapsamında faaliyet gösteren birimler diğerlerine oranla daha az vergi verdikleri veya hiç vergi vermedikleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmakta ve işlerini büyütme imkânı bulmaktadırlar. Bu durum, rekabet eşitsizliğini doğurmaktadır. Kayıt dışılık, benzer mal ve hizmet üretiminde bulunan kuruluşlar arasında kayıt içi-kayıt dışı kesimde faaliyet göstermelerine bağlı

²⁶² İzzettin Önder, “Kayıt Dışı İstihdam”, *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 24, Mart 2001, s. 59.

²⁶³ Kuvvet Lordoğlu, Hakkı Ay, İbrahim Arslan, *Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Mali Yükler ve Kayıt Dışı İstihdam İlişkisi*, Serbian Journal of Management, 2008.

olarak da haksız rekabete yol açmakta, rekabetçi bir piyasa yapısının oluşmasını olumsuz yönde etkilemektedir²⁶⁴.

Haksız rekabet, iktisadi rekabetin iyi niyet kurallarına aykırı olan aldatıcı davranış veya başkaca suretle her türlü kötüye kullanılmasıdır. Faaliyetlerini kayıt dışı olarak yürütenler, faaliyetlerini kayıtlı olarak yürütenlerin kayıtlı olmaktan dolayı katlandıkları oldukça yüksek ek maliyetlere katlanmadıklarından, haksız şekilde rekabet avantajı elde ederler. Sonuçta, rekabetçi piyasanın etkin kaynak tahsisini gerçekleştirme fonksiyonu kaybolur.

Hükümetler, yüksek vergi oranlarının etkisini hafifletmek için vergi muafiyeti ve istisnası uygulamasına giderler. Bu durumda da vergi adaleti gittikçe bozulur. İstisnalardan yararlanamayanlar kendilerinin de daha az vergi verebileceklerini düşünerek vergi kaçakçılığı yoluna gidebilirler. Doğal olarak istisna ve muafiyet uygulamaları rekabet eşitsizliğine de sebep olmaktadır²⁶⁵.

Diğer yandan gayri resmi ekonominin bulunduğu sektörlerde faaliyet gösteren ve kayıt içinde çalışan teşebbüsler, içinde bulundukları haksız rekabet uygulamalarına karşı bir araya gelmek suretiyle fiyat anlaşmaları yapabilmektedir. Dolayısıyla piyasadaki kayıt dışılık, kayıt içinde olan teşebbüslerin pazar davranışlarını etkilemektedir²⁶⁶. Bu gibi durumlar ise rekabet otoritelerinin karar alma süreçlerinde sıkıntıya girmelerine neden olabilmektedir. Ayrıca rekabet otoriteleri tarafından ceza takdir edilirken dikkate alınan cironun içerisinde kayıt dışı yapılan işlerin olmaması rekabet ihlali sonucunda verilen cezanın caydırıcılığını ortadan kaldıracaktır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle pazar payı düşük görülen teşebbüsler arasında gerçekleşen bir birleşme/devralma işlemi pazardaki yoğunlaşmayı görünenden daha fazla etkileyebilecektir. Aynı şekilde, pazardaki kayıt dışılık nedeniyle piyasada etkisi olmayacak olan bir birleşme/devralma, pazarı önemli oranda etkileyebilecektir.

Kayıt dışı ekonomi, giriş engellerinin olmadığı pazarlarda ortaya çıktığı için (düşük sermaye yoğunluğu ihtiva etmesi nedeniyle) tam rekabet pazarlarına yakın

²⁶⁴ DPT, Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2001.

²⁶⁵ Kıldış, “Kayıtdışı Ekonomi”, s. 5.

²⁶⁶ Burak Büyükkuşoğlu ve Murat Çetinkaya, “Kayıtdışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri”, *Rekabet Dergisi*, s. 3.

piyasaların oluşmasını ve fiyatların aşağıya doğru çekilmesini sağlamaktadır²⁶⁷. Kayıt dışı ekonominin arz fazlasının ve atıl kapasitenin yüksek olduğu pazarlarda görülüyor olmasından hareketle, mümkün olduğu kadar fazla sayıda teşebbüsün pazarda olması değil, optimum sayıda teşebbüsün piyasada rekabetçi bir şekilde davranması sağlanmalıdır. Aksi takdirde kayıt dışı üretime yönelim eğilimi artabilmektedir²⁶⁸.

Gelişmekte olan ülkelerde uygun rekabet politikalarının uygulanmasının, bu ülkelerin ekonomik gelişmelerine olumlu katkılarda bulunacağı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, bu ülkelerde büyük bir gayri resmi ekonominin varlığı etkin bir rekabet politikasının uygulanması sonucunda elde edilmesi beklenen potansiyel faydaların sınırlandırılmasına yol açar²⁶⁹. Bu bağlamda, kayıt dışı sektörle ilgili bir başka boyut uluslararası örgütlerden gelişmekte olan ülkelere yapılan kayıt dışı ekonomiyi küçültme çağrılarıdır. Ticaretin serbest olarak yaşandığı günümüzde gelişmekte olan ülkelere ait teşebbüslerin çok uluslu dev teşebbüslerle aynı pazarda rekabet edebilmesine olanak sağlayan unsurlardan bir tanesi kayıt dışına yönelme olabilmektedir. Bir yandan milli ekonomi çerçevesinde ulusal şirketlerin piyasada var olması hususu, diğer yandan pazardaki rekabetçi yapıyı canlandırmak için yabancı sermayenin çekilmesi için kayıt dışılığın en aza indirilmesi olgusu ikincil bir yapıyı gündeme getirmektedir.

Gayri resmi ekonomide faaliyet gösteren bir firma, girdileri daha düşük bir fiyata edinebilecek, böylece resmi ekonomide faaliyet gösteren bir firmaya nazaran değişken maliyetlerini düşürebilecektir. Ayrıca gayri resmi olarak faaliyet gösteren bir firmanın bu maliyet avantajlarını tüketicilere yansıtacak ve bu durum da piyasa fiyatını ve rakiplerinin karını düşürecektir. Bütün bunların sonucu olarak da resmi ekonomide faaliyet gösteren firmanın ya piyasadan çıkması ya da onun da gayri resmi ekonomiye geçmesi beklenecektir. Belirtilen bu iki sonuç da rekabet politikasının etkin bir şekilde uygulanmasını engelleyebilecek sorunlardır.

²⁶⁷ Kıldış, “Kayıtdışı Ekonomi”, s. 7.

²⁶⁸ Büyükuşoğlu ve Çetinkaya, Agm., s. 4.

²⁶⁹ L. Cernat, *The Role of Competition in the Promotion of Competitiveness and Development: Experiences from a Sample of Developing and Least Developed Countries*, 3rd International CRC Konferansı için hazırlanan çalışma, Cape Town, South Africa, Eylül 2004, s. 15.

3.5.3 Vergi Rekabeti

Son on yıl içerisinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelerin de ivme kazandırdığı küreselleşme olgusu, sermayenin uluslararası mobilitesini daha da arttırmış, bu durum ülkelerin vergi sistemlerini sermaye hareketlerine paralel olarak yeniden düzenlemeleri gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu düzenlemeler, genelde her ülkenin sermaye hareketlerinin yönünün kendilerine doğru yoğunlaştırılması şeklinde gerçekleştiğinden uluslararası bir vergi rekabetinin oluşmasına neden olmuş, hatta bazı ülkeler adeta vergi cennetlerine dönüşmüştür. Bu tür ülkeler özellikle hareketli sermaye faaliyetlerinden elde edilen gelir üzerindeki vergileri, diğer ülkelerin vergi oranlarının altına çekmek suretiyle onlar aleyhine bir durumun meydana gelmesine yol açmışlardır.

Küreselleşme olgusu ekonomileri yeniden şekillendirmekte, vergilendirmeye ilişkin politikaların da gözden geçirilmesini, revize edilmesini gerekli kılmaktadır. Vergi kaynakları uluslararası vergi farklılıklarından yararlanmaktadır. Ülkelerin ciddi vergi rekabetine girdiği bu yarışta vergi oranları düşmekte, devletler tarafından teşvikler sağlanmakta, birçok alanda istisna ve muafiyetler gündeme gelmekte ve meydana gelen açıklar vergi tabanlarının genişletilmesi suretiyle karşılanmaktadır. Böyle bir durumda, rekabetin büyük firmalar lehine işlemesi gerçeği küçük firmaları, işletmeleri hatta bireyleri karlarını maksimize etmek, maliyetlerini düşürmek amacıyla kayıt dışılığa, vergi kaçırmaya yöneltmektedir²⁷⁰.

Sermayenin mobilite kazanması sonucu, vergi rekabeti olarak tanımlanan ve ülkelerin portföy ve doğrudan yatırımları çekebilmek için kişisel ve kurumsal gelir üzerinden alınan vergi oranlarını düşürmeleri olgusu ortaya çıkmıştır. Vergi rekabeti, düşük vergi oranı uygulaması ile gerçekleştirilebileceği gibi, vergi matrahının daraltılması şeklinde de uygulanabilir²⁷¹.

Vergi rekabeti kavramı, ülkelerin (ya da bağımsız vergileme yetkisine sahip yerel yönetimlerin) kendi bölgelerindeki yatırımları ve üretimi artırabilmek amacıyla hareketli üretim faktörleri olan sermaye ve emeği kendi bölgelerine çekebilmek için

²⁷⁰ Gonca Gülen, Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Kayıp ve Kaçakları, Erişim: 24.05.2005, <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/gulen/>, s. 1.

²⁷¹ Yudum Biçenel, *AB Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Çalışmalar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 7.

cazip vergisel kolaylıklar sağlamasını ifade etmektedir²⁷². Böylece bazı yatırımcılar, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi düşük olsa da, vergi oranının düşük olduğu bölgeleri tercih etmişlerdir²⁷³.

Uluslararası sermayeyi çekme yolunda kullanılan vergi rekabeti araçları genelde vergisel teşvikler, finansal teşvikler ve diğer finansal olmayan ayrıcalıklar gibi üç ayrı genel kategori altında incelenebilmektedir²⁷⁴. Vergisel teşvikler; genelde vergi oranlarında yapılan indirimler, tercihli vergi rejimleri, vergi tatilleri, serbest bölgeler, yatırım indirimi v.b. formlarda karşımıza çıkarken, finansal teşvikler; devlet tarafından bir alana yapılan finansal destekleri, kredi garantilerini ve yüksek riskli yatırımlarda devletin riske ortak olması durumlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Diğer finansal olmayan ayrıcalıklara örnek olarak yatırım yapılması planlanan alanın devletçe tahsis edilmesi gibi yatırım altyapısının sübvansede edilmesi, organize sanayi bölgelerinde faaliyete izin verilmesi, devletle ayrıcalıklı iş akitlerinin yapılması hususları gösterilebilir.

Artan küreselleşmenin vergileme üzerinde yarattığı etkiler başlıca dört grupta toplanabilir²⁷⁵. İlk olarak; geçmişte her bir ülke, kendi vergi politikasını ulusal ekonominin gereksinmelerine odaklanarak biçimlendirmekteydi. Küreselleşmeyle birlikte ülkeler, rakipleri veya ticari ilişkiler içinde bulundukları diğer ülkelerin vergi değişikliklerine karşı daha duyarlı ve bilinçli hale gelmeye başlamışlardır. İkinci olarak; artan küreselleşme, vergileme alanında ulusal politikaların gücünü sınırlamaktadır. Üçüncüsü, küreselleşme sonucu ticaretteki liberalizasyon iletişim ve teknolojiye gelişme sermayenin denetimini zorlaştırmakta, potansiyel vergi kaynaklarını ulusal vergiye tabi tutmayı güçleştirmektedir. Dördüncüsü ise, küreselleşme ticari liberalizasyon ve üretim faktörlerinin hareketliliğini arttırmaktadır. Faktör hareketliliği ülkeler arasında vergi rekabetini başlatan bir unsurdur. Küreselleşmeyle birlikte her ülke üretim faktörlerini çekebilecek bir vergi yapısı oluşturmaya çalışmaktadır.

²⁷² Murat Çak, *Uluslararası Vergi Rekabeti, Transfer Fiyatlaması ve Vergilendirme*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007, s. 1.

²⁷³ Yusuf Kıldış, "Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 211, Temmuz 2010, s. 27.

²⁷⁴ A. Bassanini and S. Scarpetta, "The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence for the OECD Countries", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 33, 2001.

²⁷⁵ Filiz Giray, "Vergi Rekabeti ve Serbest Bölgeler", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 272, Nisan, 2004, s. 17.

Tüm bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye'de de 2006 yılında çıkarılan 5520 sayılı KVK ile gerek "vergi rekabeti" gerekse "transfer fiyatlandırması" konularında uluslararası normlara ve OECD gibi Türkiye'nin de içinde bulunduğu ekonomik birlikler tarafından belirlenmiş kriterlere uygun düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır.

Oluşan zararlı vergi rekabeti öncelikle mali ve dolaylı olarak reel yatırım akımlarını saptırmakta, vergi yapılarının bütünlüğünü ve adaletini bozmakta, vergi yükümlülerinin vergi sistemine uyumunu azaltmakta, vergilerin ve kamu harcamalarının arzulan seviyelerini olumsuz yönde etkilemekte, vergi yükünün emek, servet ve tüketim gibi daha az mobil vergi matrahları üzerine yoğunlaşmasını sağlamakta ve vergi otoriteleri ile vergi yükümlülerinin vergiye uyum maliyetlerini arttırıcı bir etki yaratmaktadır²⁷⁶.

Vergi rekabeti dolayısıyla vergi gelirlerinde değişiklik ortaya çıkabilmesi vergi matrahındaki değişimle doğrudan ilintilidir²⁷⁷. Kapalı ekonomiye sahip bir ülkenin vergi oranlarının arttırılması halinde, doğrudan etki, vergi gelirlerinin artması biçiminde gerçekleşecektir ki bu etkiye **vergi oranı etkisi** adı verilmektedir. Bu olumlu bir etkidir. Bir diğer etki ise, dışa açık ekonomilerde vergi oranlarındaki artış sonucu değişken sermaye stokunun yurtdışına çıkarılması sonucu vergi matrahının ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalmasıdır ki bu etkiye de **vergi matrahı etkisi** adı verilmektedir. Vergi rekabeti ile vergi gelirlerinde matrah aşınmasına bağlı olarak gelir vergisi ve aynı zamanda kurumlar vergisi gelirlerinde azalma, tüketim vergileri ve sosyal güvenlik primlerinde ise artış beklenmektedir²⁷⁸.

3.5.4 Vergi Afları

Af, kesinleşmiş veya kesinleşecek cezaların yetkili devlet organınca azaltılması veya tamamen kaldırılmasıdır. Diğer bir deyişle af, suç oluşturan fiiller için ceza vermek hakkını ortadan kaldıran, verilmiş cezaların kısmen veya tamamen infazını önleyen hukuki tasarruflar demektir.

²⁷⁶ Çak, Agm., s.15.

²⁷⁷ Filiz Giray, "Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları", *Akdeniz İİBF Dergisi*, Sayı 9, Antalya 2005, s. 104.

²⁷⁸ C. M. Tiebout; "A Pure Theory of Local Expenditures", *The Journal of Political Economy*, Volume 64, Issue 5, 1956, pp. 419-420.

Kuvvetler aykırılığı ilkesine göre kanun koyma yetkisi yasama organına, kanunların uygulanmasından doğan uyuşmazlıkların çözümlenmesi yetkisi ise yargı organına verilmiştir. Ayrıca yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadırlar. Bu hükme göre mahkeme kararları hiç bir suretle değiştirilemez geciktirilemezler²⁷⁹. Buna karşın gerek genel af gerekse özel af sonuçta mahkeme kararlarını değiştirmektedir.

Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir, kaldırılır²⁸⁰. T.B.M.M'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 87. maddede ise meclisin kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisine sahip olduğu belirtildikten sonra, T.B.M.M'nin genel af özel ve af ilanlarına karar vermeye yetkili olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla af kurumu kaynağını anayasada bulmaktadır²⁸¹.

Vergi uyuşmazlıklarının yargı yoluna gidilmeden, idare ve mükellef arasında çözüme kavuşturulması çağdaş vergi sisteminin özelliklerinden birisidir. Vergi affi denildiğinde genel olarak vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırılması anlaşılmaktadır²⁸². Hukuki olarak vergi affi, devletin kendi yetkisini kullanarak aldığı karar sonucunda alacak hakkından vazgeçmesi ve kamu alacağının ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Vergi hukukunda vergi borcunu ve cezalarını sona erdiren af dışında VUK'da düzenlenmiş ve VUK kapsamına giren vergilerde uygulanabilen ve mükellef açısından bir hak olarak karşımıza çıkan terkin, cezalarda indirim, uzlaşma ya da pişmanlık talebinde bulunmak gibi kısmi ve gizli af uygulamaları da vardır.

3.5.4.1 Vergi Affi Uygulamalarının Temelinde Yatan Nedenler

Vergi affi uygulamaları incelendiğinde af yetkisine sahip organların bir vergi affına gidilip gidilmemesi yolundaki kararlarını etkileyen çeşitli faktörlerin bulunduğu görülür. Af kararı herşeyden önce siyasi bir takdir işlemini gerektirir. Ancak bunun yanında giderek önem kazanan ekonomik ve mali faktörleri de ihmal etmemek gerekir.

²⁷⁹ T.C. Anayasası Madde 138.

²⁸⁰ T.C. Anayasası Madde 73.

²⁸¹ Recai Dönmez, *Teoride Ve Uygulamada Vergi Afları*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1990, s. 34.

²⁸² Selahattin Keyman, *Türk Hukukunda Af*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Yayın No 199, Ankara 1965, s. 2.

Öte yandan, vergi afları vergi yönetimlerini bunaltan kimi sorunların çözümünde kullanılabilecek pratik bir araç olması nedeniyle de çekici görülmektedir. Vergi aflarının temelini oluşturan nedenler:

3.5.4.1.1 Siyasi Nedenler

Af, temelde politik mülahazalara dayanan bir tasarruftur. Affa karar verme ve affın kapsamını belirleme konusu affa yetkili organın takdirine bağlıdır. Bu da siyasi bir takdir işlemini gerektirir. Hükümetlerin geçirilen siyasi ve ekonomik krizlerin atlatılmasında ve piyasayı canlandırmak için vergi aflarını kullanması şeklindedir²⁸³.

3.5.4.1.2 Ekonomik Nedenler

Kayıt dışılık, ekonomi üzerinde son derece zararlı etkilere yol açtığı için, vergi afları bu olumsuz etkileri azaltıcı bir işlev görür. Vergi affı yasaları öngördüğü teşvik edici hükümlerle ve özellikle ceza tehdidini ortadan kaldırarak bu tür gizli varlıkların kayıt altına alınmasını hedefler. Böylece kayıtlı ekonominin sınırları genişletilmeye çalışılır²⁸⁴.

Diğer taraftan, vergi afları bu çerçevede çeşitli nedenlerle yurt dışına kaçmış ekonomik değerlerin yurda geri getirilmesi amacıyla da kullanılabilir. 22.11.2008 tarihinde yayınlanan 5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun (varlık barışı kanunu) ile yurt içinde yastık altında bulunan paralar ile yurt dışında bulunan paraların yurt içine getirilmesi amaçlanmıştır.

3.5.4.1.3 Mali Nedenler

Devletin artan kamusal gereksinimlerin gerektirdiği maliyetlere gönüllü katılımların yetersiz kalması nedeniyle artan gelir gereksinimini karşılama gereği vergi aflarını cazip hale getirebilmektedir. Uygulamada vergi afları finansman ihtiyacına kısa dönemli bir çözüm sağlayacak ve bir gelir akışı yaratabilecek bir araç olarak görülebilmektedir. Bu amaçla çıkarılan vergi afları ile kayıt dışı çalışanların gönüllü olarak ortaya çıkmaları için bir fırsat verilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan ve kaçırdığı vergileri beyan eden mükelleflerden yalnızca vergi aslını ödemeleri istenmekte ve

²⁸³ Güneş Çetin, "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 14, Sayı 2, 2007, s. 61.

²⁸⁴ İsmet Cantürk, "Vergi Cezalarının Affı ve Getirdikleri", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, 1971, s. 59.

bunun karşılığında başta idari ve kamusal cezalardan bağışıklık olmak üzere bazı avantajlar tanınmaktadır.

3.5.4.1.4 Gelir İdaresinin Yetersizliğinden Kaynaklanan Nedenler

Vergi afları gelir idaresi ile vergi yargısının karşılaştığı bazı sorunların çözümünde bir önlem olarak görülebilmektedir. Yapısal nedenlerden ötürü vergi yönetiminin ve bu arada vergi yargısının iş hacminin fazla olması nedeniyle kamu alacaklarının takip ve tahsili, ihtilaflı kamu alacaklarının kesinleşmesi uzun zaman almaktadır. Bu durumda yükümlüler bakımından uyuşmazlık yaratmamayı ya da mevcut uyuşmazlıkları sürdürmemeyi cazip hale getiren af hükümleriyle, birikmiş dosyaların tasfiye edilmesine çalışılmaktadır²⁸⁵.

Türkiye'de vergi aflarının mükellef davranışları ve vergi adaleti üzerinde yarattığı etkiyi ölçmek ve vergi afları hakkındaki mükellef düşüncelerini belirlemek için yapılan bir ankette vergi afları, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu azaltan bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunan vergi mükellefleri ile yapılan anket çalışmasının sonucunda ankete katılan vergi mükelleflerinin % 91,1'i Türkiye'de vergi sisteminin adil olmadığı kanısındadır. Türkiye'de vergi sistemi neden adil değildir sorusuna cevap olarak katılımcıların % 22,9'u vergi aflarının sık tekrarı demiştir. Vergi afları mükelleflerin vergi adaleti duygusunu olumsuz etkileyen bir faktördür. Ayrıca, mükelleflerin % 52,4'ü vergi aflarının dürüst mükellefi cezalandırdığını düşünmektedir²⁸⁶.

Gelir idaresinin mevcut tahsil usulleri yetersiz kalmaktadır. Bu noktada af, tahsil usulleri takviye edilinceye kadar geçici bir gelir artırma aracı olarak kullanılabilir. Ancak geçmiş dönemlere ilişkin vergi borçları "uygun" bir oranda faiz yükü altında bırakılırsa affın, vergi adaletini bozucu bir etki yaratmayacağı düşünülebilir. Bu sefer de affın başarısının riske girebileceğini göz ardı etmemek gerekir. Affın başarılı olmasının koşullarından biri de katılım oranını maksimum kılacak düzeyde bağışıklıklar ve avantajlar sağlamaktır. Bunun örneği yakın tarihte yaşanmıştır. Vergi borçlarının taksitlendirilmesine yönelik B4 sayılı Tahsilat Genel Tebliği 30 Ekim 2008 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Tebliğ ile mükelleflere

²⁸⁵ Yılmaz Özbalcı, "Tahsilâtın Hızlandırılması Hakkında Kanunun Getirdikleri", *İktisat ve Maliye*, Sayı 28, Mayıs 1981, s. 83.

²⁸⁶ Çetin, Age. s. 10.

ilk taksit Aralık 2008 ayından başlamak üzere, mevcut borçlar için yıllık yüzde 3 tecil faizi uygulanarak 18 aylık ödeme süresi tanınmıştır. Söz konusu taksitlendirme için Erzurum ilinde 7.083 mükellef başvurmuş fakat 07.07.2010 tarihi itibarıyla tecil ve taksitlendirmeden faydalanan mükellef sayısı 2.112'ye düşmüştür²⁸⁷.

3.5.5 Vergi Cennetleri

Vergi cenneti, vergi mükelleflerine vergiden kaçınma yoluyla avantajlar sağlayan ve gizli şartlar altında işlemlerin yapılabilmesine olanak veren yargısal bir düzenlemedir. Vergi cennetleri, vergi ödememe ya da daha az vergi ödeme önerisiyle diğer ülkelerin birey ve kurumlarını kendi ülkelerinde yatırım yapmaya davet eden ülkelerdir²⁸⁸.

Vergi cennetleri vergileri minimize etmek ve finansal gizlilik elde etmek için bir yol sunduğundan, şirket ve bireysel yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Vergi cennetlerinin üç temel amaca hizmet ettiği söylenebilir. Bunlar; mükelleflerin pasif yatırımlarını tutması veya muhafaza etmesi için bir yer sağlamak, kâğıt üzerinde karların oluşturulduğu bir yer sağlamak ve vergi mükelleflerinin özellikle banka hesaplarının diğer ülkelerin vergi otoritelerinin sıkı incelemesinden gizlenmesine izin vermektir. Bütün bu fonksiyonlar diğer ülkelerin vergi sistemleri ve kayıtlı ekonomiler için potansiyel olarak bir zarara neden olabilir. Çünkü vergi cenneti ülkeler; kayıt dışılığı dolayısıyla da vergiden kaçınmayı ve vergi kaçırmayı kolaylaştırmaktadır. Bunun sonucunda vergi cennetlerine giden sermaye; yerleşik olduğu ülkelerin kamusal hizmetlerinin finansmanına katılmamaları ve bunlardan karşılıksız yararlanmaları, elde ettikleri karları transfer ettikleri için ödemek zorunda oldukları vergileri ödememeleri nedeniyle gelir kaybına yol açmaları, eşitlik ve adalet ilkelerini zedelemekte ve dünyadaki finansal akımların yönünü değiştirmesi gibi olumsuzluklar meydana getirmektedir²⁸⁹.

Uluslararası vergiden kaçınma, çokuluslu şirketlerin global erişimine sahip olmayan iç rekabetçiler ve küçük ve orta ölçekli işletmeler için haksız bir rekabete

²⁸⁷ Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Bilgi İşlem Servisi.

²⁸⁸ Semih Öz, "Vergi Cennetlerinde Faaliyette Bulunan Mükelleflere Uygulanacak Olası Yaptırımlar", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 141, Eylül, 2004, s. 25.

²⁸⁹ Niyazi Cangir, "Vergide Rekabet ya da Vergi Politikalarının Değişen İşlevi-I", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 91, Temmuz 2000, s. 105-107.

neden olmaktadır²⁹⁰. Böylece vergi cennetleri hızla gelişen teknolojiler sayesinde küçülen dünyanın önemli sorunlarından biri olmuştur²⁹¹.

3.5.5.1 Vergi Cennetlerinin Özellikleri

Vergi cennetleri, politik açıdan istikrarlı, finansal kuruluşları güçlü olan, ulaşım ve iletişim imkânları ve modern telekomünikasyon sistemleri genellikle küçük ülkelerdir.

Vergi cennetleri, aralarında büyük farklılıklar olmasına rağmen ortak bazı özelliklere sahiptirler. Bunlar; sermaye ve gelirin tümü veya belirli tipleri üzerinde hiçbir verginin olmaması veya düşük vergilerin olması, banka ve ticari gizliliğin dahil olduğu yüksek finansal standartların varlığı, nakit kontrollerinin olmaması, gelişmiş altyapı, önemli ve orantısız bir finansal sektör, off-shore finansal merkez olarak vergi cennetinin reklamı, avukatlar, muhasebeciler ve finansal analistlerin profesyonel yardımının varlığı, finansal kurumların düzenlenmesi için daha düşük standartlar, belirli tür işlemler için bu ülkeleri cazip yapmaya katkı yapan anlaşmalarının varlığı ve modern iletişim sistemlerinin mevcudiyeti şeklinde belirtilebilir.

Vergi cennetlerinde uygulanan istisna ve muafiyetlerin olumsuz tarafı, sadece yatırımların yerleşim yerini değil, aynı zamanda yatırımların yöneldiği alanlarda da bozulma yaratabilmesidir²⁹². Vergi cennetleri ve off-shore finansal merkezler, birçok ülkenin vergi sistemindeki kaçınma yollarına ve kayıt dışılığa hizmet etmektedir²⁹³. Örneğin vergi cenneti olarak bilinen ülkelerde yerleşik kıyı bankalarında çok büyük miktarlarda fonlar tutulmaktadır²⁹⁴.

3.5.6 Vergi Yükü Dağılımı ve Vergi Adaleti

Bir ülkede, vergi sisteminin ülkenin ekonomik ve sosyal gerçekleri çerçevesinde, kaynakların etkin dağılımı ve kullanımını sağlayıcı bir araç olarak şekillendirilmesi, vergi yükü dağılımının toplumun adalet anlayışına uygun olarak gerçekleştirilmesi

²⁹⁰ İhsan Günaydın, "Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedeni Midir?", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 206, Kasım 2005, s.123.

²⁹¹ Kıldış, "Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri", s. 28.

²⁹² S.Saygın Eyüpgiller, "Vergi Cennetleri ve Tercihli Vergi Sistemleri: Uygun Olmayan Vergi Rekabetinin 1998 OECD Vergi Komitesi Raporu Işığında Değerlendirilmesi", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 222, Şubat, 2000, s. 186-189.

²⁹³ Şükrü Kızılot, "Off-Shore Bankalardaki Mevduat Hesaplarının Beyanı", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 75, Mart, 1999, s. 45.

²⁹⁴ Onur Kızılot, "Vergi Cenneti ve Avantajları", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 75, Mart 1999, s. 173.

devletin önemli görevleri arasında sayılmaktadır. Ancak devlet için önemli bir sorun teşkil eden kayıt dışılık bu konuda da devletin görevini gereği gibi yerine getirmesini engellemekte, devletin kayıtlı mükelleflere yüklenmesine neden olmaktadır.

Bu bölümde, Türkiye’deki vergi yükünün dağılımı üzerinde duracak ve vergi adaletini veya adaletsizliğini doğuran bazı etkenlerden bahsedilecektir.

3.5.6.1 Vergi Yüğü

Vergi yükü kavramını klasik anlamda bir yıl içerisinde toplanan vergilerin veya kamu gelirlerinin, o ülke gayri safi yurt içi hâsılasına oranı şeklinde tanımlayabiliriz²⁹⁵. Vergi yükü, bir ülkenin kamu maliyesinin değerlendirilmesinde göz önünde tutulan en önemli göstergelerden biridir. Bu gösterge ile ülke ekonomisinde kaynakların ne kadarlık kısmının, devlet tarafından vergi veya diğer isimler altında alındığı ifade edilir.

Türkiye 2002’de % 17 olan vergi yükü, 2009 yılında % 18,1 oranına ulaşmıştır. Türkiye OECD ve Avrupa Birliği (AB) ortalamasının altında bir vergi yüküne sahip olmasına rağmen, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin hacmi ve vergi oranlarının yüksekliği dikkate alındığında, kayıt içi ekonomideki üretim ve istihdam üzerindeki vergi yükünün ağır olduğu görülmektedir²⁹⁶. AB üyesi ülkelerde, dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin birbirine yakın olduğu ve SGP dışındaki vergi gelirleri içindeki oranlarının, %50-%50 civarında olmaktadır.

İşletme üzerinde oluşacak vergi yükünü en aza indirmek için mükelleflerin, vergi kanunlarının kendilerine verdiği hakları en akılcı biçimde kullanarak vergi yüklerini azaltma çabalarına **vergi planlaması** denir²⁹⁷. Vergi planlaması yasal düzenlemeler ile uyumlu olarak gerçekleştirilen sistemli bir çalışmadır²⁹⁸. Temel amacı kâr maksimizasyonu olan firmaların bu amaca ulaşmak için kullanacakları araçlardan birisi de vergi yükünü en aza indirmeye yönelik işletme politikası belirlemektir²⁹⁹.

Yıllar itibariyle Türkiye’de görülen vergi yükleri tablo 3.4’de hesaplanmıştır. Genel olarak bakıldığında 2002-2009 yılları arasında vergi yüklerinin % 17 ile % 18,4

²⁹⁵ Nevzat Bilici, *Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s. 98.

²⁹⁶ Bilici, Age., s. 169.

²⁹⁷ Bülent Şişman, “İşletmelerde Vergi Planlaması Yöntemleri”, *Yaklaşım Yayınları*, Nisan 2003, s. 41.

²⁹⁸ Cemal İbiş, “İşletmelerde Vergi Planlaması”, *Mali Çözüm Dergisi*, Temmuz-Eylül 2004, Sayı 68, s.73.

²⁹⁹ Övül Çölgezen, “Vergi Kaçakçılığı, Vergiden Kaçınma ve Vergi Planlaması”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 347, Temmuz 2010, s. 73.

arasında değiştiği fakat değişim aralığının çok yüksek olmadığı görülmektedir. Vergi yükü ile kayıt dışılık arasında bire bir ilişki kurulduğu için (vergi yükü arttıka kayıt dışılık da aynı oranda artar), bu rakamlar 2002-2009 yılları arasında kayıt dışılığın da belli aralıklarda seyrettiği, son yıllarda büyük artışlar göstermediği sonucunu vermektedir.

Tablo 3.4. GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yükü

Yıllar	(1) GSYH (1998 Bazlı)	(2) Vergi Gelirleri (*)	(2/1) Vergi Yükü (%)
2002	350.476.089	59.644.416	17,0
2003	454.780.659	81.783.798	18,0
2004	559.033.026	100.373.326	18,0
2005	648.931.712	119.627.198	18,4
2006	758.390.785	137.480.292	18,1
2007	843.178.421	152.835.111	18,1
2008	950.534.251	168.108.960	17,7
2009	953.973.862	172.416.575	18,1

(*) Vergi Gelirleri rakamları Mahalli İdare ve Fon Payları dâhil, Red ve İadeler hariç tutarlardır.

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı.

3.5.6.2 Vergi Adaleti

Ekonomi bilimi kurucularından Adam Smith tarafından “Milletlerin Serveti” adlı kitabında bazılarına yer verilen ve artık günümüzde kamu maliyesinin temellerinden kabul edilen, vergileme prensiplerini genellik, adalet, eşitlik, belirlilik, açıklık, verimlilik ve uygunluk olarak sayabiliriz. Vergide genellik, adalet, eşitlik, kanunilik ve belirlilik ilkeleri anayasal güvence altına alınmıştır. Buna göre; “*Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, Resim, Harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali ykmllklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.*³⁰⁰”

³⁰⁰ T.C. Anayasası Madde 73.

1982 anayasası 1961 anayasasında olduğu gibi Türkiye Cumhuriyetini sadece bir “hukuk devleti” olarak değil, “sosyal bir hukuk devleti” olarak nitelendirmektedir. Sosyal devletin temel amaç ve görevleri; sosyal adaletin, sosyal refahın ve sosyal güvenliğin sağlanması olarak sayılabilir³⁰¹. Sosyal devlette gelir ve servet eşitsizliklerini azaltmada en önemli rolü, kamu harcama politikaları yanında vergi politikası üstlenmektedir. Hukuk devletinin vergide eşitlik anlayışı yatay vergi adaleti³⁰² ile, sosyal devlet ise dikey adalet ile yani; gelir, servet, harcama, aile durumu gibi sosyal ve ekonomik alanlarda farklı olan bireylerin, bu farklılıklarının göz önünde bulundurularak vergilendirilmeleri sorunu ile ilgilenmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, sosyal devlet ve hukuk devleti ilkeleri birbirini tamamlamaktadır. Sosyal devlet sosyal adaleti yerine getiren etkili bir araçtır. Sosyal devlet, vergilendirmeyi maliye politikasının bir aracı olarak bir taraftan kalkınmanın, diğer taraftan sosyal adaletin, gelirin ve servetin yeniden dağılımının gerçekleştirilmesi konusunda kullanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal devlet ilkesinin sosyal adalet ve kalkınma hedefleri arasında çatışma olabilmektedir³⁰³. Artan oranlı vergi yapısı dikey eşitsizliği azaltırken, diğer taraftan üretime yönelik işgücü ve sermaye kullanma güdülerini azaltarak, kayıt dışılığı, vergi kaçaklarını ve kaçınmalarını artırarak etkinliği azaltabilmektedir.

Kamu maliyesinde gelir, harcama ve servet unsurları kişilerin mali güçlerinin temel göstergeleri olarak kabul edilmektedir³⁰⁴. Mali güce göre vergilendirmeyi sağlayabilmek için, artan oranlı vergi tarifeleri, vergi muafiyet ve istisnaları, en az geçim indirimi gibi çeşitli araç ve tedbirlerden faydalanılabilecektir.

Vergilendirme yetkisi, vergi adaleti çerçevesinde gelirin ve servetin yeniden dağılımında kullanılırken, temel hak ve özgürlüklerin sınırlarına dikkat edilmesi ve ölçülü olunması zorunludur. Aksi takdirde sosyal devlet ilkesinin bir gereğine uymaya çalışırken hukuk devleti ilkesinin ihlal edilmesi söz konusu olabilir³⁰⁵. Bir ülkedeki vergi adaletinin gelişimi, o ülkedeki demokrasi ve adaletin gelişimi ile paralel yol almaktadır. Vergi adaleti, kişilerin vergi ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi

³⁰¹ M. Öncel, A. Kumrulu ve N. Çağan, *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 52.

³⁰² Vergi adaleti; benzer durumda olanların eşit vergilendirilmesi.

³⁰³ Öncel vd., Age. s. 52.

³⁰⁴ G. Ayaz, “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Mali Güce Göre Vergilendirme İlkesi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 198, Temmuz 1997, , s. 51.

³⁰⁵ Öncel vd., Age. s. 56.

yanında, sosyo-ekonomik düzenlemelere olanak sağlayacak bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Vergide adalet ilkesi, vergide eşitlik ve genellik ilkelerinin uygulanmasına bağlıdır³⁰⁶. Vergi muafiyet ve istisnalarının, vergi indirimlerinin geliştiği güzel uygulanması ve genellik ilkesine uyulmaması vergi adaletine zarar verecektir.

Vergilemede eşitlik ilkesi, vergi yükümlülerinin ödedikleri vergiler neticesinde katlandıkları fedakârlıklarda eşitliğin sağlanması olarak anlaşılabilmektedir. Bu hususta çeşitli fedakarlık tanımlarına göre farklı eşitlik kavramları baz alınmıştır; eşit mutlak fedakarlık, eşit oransal fedakarlık ve eşit marjinal fedakarlık. Eşit mutlak fedakârlık kavramında vergi yükümlülerinin katlandıkları mutlak fedakârlık eşittir. Örneğin, tüm mükellefler 10 YTL vergi ödemektedirler. Eşit oransal fedakârlık kavramında, belirli bir kişisel vergi yükü söz konusudur ve vergi yükümlüleri aynı vergi oranına tabi olmakta ve aynı oranda fedakârlıkta bulunmaktadırlar. Eşit marjinal fedakarlık kavramına göre ise, tüm vergi yükümlülerinin ödedikleri son birim vergi dolayısıyla vazgeçtikleri fayda ve katlandıkları fedakarlık eşittir. Eşit marjinal fedakarlığın vergi adaleti açısından daha uygun olduğu kabul edilmektedir³⁰⁷.

Vergi adaletinin sağlanması amacıyla yapılması gerekenler; kayıt dışılık, vergi kaçakçılığı ve çifte vergilemenin önlenmesi, vergi yükünün mükellefler arasında dengeli dağılımı, farklı durumdakilerden aynı verginin alınmaması, bir kişinin asgari ihtiyaçlarını karşılamak için gereken gelirinin vergilenmemesi, mükelleflerin şahsi özelliklerinin ve ailevi durumlarının dikkate alınması, gelirin kaynağına göre farklı işlemlere tabi tutulması, sermaye teşekkülüne ve reel gelirin artmasına engel olunmaması, devletin günün ekonomik, mali, sosyal ve idari koşullarına uygun vergi reformu yapması olarak sayılabilir³⁰⁸.

Türkiye’de vergi sisteminin sorunu toplam vergi yükünün düşüklüğü değil, söz konusu vergi yükünün adil dağılımı sorunudur³⁰⁹. Diğer bir ifadeyle, kişi başına düşen vergi yükü ortalama olarak hesaplandığında ortada herhangi bir sorun görünmezken, vergi ödeyen kişiler açısından bakıldığında kayıtlı ve dürüst vergi mükellefleri üzerindeki vergi yükünün yüksekliği sorun oluşturmaktadır. Çoğu serbest meslek veya

³⁰⁶ E. Orhaner, *Kamu Maliyesi*, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2000, s. 150.

³⁰⁷ İsmail Türk, *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1992, s. 156.

³⁰⁸ Nalan Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 151.

³⁰⁹ H. Yılmaz, *Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi*, Uzmanlık Tezi-DPT, Ankara 2003, s. 12.

işyeri sahibi, mutlak olarak bir asgari ücretliden az miktarda vergi ödeyebilmektedir. Gelir vergisinin %90'ının stopaj yoluyla toplanıyor olması yükün önemli bir kısmının ücretliler üzerinde olduğunu göstermektedir³¹⁰. Dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksekliği de, Türkiye'deki vergi adaleti konusundaki sorunun bir göstergesidir. Şu da bir gerçektir ki vergi sisteminin dolaylı vergilere kayışının ve vergi yükünün artışının en önemli sebebi sosyal güvenlik sistemindeki açıklardır³¹¹.

3.5.6.3 Vergi Yüğü Adaletsizliğinin Nedenleri ve Öneriler

Türkiye'deki vergi yapısındaki, vergi yükünün dağılımındaki ve vergi adaletindeki bozuklukların nedenlerinden başlıcaları ve öneriler aşağıdaki gibidir:

Kayıt Dışı Ekonominin Yüksek Boyutlara Ulaşması: Vergi adaletsizliğinin ve vergi oranlarının yüksek olmasının en büyük nedenlerinden biri kayıt dışı ekonomi olarak görülmektedir³¹². Vergisel anlamda kayıt dışılık, gelirin vergi idarelerince kayıt altına alınamaması ve dolayısıyla vergilendirilememesidir. Kayıt dışılık sonucunda, kamu giderlerinin karşılanması için gerekli olan temel kamu geliri olan vergilerin kayıt içindeki kişilerden toplanması gerekmekte ve bunun sonucu olarak kayıt içi mükelleflerin sırtındaki vergi oranları ve vergi yükü artmaktadır³¹³. Vergi oranlarındaki söz konusu artış da kayıt dışılığı teşvik etmekte ve bir kısır döngü oluşmaktadır³¹⁴. Kayıt dışılık, ekonomideki üretim faktörlerinin kayıt dışı alanlara yönelmesine yol açmakta ve ekonomideki kaynak dağılımı etkinliğini bozarak, tüm ekonomiyi makro bazda olumsuz etkilemektedir³¹⁵.

Bir ülkedeki kayıt dışı ekonomi ile dolaylı vergilerin ağırlığı arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kayıt dışılığın yaygın olması durumunda, kayıt dışı kesimden vergi alınamamakta ve toplam vergi gelirlerinde düşüş yaşanmaktadır. Söz konusu düşüş, vergi mükellefleri üzerindeki gelir vergisi oranlarının artması ile telafi edilmeye çalışılabilir. Ancak, verginin ikame etkisi dolayısıyla, mükellefler, (özellikle gelir

³¹⁰ Gülay Yılmaz ve Ahmet Yılmaz, "Türkiye'de Krizin Ekonomiye Etkileri ve Krize Karşı Alınan Vergisel Tedbirlerin Değerlendirilmesi", *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 115, Nisan 2009.

³¹¹ Koç A., Agm., s. 3.

³¹² G. Akalın, "Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (II)", *Vergi Dünyası Dergisi*, Temmuz 1996, Sayı 179, s. 145.

³¹³ Y. Tokat, "Gerçek Kişilerin Elde Ettiği Gelirler Bakımından Vergilendirmede Eşitlik ve Adalet İlkesine Uyum Düzeyi-II", *Yaklaşım Dergisi*, Ocak 2006, Sayı 157, s. 127.

³¹⁴ Bilici, Age., s. 296.

³¹⁵ Şükrü Kızılot, "Vergiyi kim ödüyor?", *İşveren Dergisi*, Ekim 2002, s. 77.

vergilerinde) gelir elde etmek için kullandıkları faktörlerin alternatif maliyetleri artan vergi yüzünden düşen gelire nispeten yükseleceğinden; yeni durumda daha az gelir elde etmeyi tercih edebilirler. Yani artan vergi oranları, özel kesim tarafından elde edilen hâsılayı azaltabilmektedir. Bu durumda kayıt dışılığa yönelmek daha cazip hale gelecektir. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomi nedeniyle kaybedilen gelirlerin, sürekli olarak dolaysız vergi oranlarının artırılması ile telafisi pek mümkün görülmemektedir³¹⁶.

Sonuçta, kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkeler, mali anesteziye uygun olan dolaylı vergilere yüklenmekte ve kayıt dışı ekonomi ile kaybettikleri gelirleri dolaylı vergilerle karşılamaya çalışmaktadırlar.

Popülist politikaların izlenmesi ve istikrarlı bir vergileme politikasının ve güçlü bir siyasi iradenin bulunmaması nedeniyle, mali güce göre vergilemenin yapılamaması: Hem kayıt dışı ekonomiyi olabildiğince kayıt içine çekmekte, hem de vergi dağılımının daha adaletli olmasında büyük rol oynayabilecekken, istikrarlı bir vergi politikasının olmaması, aflar ve adaletsiz uygulanan vergi indirim, muafiyet, istisnaları, uzlaşma müessesesi ve siyasilerin popülist politikaları Türkiye’deki vergi adaletini olumsuz etkilemektedirler.

Vergi afları, teşvikleri, muafiyet, istisna ve indirimleri ile eşitsizliklere neden olunması: Vergi indirimleri, muafiyet ve istisnaları vergi gelirlerini azaltmaları yanında, vergilemede adalet ilkesi gözetilmeden uygulanmaları durumunda vergiye karşı tepki yaratmakta, vergi gelirlerini azaltmakta, vergi etkinliğini ve adaletini engellemektedir³¹⁷.

Türkiye’de değişik tarihlerde vergi borcu olan mükelleflere yönelik vergi afları ve ödeme kolaylığı sağlanması, vergi yükünü borcuna sadık olan ve ödemesini zamanında yapan vergi bilincine sahip mükelleflerin sırtında bırakmaktadır.

Gelir dağılımı bozukluğu: Bir ülkedeki vergi adaleti incelenirken, o ülkedeki gelir dağılımının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Tablo 3.5’de, Türkiye’deki 2007-2008 yıllarına ilişkin gelir dağılımı yer almaktadır:

³¹⁶ Ali Fuat Koç, M. Fatih Dağlı, “Vergi Yüğü Dağılımı ve Vergi Adaleti”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 93, Mart 2007, s. 75.

³¹⁷ OECD, “Reforming Personal Income Tax”, *Policy Brief*, Mart 2006, www.oecd.org/dataoecd/43/21/36346567.pdf

Tablo 3.3. Hane Halkı Gelir Grupları**Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre sıralı yüzde 20'lik gruplar, 2007-2008**

Yüzde 20'lik fert grupları	Türkiye		Kent		Kır	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk yüzde 20 ^(*)	5,8	5,8	6,2	6,1	6,4	6,5
İkinci yüzde 20	10,6	10,4	11,0	10,7	11,1	10,8
Üçüncü yüzde 20	15,2	15,2	15,3	15,3	16,0	15,6
Dördüncü yüzde 20	21,5	21,9	21,2	21,9	22,3	22,5
Son yüzde 20 ^(*)	46,9	46,7	46,2	46,0	44,2	44,5
Gini katsayısı	0,41	0,41	0,39	0,40	0,38	0,38
Son yüzde 20/İlk yüzde 20(P80/P20)	8,1	8,1	7,5	7,5	6,9	6,8

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

(*) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Tablo 3.5 incelendiğinde; en yoksul % 20 ile en fakir %20'lik kesim arasında yaklaşık sekiz kat fark bulunduğu görülecektir. Türkiye'deki gelir dağılımının, çoğu OECD ve AB ülkesinden daha adaletsiz olduğu dikkate alınır, ülke nüfusunun çoğunluğu açısından toplanan vergilerin üst limitlerine yaklaşıldığı anlaşılmaktadır.

3.5.7 Gelir İdaresi

Ülke ekonomisinin şekillenmesinde ve işleyişinde kamu kurumların etkisi büyüktür. Çünkü karar alıcı ve uygulayıcı onlardır. Devlet, toplum halinde yaşamının bir gereği olarak ortaya çıkan kamusal ihtiyaçların finansmanında hukuki cebir altında vergi alma yetkisine sahiptir. Bu sahipliğin esas kaynağı da devlet egemenliğinde yatmaktadır³¹⁸. Bu minvalde vergi ile birebir ilişkili olan kayıt dışı ekonomi kavramını, ülkenin vergi ile ilgili iş ve işlemlerini yürüten idareden yoksun izah etmeye çalışmak imkânsızdır. Çünkü Gelir İdaresinin duruşu ve etkinliği kayıt dışı ekonomiyi engelleyici, bitirici ya da önünü açıcı rol oynayacaktır³¹⁹. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin iktisadi sorunları içerisinde kayıt dışı ekonomi ile mücadele büyük önem taşımaktadır. Ekonominin rekabet gücünün artırılması ve kamu finansmanının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ancak kayıt dışılığın azaltılması ile mümkündür. Bu mücadeleyi sürdürecekt birim de Gelir İdaresi'dir.

Kamu gelirleri arasında yer alan vergiler, en önemli gelir kaynağıdır. Devletin kendisinden beklenen görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları

³¹⁸ Arıkan, Age., s. 17.

³¹⁹ Kadir Boy, "Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliği", *Vergi Dünyası Dergisi*, Ekim 2003.

vergilendirme yetkisini kullanarak sağlaması gerekmektedir³²⁰. Bu yetkiyi de devlet adına Gelir İdaresi kullanmaktadır.

Güçlü bir toplumsal ve siyasi iradeyle tüm kesimlerin katıldığı kapsamlı bir mücadele stratejisi oluşturulması, kayıt dışı ekonominin zararlarına yönelik olarak toplumun bilinçlendirilmesi, kayıt altına girmenin teşvik edilmesi, mevzuat ve işlemlerin basitleştirilmesi, etkin bir denetim ve ceza sisteminin geliştirilmesi, kuruluşlar arasında veri paylaşımının güçlendirilmesi ve ilgili kuruluşlar arasında etkin bir koordinasyon sağlanması amacıyla Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008–2010” hazırlanmıştır³²¹.

Gelir idaresinin temel görevi, gelir politikalarını, en iyi hizmet anlayışı içinde, şeffaflık, hesap verilebilirlik, dürüstlük, katılımcılık, verimlilik, etkililik, mükellef odaklılık ilkeleri çerçevesinde, adalet ve tarafsızlıkla uygulamak suretiyle; kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli geliri çağdaş vergileme prensipleri çerçevesinde en az maliyetle toplamak ve mükelleflerin vergi yasalarına gönüllü uyumunu sağlamak; vergi mükellefleri ile olan ilişkileri karşılıklı anlayış ve güven esasına uygun olarak geliştirmektir³²².

GİB’in ile güçlü bir merkez ve taşra teşkilatı ile yönetsel anlamda, doğrudan merkeze bağlı taşra teşkilatı oluşturulmuş, yetki devrini esas alan ve mümkün olduğunca yatay bir organizasyon ortaya konulmuş, bu amaçla merkez ve taşradaki fonksiyonel birimlerin hiyerarşiye yol açmadan doğrudan ve hızlı bir şekilde iletişimi sağlanmıştır. Merkez ve taşradaki birimlerin görev tanımları netleştirilerek mükerrerlikler önlenmiş, özellikle taşra yapılanmasında ortak hizmetler birleştirilerek etkinlik ve verimlilik artırılmış, sadece vergi türlerini esas alan mevcut vergi tipi organizasyon yapısından, mükellef odaklılığını esas alan fonksiyonel bir yapıyı da bünyesine taşıyan karma yapılanmaya gidilmiştir³²³.

Gelir İdaresinin, mükellef tabanını kavrayacak, mükelleflerin artan hizmet

³²⁰ Zeynep Arıkan, *Demokratik Gelişim Sürecinde Vergilendirme Yetkisinin Kullanımı ve Sınırları (Türkiye Analizi)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1994, s. 1.

³²¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008–2010*, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Daire Başkanlığı, Ankara 2009, Yayın No: 87.

³²² 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, Sayı 25817, Tarih 16 Mayıs 2005.

³²³ Gelir İdaresi Başkanlığı, *Faaliyet Raporu*, Gelir İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, Nisan 2008, Yayın No: 64.

beklentilerine cevap verecek şekilde dinamik bir idare olması gerekmektedir. Bu nedenle idare, hizmet verme ve etkin olmayı birlikte sağlamalı ve bunu başarırken teknolojik gelişmelerden mümkün olduğu ölçüde yararlanmalıdır.

Yeniden yapılanma süreçlerini yaşayan gelir idaresinin kayıt dışılıkla etkin mücadele edebilecek, kayıtlı mükelleflere en iyi hizmeti verebilecek formatta örgütlenmesi şarttır. Bunun için ele alınması gereken en önemli husus; idari yapı ile denetim birimlerinin ayrılmasıdır. Denetimin kendi içerisinde program yaparak faaliyet göstermesinin ve esnek hareket edebilmesinin önü açılmalıdır.

3.6 RAKAMLARLA KAYIT DIŞILIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kayıt dışılık, ekonomiyi her yönden olumsuz etkilemektedir. Bu etki açıklanan ekonomik veriler üzerinde daha net görülebilmektedir. Aşağıda bazı ekonomik veriler ile gelir idaresince açıklanan bazı rakamlar ele alınarak kayıt dışılık değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.6.1 Dâhilde Alınan KDV ve GSYH

Milli gelir, hem üretim bazında hem de harcama bazında tahmin edilmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), bir yerde nihai mal ve hizmetler üretiminin parasal değeridir. Nihai talep safhasında nihai cari tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve net mal ve hizmet ihracatı yer almaktadır. Nihai mal, hizmetler ve yatırım harcamaları üzerindeki KDV paylarının tutarı, dâhilde alınacak KDV'nin kendisidir. Ancak ihracat nedeni ile o güne kadar mallar üzerinde bulunan KDV'nin bulunan toplamdan düşülmesi ile kalan kısmın, dâhilde alınması gereken potansiyel KDV büyüklüğünü vermelidir. 2009 yılı dâhilde ve ithalde alınan KDV tutarı 60.166.409,00.-TL. iken GSYH tutarı 953.973.862,00.-TL.'dir. Aradaki farkın bu kadar yüksek olması Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutunun da bir hayli yüksek olduğunu düşündürmektedir.

3.6.2 Tahakkuk-Tahsilât ve Vergi İnceleme Sonuçları

Kayıt dışı alanların neden olduğu vergi kaybı için genelde doğrudan tahmin yöntemi uygulanmaktadır. Bunlardan birincisinde, potansiyel vergi hâsılatı ile fiili vergi hâsılatı arasındaki fark bulunmakta, ikincisinde ise, vergi otoritesinin denetlemeleri sonucunda elde edilen bulgularla tahmin yapılmaya çalışılmaktadır. Türk vergi sistemi

beyan esasına dayanmaktadır. Aşağıdaki tablo 3.6’da 2009 yılında Erzurum ilinde ve Türkiye genelinde beyan edilen matrahlar üzerinden tahakkuk eden ve tahsil edilen vergi miktarları yer almaktadır:

Tablo 3.4. 2009 Yılı Erzurum İli ve Türkiye Geneli Vergi Gelirleri Tahakkuk-Tahsilat Tutarları (TL)

	I- Tahakkuk	II- Tahsilât	II/I (%)	Erzurum'un Türkiye Tahsilâtı İçindeki Payı (II/IV) (%)
Erzurum	484.191.353	353.971.389	73,11	0,18
Türkiye	224.481.775.816	196.289.913.313	87,44	100

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

Tabloya göre ülke genelinde beyan edilen matrahların binde 22’si Erzurum’da beyan edilmektedir. Erzurum’da beyan edilen matrahın yüzde 73,11’i tahsil edilebilirken bu rakam ülke geneli tahsil edilen rakamın binde 18’ini oluşturmaktadır.

Yukarıdaki tablo 3.6’da beyan edilen tutarlar belli dayanaklarla incelemeye alınmaktadır. 2009 yılında; Maliye Bakanlığı Maliye Müfettişleri ve Hesap Uzmanları ile Gelir İdaresi Başkanlığı Gelirler Kontrolörleri, Vergi Denetmenleri ve Vergi Dairesi Müdürlerince yapılan vergi incelemelerine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablo 3.7’de gösterilmiştir:

Tablo 3.5. Vergi İnceleme Sonuçları

DENETİM BİRİMLERİ/VERGİ TÜRLERİ	İNCELENEN MÜKELLEF SAYISI	RAPOR SAYISI	İNCELENEN MATRAH	BULUNAN MATRAH FARKI	MATRAH FARKI ÜZERİNDEN TARH EDİLEN VERGİ
Denetim Birimi İtibariyle 2009 Yılı İnceleme Sonuçları (TL)					
Maliye Müfettişleri	154	270	155.781.696	153.231.207	23.517.635
Hesap Uzmanları	1.312	2.542	72.377.237.624	14.009.129.241	1.669.192.619
Gelirler Kontrolörleri	455	1.336	9.746.156.433	74.626.543.853	3.982.196.729
Vergi Denetmenleri	26.952	67.105	33.934.650.584	7.203.822.911	1.743.510.094
Vergi Dairesi Müdürleri	18.914	21.499	9.390.126.082	1.979.508.994	113.759.151
Toplam	47.787	92.752	125.603.952.419	97.972.236.206	7.532.176.228
Vergi Türleri İtibariyle 2009 Yılı İnceleme Sonuçları (TL)					
Gelir Vergisi	12.643	17.988	840.249.599	867.891.443	182.213.735
Kurumlar Vergisi	6.877	9.617	6.422.352.106	10.861.919.553	1.934.167.201
KDV	29.256	42.259	98.183.327.785	13.939.665.193	3.027.690.393
BSMV	429	889	1.244.994.497	231.057.441	3.500.987
Veraset ve İntikal V.	128	131	932.565	64.671.761	4.306.425
Damga Ver.	1.370	1.490	797.901.703	58.718.567.085	322.706.933
Geçici Vergi	9.910	14.063	1.724.854.983	11.677.808.662	1.736.985.596
Diğerleri	5.575	6.315	16.389.339.181	1.610.655.068	320.604.958
Toplam	66.188	92.752	125.603.952.419	97.972.236.206	7.532.176.228

Yapılan vergi inceleme sonuçları 2009 yılında da vergi kaçığının yüksek boyutlarda olduğunu ortaya çıkarmıştır. Vergi denetim elemanlarınca 2009 yılında 47.787 mükellef incelenmiş, toplam 125.603.952.419,00.-TL. matrah incelemeye konu olmuş ve bu matrah üzerinden 97.972.236.206,00.-TL. matrah farkı bulunmuştur. Bulunan matrah farkı incelenen matrahın % 78'ine tekabül etmektedir. Bu rakamlar en azından incelemeye alınan mükellefler açısından kayıt dışılığın çok yüksek olduğunu göstermektedir. Tabi ki bu rakam tüm mükelleflere uygulanamaz. Çünkü incelenen mükellefin bir inceleme sebebi olmakta ve buna göre inceleme tam inceleme veya kısmi inceleme olarak başlamaktadır. Yani zaten sorunlu olduğu tespit veya tahmin edilen mükellefler incelenmektedir. İncelenen mükelleflerin toplam mükelleflere oranı da oldukça düşüktür. Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri toplamı 3.903.263 kişidir.

İncelenen mükellef sayısı ise 47.787'dir. Buna göre incelenen mükellef oranı % 1,22'dir³²⁴.

3.6.3 Yaygın ve Yoğun Vergi Denetim Sonuçları

01.01.2009–31.12.2009 tarihleri arasında yapılan yaygın ve yoğun vergi denetimlerinde;

- 3.811.489 mükellef denetlenmiş,
- Kayıt dışı çalıştığı tespit edilen 39.681 kişi için yeni mükellefiyet tesis ettirilmiş,
- Kayıt dışı çalışan 4.933 işçi tespit edilmiş,
- 1.824 iş yerinde fiili envanter yapılmış,
- 1.313 iş yerinde hâsılat tespiti yapılmış ve
- 153.171.031.-TL usulsüzlük cezası kesilmiştir³²⁵.

Yapılan yaygın ve yoğun vergi denetim çalışmaları esnasında tespit edilen kayıt dışı işçi sayıları Türkiye geneli sonuçları aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Tablo 3.6. Kayıt Dışı İşçi Sayıları

Yılı	Ocak-Mart dönemi	Nisan-Haziran dönemi	Temmuz-Eylül dönemi	Ekim-aralık dönemi	Genel toplam
2007	3.052	3.299	2.890	3.217	12.458
2008	3.295	3.245	2.868	1.656	11.064

Rakamlardan görüleceği üzere her iki yılın her döneminde neredeyse eşit sayıda kayıt dışı işçi tespit edilmiştir. 2008 yılının son periyodundaki cüzi düşüş 2008 yılının 2007'ye göre hemen hemen aynı sayıda düşmesine neden olmuştur. Bu tablodan çıkan sonuç denetimlerin kayıt dışı istihdam konusunda etkin yürütülemediği ve kesin bir sonuç veremediğidir. Denetim sonucu kayıt dışı istihdamda bir düşüş gözlenememektedir.

³²⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, *Faaliyet Raporu*, Gelir İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, Nisan 2008, Yayın No: 64.

³²⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı, *Faaliyet Raporu*, Gelir İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, Nisan 2008, Yayın No: 64.

3.6.4 Faal Mükellef Sayılarının Değerlendirmesi

Tablo 3.7. Vergi Türleri İtibariyle Faal Mükellef Sayıları (2005-2009)

TÜRKİYE*						
YILLAR	GELİR VERGİSİ	G.M.S.İ.	BASİT USUL	KURUMLAR VERGİSİ	KDV	GELİR STOPAJ VERGİSİ
2005	1.691.499	576.199	792.706	593.166	2.165.516	2.127.603
2006	1.712.719	625.982	775.141	608.981	2.220.477	2.212.690
2006-2005	21.220	49.783	-17.565	15.815	54.961	85.087
2007	1.724.366	696.905	762.111	634.569	2.268.925	2.284.723
2007-2006	11.647	70.923	-13.030	25.588	48.448	72.033
2008	1.701.865	744.103	744.188	640.679	2.266.053	2.326.494
2008-2007	-22.501	47.198	-17.923	6.110	-2.872	41.771
2009	1.683.308	840.077	739.092	640.786	2.249.950	2.322.883
2009-2008	-18.557	95.974	-5.096	107	-16.103	-3.611
2009-2005	-8.191	263.878	-53.614	47.620	84.434	195.280
ERZURUM**						
YILLAR	GELİR VERGİSİ	G.M.S.İ.	BASİT USUL	KURUMLAR VERGİSİ	KDV	GELİR STOPAJ VERGİSİ
2005	10.764	2.091	9.370	2.461	13.033	10.459
2006	10.610	2.264	9.170	2.518	12.995	10.647
2006-2005	-154	173	-200	57	-38	188
2007	10.458	2.378	9.068	2.676	12.921	10.909
2007-2006	-152	114	-102	158	-74	262
2008	10.280	2.197	9.130	2.710	12.764	11.733
2008-2007	-178	-181	62	34	-157	824
2009	10.115	2.414	9.046	2.766	12.757	12.752
2009-2008	-165	217	-84	56	-7	1.019
2009-2005	-649	323	-324	305	-276	2.293

*Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı B.İ.M.

** Kaynak: Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Bilgi İşlem Servisi

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespitinde en önemli verilerden birisi de ekonomi içerisinde faaliyet gösteren aktörlerin sayısıdır. Ekonomi içerisindeki aktörler tüccarlar, diğer bir deyişle de vergi açısından mükelleflerdir. Yıllar itibariyle mükelleflerin sayılarının gidişatı incelendiğinde kayıt dışı ekonomiyi oluşturan nedenlerin kayıtlı mükellefleri kayıt dışına itip itmediği hakkında bazı tahmini bilgilere ulaşılabilecektir.

Yukarıdaki tablo 3.9 incelendiğinde; Türkiye’de gelir vergisi mükellef sayılarının son yıllarda önceki yıllara göre düşüş gösterdiği görülecektir. 2008 yılında 2007 yılına göre ve 2009 yılında bir önceki yıla göre düşüş gösteren mükellef sayısı nihayetinde 2005 yılına nazaran da düşüklük göstermiştir. Türkiye nüfusunun artış gösterdiği bir süreçte, bu durum gelir vergisi mükelleflerinin son yıllarda oluşan

krizlerle de birlikte iş yerlerini kapattıkları ve kayıt dışına çıktıklarının göstergesi olabilir. Bu durumu gayrimenkul sermaye iradı (GMSİ) mükellefleri ile birlikte değerlendirdiğimizde gelir vergisi mükelleflerinin ticari faaliyetlerini sonlandırarak daha garanti ve risksiz bir kazanç yöntemi olan gayri menkule yatırım yapmak suretiyle kira geliri elde etme yoluna gittiklerini düşündürecektir. Çünkü GMSİ mükellefleri 2009 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir.

Gerçek bir vergileme usulü olmayan basit usule tabi mükelleflerin sayılarında da sürekli bir düşüş gözlenmektedir. Bu düşüş, belge düzenini bozduğu ve kayıt dışılığa sebep olduğu için sürekli eleştirilen basit usulde vergilemenin mükellef için de bir çözüm olmadığını göstermektedir.

Kurumlar vergisi mükelleflerinde az da olsa görülen artış, ekonominin yapısal olarak düzelme sinyali verdiğini ve gelir vergisi mükelleflerinin kurumlaşmaya ve daha sistemli çalışmaya yöneldiğini düşündürmektedir. Yine katma değer vergisi (KDV) ve gelir stopaj vergisinde son yıllarda çok düşük bir düşüş dışında 2005 yılına göre artış görülmektedir. Gelir stopaj vergisi mükelleflerindeki artış da kayıt dışı istihdamın azalması açısından olumlu bir sinyal vermektedir.

3.6.5 Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilâtının Nominal ve Reel Artış Oranları

Bölüm 3.6.4'te Türkiye'de vergi mükelleflerinin sayılarının son yıllarda gösterdiği seyre göre tahmin edilmeye çalışılan kayıt dışılığın boyutu, genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtının artış oranına bakılarak da tahmin edilebilir:

Tablo 3.8. Genel Bütçe Vergi Gelirleri

			Nominal	Reel	GSMH Payı (%)		Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	
GELİRİN ÇEŞİDİ	2008	2009	Artış	(Üfe)	2008	2009	2008	2009
GSMH/Vergi Gelirleri			(%)	(%)	950.534.251	953.973.862	189.980.827	196.289.914
VERGİ GELİRLERİ	189.980.827	196.289.914	3,3	2,1	19,99	20,58	100,00	100,00
GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	63.088.534	66.719.723	5,8	4,5	6,64	6,99	33,21	33,99
GELİR VERGİSİ	44.430.339	46.017.933	3,6	2,3	4,67	4,82	23,39	23,44
- Beyana Dayanan Gelir Vergisi	2.065.284	2.297.740	11,3	9,9	0,22	0,24	1,09	1,17
- Basit Usulde Gelir Vergisi	209.870	248.284	18,3	16,9	0,02	0,03	0,11	0,13
- Gelir Vergisi Tevkifatı	40.957.192	42.328.619	3,3	2,1	4,31	4,44	21,56	21,56
- Gelir Geçici Vergisi	1.197.993	1.143.290	-4,6	-5,7	0,13	0,12	0,63	0,58
KURUMLAR VERGİSİ	18.658.195	20.701.790	11,0	9,6	1,96	2,17	9,82	10,55
- Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	1.122.525	1.235.506	10,1	8,7	0,12	0,13	0,59	0,63
- Kurumlar Vergisi Tevkifatı	199.697	224.047	12,2	10,8	0,02	0,02	0,11	0,11
- Kurumlar Geçici Vergisi	17.335.973	19.242.237	11,0	9,6	1,82	2,02	9,13	9,80
MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	4.151.467	4.758.863	14,6	13,2	0,44	0,50	2,19	2,42
- Veraset ve İntikal Vergisi	149.718	173.086	15,6	14,2	0,02	0,02	0,08	0,09
- Motorlu Taşıtlar Vergisi	4.001.749	4.585.777	14,6	13,2	0,42	0,48	2,11	2,34
DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ	80.710.059	86.455.297	7,1	5,8	8,49	9,06	42,48	44,04
DAHİLDE ALINAN KDV	30.085.656	34.033.046	13,1	11,7	3,17	3,57	15,84	17,34
- Beyana Dayanan KDV	29.263.958	33.024.438	12,9	11,5	3,08	3,46	15,40	16,82
- Katma Değer Vergisi Tevkifatı	821.698	1.008.608	22,7	21,3	0,09	0,11	0,43	0,51
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	41.962.183	43.708.499	4,2	2,9	4,41	4,58	22,09	22,27
BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ	3.720.367	4.043.186	8,7	7,4	0,39	0,42	1,96	2,06
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	376.164	395.834	5,2	4,0	0,04	0,04	0,20	0,20
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	4.565.689	4.274.732	-6,4	-7,5	0,48	0,45	2,40	2,18
ULUSLARARASI TIC. VE MUAM. AL. VERGİLER	32.809.172	28.669.807	-12,6	-13,7	3,45	3,01	17,27	14,61
DAMGA VERGİSİ	3.987.640	4.205.352	5,5	4,2	0,42	0,44	2,10	2,14
HARÇLAR	5.180.554	4.856.226	-6,3	-7,4	0,55	0,51	2,73	2,47
BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAYAN DİĞER VERGİLER	53.401	624.646			0,01	0,07	0,03	0,32

KAYNAK: Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı tabloları alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

NOT 1 - 2008-2009 yılları Bütçe Kanunu'nda, Mahalli İdare ve Fon Payları ile Red ve İadeler dahil olduğundan, gelirlere de Mahalli İdare ve Fon Payları ile Red ve İadeler eklenmiştir.

NOT 2- 2008-2009 Yılları Gelir Vergisi içerisindeki Gelir Vergisi Tevkifatı rakamına Asgari Geçim İndirimi tutarı dâhildir.

Tablo 3.10'da görüldüğü üzere, ÖTV, gümrük vergileri, ithalde alınan KDV ve harçlar dışındaki tüm vergi kalemlerinde 2009 yılında 2008 yılına göre nominal artış vardır. Bu durum ÜFE esas alınarak yapılan reel ölçümde de kendisini aynı şekilde göstermektedir. Bu vergilerin toplamı 37.748.209.000,00.-TL. olmakla birlikte toplam vergi gelirlerinin %19'unu oluşturmaktadır. Vergi gelirlerinin kalan % 81'inde hem nominal hem de ÜFE'ye göre reel artış gözlenmektedir. Bu rakamlardan, kayıt dışı

ekonominin artış gösterse de çok hızlı bir şekilde artmadığını, en azından kayıtlı mükellefler arasından kayıt dışına kayışın çok yüksek oranlarda olmadığını çıkarabiliriz.

Vergi yükü dağılımını ve bu dağılımın adil olup olmadığını anlamak için, öncelikle mükellef yapısını tespit etmemiz gerekir. Gelir İdaresi Başkanlığı verilerine göre 2009 yılında “basit usule tabi” 739.092 mükellef, toplam vergilerin ancak binde 13’ünü ödemiştir. “Beyannameli gelir vergisi mükellefi” olan ve defter tutan yaklaşık 1.683.308 mükellef ise, toplam vergilerin yüzde 1,17’sini, toplam gelir vergisinin ise sadece % 5’ini ödemişlerdir. 2.322.883 Gelir Stopaj Vergisi mükellefi toplam vergilerin % 21,56’sını, toplam gelir vergisinin ise % 92’sini ödemektedir. Bir başka anlatımla, gelir vergisinin yüzde 90’ı aşkın bir tutarı başkasından kesilerek, muhtasar beyanname ile vergi dairesine yatırılmakta, buna karşılık beyan edilmek suretiyle yükümlünün kendi iradesi ile ödemiş bulunduğu gelir vergisi ise, toplam gelir vergisi gelirinin yüzde 5’ini oluşturmaktadır. Kısaca gelir vergisinin artık bir stopaj vergisi haline dönüştüğü söylenebilecektir.

640.786 “kurumlar vergisi mükellefi” ise, toplam vergilerin yüzde 10,55’ini ödemişlerdir. Mülkiyet üzerinden alınan vergilerin toplam vergiler içindeki payının ise % 2,42 olduğu görülmektedir. Mülkiyet üzerinden alınan vergilerin önemli bir bölümünü motorlu taşıtlar vergisi oluşturmaktadır. Temel olarak, dahilde alınan KDV ve özel tüketim vergisinden oluşan, dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin payı ise %44,04 olarak gerçekleşmiştir. İthalde alınan KDV’nin % 90’ından fazlasını oluşturduğu uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin toplam vergiler içindeki payı ise %14,60 olmuştur.

Tablodan 2009 yılında 2008 yılına göre vergi gelirlerinin GSMH içerisindeki payının arttığı görülmektedir. Vergi gelirleri 2008 yılında GSMH’nin % 19,99’unu teşkil ederken 2009 yılında küçük bir artışla % 20,58’ini oluşturmuştur.

3.6.6 Vergi Gelirleri Bütçe Tahmini ve Gerçekleşmesi

Benzer çalışmayı bütçe kanununda öngörülen genel bütçe vergi gelirleri gerçekleşme oranlarına göre de yapabiliriz:

Tablo 3.11. Bütçe Kanununda Öngörülen Genel Bütçe Vergi Gelirleri

Gelir Çeşitleri (Bin TL)	2009 Yılı Bütçe Kanunu	2009 Yılı Tahsilâtı	Gerçekleşme Oranı (%)
	(1)	(2)	(2/1)
VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI	220.602.859	196.289.914	89,0
Gelir vergisi	46.598.274	46.017.933	98,8
Kurumlar vergisi	22.611.359	20.701.790	91,6
Veraset ve intikal vergisi	125.978	173.086	137,4
Motorlu taşıtlar vergisi	4.769.333	4.585.777	96,2
Dahilde alınan KDV	34.141.900	34.033.046	99,7
Özel tüketim vergisi	49.551.716	43.708.499	88,2
BSMV	4.132.496	4.043.186	97,8
Şans oyunları vergisi	416.663	395.834	95,0
Özel iletişim vergisi	5.208.716	4.274.732	82,1
Gümrük vergileri	3.533.356	2.483.888	70,3
İthalde alınan KDV	38.513.783	26.133.363	67,9
Diğer dış ticaret gelirleri	46.252	52.556	113,6
Damga vergisi	4.763.806	4.205.352	88,3
Harçlar	6.127.241	4.856.226	79,3
Diğer vergiler	61.986	624.646	
Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü			

Genel bütçe tahminleri ile gerçekleşme oranlarına bakıldığında özellikle kayıt dışına çıkartılması kolay olan ve kayıt dışı bırakılan dolaysız vergilerin (GV ve KV) gerçekleşme oranının % 90'ın üzerinde olduğunu görüyoruz. Yine alıcı ve satıcının anlaşması suretiyle miktar veya tutar itibarıyla kayıt dışı bırakılabilen dâhilde alınan KDV'nin de gerçekleşme oranının % 100'e yakın olduğunu görüyoruz. Tablo 3.11 bize bütçeyi hazırlayanların kayıt dışı ekonominin boyutlarını çok net ortaya koyarak daha sağlam tahminler yaptığını ya da kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü net olarak ölçmenin imkânsızlığı düşünüldüğünde, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan vergi kaybının çok yüksek tutarları bulmadığını göstermektedir.

Kayıt dışı ekonominin en büyük olumsuzluğu, istatistiksel verileri saptırmasıyla para ve maliye politikalarının amaçladığı tahmini rakamlarla gerçekleşen rakamlar arasındaki farkın yüksek çıkmasına sebep olarak politika üretmeye ve uygulamaya engel olması ve ekonomi politikalarını çarpıtması olarak ifade edilmektedir. Yukarıdaki analizde tahminler ile gerçekleştirmelerin birbirine yakın olması, kayıt dışı ekonominin

boyutlarının yüksek olduğu Türkiye’de, bu büyüklüğün yol açtığı vergi kaybının nispeten daha düşük olduğunu göstermektedir. Böylece devlete aktarılması gereken fonların özel sektör tarafından daha etkin kullanılmasıyla oluşacak dışsallık sayesinde ve kayıt dışı faaliyetlerin bireysel harcanabilir gelirleri yükseltmesiyle ekonomi canlanacak, gelişecek ve toplanan vergilerde düşüş olmayacaktır iddiası ciddiyyet kazanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE KAYIT DIŞILIKLA İLGİLİ YAPILAN ANKET ÇALIŞMASI

4.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Günümüzde ticari işlemler muhasebe sistemi içerisinde, belgeler aracılığıyla defterlere aktarılmakta, oradan da üçüncü kişileri bilgilendirmek üzere mali tablolar ve bilgiler üretilmektedir.

Toplumda oluşan kanı; ticari işlemler sırasında düzenlenen belgelerin çok da gerçeği yansıtmadığı, işletmenin durumuna, ihtiyacına ve politikasına uygun hesaplara kayıt yaptığı, sonuçta da yine işletmenin istediği tarzda bir mali tablonun veya finansal bilginin ortaya çıktığı yönündedir.

Yaygın olan bir diğer kanı da; yapılan ticari işlemlerin büyük kısmının kayıt dışı bırakıldığı, alışların faturasız olarak, kayıt dışı yapıldığı gibi satışlarında faturasız olarak kayıt dışı yapıldığı veya gerçekte yapılan bir işlem fatura üzerinde miktar veya tutar olarak düşük gösterilmek suretiyle kayıt dışına çıkıldığı yönündedir.

Yapılan araştırmanın amacı; ticari işlerin tarafları olan muhasebe mesleğini icra edenler (SM, SMMM, YMM) ile şirket müdürleri ve şirket sahiplerine, bir grup senaryo üzerinden bazı sorular sorarak onların konu hakkındaki görüş ve düşüncelerini almaktır.

4.2 UYGULAMA BULGULARI

4.2.1 Genel Bilgiler

Anket yöntemi ile pek çok konuda bilgi edinmek mümkündür. Hatta bazı durumlarda uzun incelemeler sonucu ortaya çıkarılabilecek, belki de net bilgilere ulaşamayacak incelemeler yerine soru-cevap süreci ile daha doğru bilgilere ulaşılabilir. Bunun için anketin iyi hazırlanması ve hedef kitlenin iyi tespit edilmesi gerekmektedir³²⁶. Anketin başarısını sağlamak için konunun direkt olarak tarafı ve uygulayıcısı niteliğindeki muhasebe mesleğini icra edenler, şirket sahipleri ve şirket müdürleri hedef kitle olarak seçildi. Bunun yanısıra yine konunun tarafı niteliğindeki inceleme elemanlarının anket cevaplarını da kabul edildi.

³²⁶ Türker Baş, *Anket*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s. 11.

Ankette “Mali tablolarınız üzerinde oynama yapar mısınız? Yayınladığınız finansal bilgileri işinize gelecek şekilde değiştirir misiniz? Sahte belge düzenler veya kullanır mısınız? Kayıt dışı işlemlerinizi var mıdır? Vergi kaçırır mısınız?” gibi soruları direkt olarak sormadık. Bunun yerine senaryolar üzerinden giderek muhatapların dolaylı olarak bu sorular hakkındaki değer yargılarına ulaşmaya çalıştık. Gerçek sonuçlara ulaşmak için ankete isim yazılması istenilmedi ve anket cevaplarını yazılı veya elektronik posta olarak gönderebileceklerini belirtildi. Bundaki amaç muhatapların cevaplandırma sürecindeki samimiyetlerini maksimize etmektir.

Çalışma için hazırlanan anketler örneklem kütesine elden ve elektronik posta yoluyla dağıtılmış ve aynı yollardan geri toplanmıştır. Ankete verilecek olan cevaplar likert yöntemine göre hazırlanmıştır.

Çok maddeli ölçeklerden en çok kullanılanlardan biri olan likert; maddelere gösterilen tepkilere verilen ağırlıkların (puanların) toplamından oluşan bir modeldir. Bu model uyarınca, ölçekte yer alan ifadeler “kesinlikle katılmıyorum” (1), “katılmıyorum” (2), “kararsızım” (3), “katılıyorum” (4) ve “kesinlikle katılıyorum” (5) değerine karşılık gelmektedir. Ankette “kesinlikle katılmıyorum”dan “kesinlikle katılıyorum”a kadar uzanan beşli likert ölçeğinin yer aldığı soru tipinden yararlanılmıştır.

Verilerin analizi için SPSS 13.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Frekans, faktör, korelasyon, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri ile verilerin analizi tamamlanmıştır.

Anket formu, mali tablo makyajlamalarının, finansal bilgi manipülasyonlarının ve kayıt dışılığın, muhasebe mesleğini icra edenler, şirket sahipleri ve şirket müdürlerince, nasıl algılandığını, ne şekilde değerlendirildiğini tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Bilimsel bir araştırma niteliği taşıyan bu çalışmada muhataplara bazı senaryolar üzerindeki düşünceleri sorulmuş ve senaryoları değerlendirmeleri istenmiştir.

4.2.2 Anketin İrdelenmesi

Anket çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, muhataplar için beş adet senaryo üretilmiş, senaryoların altında mali tablo makyajlama ve finansal bilgi manipülasyonuna yönelik bazı işlemler verilmiş ve bu işlemleri değerlendirmeleri istenmiştir.

Birinci senaryoda her yıl istikrarlı kâr rakamı açıklama eğiliminde olan bir firmanın kâr rakamının yüksek çıkması halinde uygulayabileceği işlemler verilmiştir. Bunlar bazı giderleri artırmak, giderleri şişirmek ve karşılıkların yüksek ayrılmasıdır. Giderleri artırmak gerçek bir işleme dayanmakla birlikte, şişirme işlemi gerçek bir işleme dayanmayan hayali rakamların yazılmasıdır.

İkinci senaryoda daha az vergi ödemek isteyen bir firmanın net kârı azaltacak bazı girişimleri verilmiştir. Bunlar giderleri ve amortismanı artırmak, faturasız satış yapmak, giderleri şişirmek, değerleme işlemini bu yönde kullanmaktır.

Üçüncü senaryoda, kredi çekmek için mali tablolarını iyi göstermeye çalışan bir firmanın bazı davranışları yer almaktadır. Bunlar; giderleri azaltmak, karşılıkları düşük ayırmak, satışları şişirmek ve değerleme işlemini bu yönde kullanmaktır.

Dördüncü senaryoda, net kâr rakamı üzerinden prim alan şirket yönetim kurulu üyelerinin gelirlerini artırmak amacıyla yaptıkları işlemler verilmiştir. Bunlar; duran varlıkları satmak, karşılıkları düşük ayırmak ve giderleri düşürmektir.

Beşinci senaryoda ise, şirket yönetim kurulu üyelerinin başarısızlıklarını örtmek için daha önce ayrılmayan karşılıkları ayırdığı ifade edilmiştir.

Muhataplara senaryo üzerinden üretilen davranışlar hakkında ne düşündüklerini, “yapılmasında mahsur yoktur-kesinlikle yapılmamalıdır” yargı aralığında değerlendirmeleri istenmiştir.

Anketin ikinci bölümünde, firmaların açıkladıkları finansal bilginin güvenilirliği ve yararlılığı iki ayrı soruda sorulmuş ve bilgilerin güvenilirliğini “kesinlikle katılıyorum-kesinlikle katılmıyorum” yargı aralığında değerlendirmeleri istenmiştir.

Devam eden sorularda muhataplardan, firmaların finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı davranışlar içine girip girmediğinin değerlendirilmesi istenmiş ve soruları “her zaman-hiçbir zaman” aralığında değerlendirmeleri istenmiştir.

Anketin üçüncü bölümünde ise; ankete katılanlar hakkında bilgi edinebilmek için, muhataplara yaş, cinsiyet, mezuniyet durumu, mesleki ünvan, mesleki deneyim bilgileri sorulmuştur.

Ankette benzer sorular farklı senaryolar altında sorulmuştur. Örneğin senaryo 1/a'da karı azaltmak için giderler artırılmakta, senaryo 3/a'da ise karı yüksek göstermek için giderler azaltılmaktadır.

Senaryo 1/b'de karşılıklar yüksek hesaplanırken, 4/b'de düşük hesaplanmaktadır.

Senaryo 1/c'de gelecek yıla ait giderler cari yılda faturası istenip muhasebeleştirilmekte, 4/c'de bu yıla ait giderin faturası gelecek yıla bırakılmaktadır. Benzer şekilde senaryo 3/e'de gelecek yıla ait satışların faturası cari yılda düzenlenmekte, 2/h'de ise satışı yapılan emtianın faturası gelecek dönemde düzenlenmektedir.

Senaryo 2/b'de karı azaltmak için amortismanlar yüksek hesaplanmakta, 3/b'de karı yüksek göstermek için amortismanlar düşük hesaplanmaktadır.

Senaryo 3/c'de değerlendirme işlemi karı artırmaya yönelik uygulanmakta, 2/f'de ise karı azaltmaya yönelik uygulanmaktadır.

Ankette yer alan sorular (8-12 arası) senaryolarda ifade edilen işlemlerin direkt sorusu olarak tasarlanmıştır. Örneğin; soru 8'de yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı faaliyetlerini bir sonraki döneme ertelemekte veya bir önceki dönemde gerçekleştirme kararı almaktadırlar” yargısı 1/a ve 5'de senaryolaştırılmıştır.

Soru 9'da yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapmaktadırlar” yargısı 1/b, 2/b, 2/f, 3/b, 3/c ve 4/b'de senaryolaştırılmıştır.

Soru 10'da yer alan “Firmalar duruma göre alış ve satış miktar ve tutarlarında oynama yapmaktadırlar” yargısı 2/e ve 2/g'de senaryolaştırılmıştır.

Soru 11'de yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla hileli muhasebe uygulamalarına başvurumaktadırlar” yargısı 1/c, 2/c, 2/d, 2/e, 2/g, 2/h, 3/d, 3/e ve 4/c'de senaryolaştırılmıştır.

4.3 UYGULAMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.3.1 Anketin Güvenilirliği

Güvenilirlik, bir test ya da ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ifade eder. Güvenilirlik analizi yapılırken Alfa modeli kullanılmıştır. *Cronbach's Alfa* sorular arası korelasyona bağlı uyum değeridir. Cronbach's Alfa değeri faktör altındaki soruların toplamdaki güvenilirlik seviyesini göstermektedir. Değerin 0,60-0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir³²⁷.

Tablo 4.1. Anketin Güvenilirlik Katsayısı

Cronbach's Alfa	Parça Sayısı
0,873	27

Anketin genel değerlendirmesinde; 27 parçadan oluşan anketin 0,873 Cronbach's Alfa değerinde olduğu ve güvenilir bir anket olduğu görülecektir. Güvenilirlik analizini her bir soru için yapacak olursak;

Tablo 4.2. Değişkenlerin Güvenilirlik Göstergeleri

	Bu Parça Çıkarıldığında Skala Ortalaması	Bu Parça Çıkarıldığında Skala Varyansı	Doğrulanmış Parça-Toplam Korelasyon	Bu Parça Çıkarıldığında Cronbach's Alfa
Senaryo 1/A	84,88	283,356	0,279	0,873
Senaryo 1/B	83,83	284,465	0,224	0,874
Senaryo 1/C	82,92	275,320	0,461	0,868
Senaryo 2/A	83,63	281,134	0,265	0,874
Senaryo 2/B	83,74	266,535	0,558	0,865
Senaryo 2/C	82,63	279,821	0,393	0,870
Senaryo 2/D	82,75	271,260	0,587	0,865
Senaryo 2/E	82,68	276,969	0,499	0,867
Senaryo 2/F	83,74	271,310	0,460	0,868
Senaryo 2/G	82,86	273,553	0,508	0,867
Senaryo 2/H	82,95	272,117	0,558	0,865
Senaryo 3/A	84,46	276,121	0,436	0,869
Senaryo 3/B	84,15	269,156	0,554	0,865
Senaryo 3/C	84,18	269,333	0,537	0,866
Senaryo 3/D	83,77	278,168	0,348	0,871
Senaryo 3/E	82,98	271,408	0,520	0,866
Senaryo 4/A	83,83	270,737	0,493	0,867

³²⁷ Beril Sipahi, E. Sera Yurtkoru, Murat Çinko, *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Yayınları, Ankara 2008, s. 89.

Senaryo 4/B	83,83	270,792	0,547	0,866
Senaryo 4/C	83,33	273,497	0,470	0,868
Senaryo 5	83,80	273,400	0,432	0,869
Soru 6	83,63	281,400	0,352	0,871
Soru 7	83,89	287,480	0,188	0,875
Soru 8	83,89	283,071	0,429	0,869
Soru 9	84,05	284,204	0,291	0,872
Soru 10	83,79	284,628	0,288	0,872
Soru 11	83,74	278,159	0,403	0,869
Soru 12	83,80	282,801	0,304	0,872

Tablodan da görüleceği üzere tüm soruların Cronbach's Alfa değeri 0,86'nın üzerindedir. Bu da anketin güvenilir olduğunu göstermektedir.

4.3.2 Ankete Katılanların Analizi

Ankete katılan kişilerin yaş ve cinsiyet dökümü aşağıdaki gibidir*:

Tablo 4.3. Katılımcıların Yaş Analizi

Yaş/Cinsiyet	Frekans	Yüzde
20-29 yaş	41	18,7
30-39 yaş	101	46,1
40-49 yaş	53	24,2
50 yaş ve üzeri	24	11,0
Toplam	219	100,0
Kadın	24	11,0
Erkek	195	89,0

Tablo 4.3'te görüleceği üzere ankete katılanların büyük çoğunluğunu teşkil eden 101 kişi (% 46,1) 30 ile 39 yaş arasındadır. Anketimize 30 yaş altı 41 kişi, 50 yaş ve üstü 24 kişi katılmıştır.

Yine ankete katılanların % 89 gibi büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktayken, sadece 24 bayan (% 11) anketimize katılmıştır.

Ankete katılanların mezuniyet durumu, mesleki unvan ve deneyimine bakıldığında;

* Değerlendirme tablolarında frekans; belli bir kategoriye uyan yada belli bir seçeneği tercih eden kişilerin sayısı, yüzde ise belli bir kategoriye ait frekansın toplam frekansa oranı olarak alınmıştır.

Tablo 4.4. Katılımcıların Mezuniyet, Ünvan ve Deneyim Durumu

Mezuniyet Durumu	Frekans	Yüzde
Lise	63	28,8
Ön lisans	30	13,7
Lisans	109	49,8
Yüksek lisans	17	7,8
Toplam	219	100,0
Mesleki Ünvan	Frekans	Yüzde
Serbest Muhasebeci	62	28,3
Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	71	32,4
Yeminli Mali Müşavir	3	1,4
Şirket Müdürü	31	14,2
Şirket Sahibi	39	17,8
Diğer	13	5,9
Toplam	219	100,0
Mesleki Deneyim	Frekans	Yüzde
1-5 yıl	38	17,4
6-10 yıl	62	28,3
11-15 yıl	47	21,5
16-20 yıl	26	11,9
20 yıl üzeri	46	21,0
Toplam	219	100,0

Ankete katılanların yarısının (109 kişi) lisans mezunu iken 93 kişi lise ve ön lisans, 17 kişi ise yüksek lisans mezunudur.

Ankete katılanların mesleki durumuna baktığımızda; yaklaşık % 60'ının (133 kişi) serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavir olduğunu, 3 kişinin yeminli mali müşavir olduğunu ve 70 kişinin (% 32) şirket müdürü veya sahibi olduğunu görmekteyiz. Diğer şikkını işaretleyen 13 kişinin de (% 5,9) denetim elemanı olduğu anketlerin incelenmesinden anlaşılmıştır.

Ünvanlarını incelediğimiz katılımcıların mesleki deneyimlerine baktığımızda; en deneyimli kesim olan 20 yıl üzeri meslekte çalışmış kişilerin sayısı 46 (% 21) iken, en deneyimsiz kişilerin (1-5 yıl) sayısının 38 (% 17,4) olduğunu görüyoruz. Yine ankete katılanların büyük çoğunluğunu % 23,8 ile (62 kişi) meslekte 6-10 yılının geçirmiş kişiler oluşturmaktadırlar. 11-15 yıl çalışanlar ise % 21,5 ile (47 kişi) ikinci sırayı almaktadır.

4.3.3 Anketlere Verilen Cevapların Dağılımı

Aşağıdaki tablo 4.5'te ankete katılanların verdikleri cevapların frekansları ve yüzdeleri yer almaktadır:

Tablo 4.5. Anketlere Verilen Cevapların Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
	Senaryo 1/A		Senaryo 1/B		Senaryo 1/C	
Yapılmasında mahsur yoktur	110	50,2	34	15,5	19	8,7
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	62	28,3	67	30,6	22	10,0
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	10	4,6	22	10,0	15	6,8
Yapılmaması gerekir	20	9,1	55	25,1	66	30,1
Kesinlikle yapılmamalıdır	17	7,8	41	18,7	97	44,3
Toplam	219	100,0	219	100,0	219	100,0
	Senaryo 2/A		Senaryo 2/B		Senaryo 2/C	
Yapılmasında mahsur yoktur	45	20,5	50	22,8	14	6,4
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	40	18,3	39	17,8	14	6,4
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	16	7,3	28	12,8	11	5,0
Yapılmaması gerekir	60	27,4	43	19,6	54	24,7
Kesinlikle yapılmamalıdır	58	26,5	59	26,9	126	57,5
Toplam	219	100,0	219	100,0	219	100,0
	Senaryo 2/D		Senaryo 2/E		Senaryo 2/F	
Yapılmasında mahsur yoktur	17	7,8	10	4,6	51	23,3
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	15	6,8	16	7,3	38	17,4
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	14	6,4	16	7,3	27	12,3
Yapılmaması gerekir	60	27,4	66	30,1	46	21,0
Kesinlikle yapılmamalıdır	113	51,6	111	50,7	57	26,0
Toplam	219	100,0	219	100,0	219	100,0
	Senaryo 2/G		Senaryo 2/H			
Yapılmasında mahsur yoktur	17	7,8	14	6,4		
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	22	10,0	26	11,9		
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	16	7,3	26	11,9		
Yapılmaması gerekir	58	26,5	59	26,9		
Kesinlikle yapılmamalıdır	106	48,4	94	42,9		
Toplam	219	100,0	219	100,0		
	Senaryo 3/A		Senaryo 3/B		Senaryo 3/C	
Yapılmasında mahsur yoktur	72	32,9	58	26,5	68	31,1
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	63	28,8	57	26,0	45	20,5
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	33	15,1	33	15,1	31	14,2
Yapılmaması gerekir	31	14,2	38	17,4	45	20,5
Kesinlikle yapılmamalıdır	20	9,1	33	15,1	30	13,7
Toplam	219	100,0	219	100,0	219	100,0
	Senaryo 3/D		Senaryo 3/E		Senaryo 4/A	
Yapılmasında mahsur yoktur	46	21,0	21	9,6	44	20,1
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	40	18,3	28	12,8	58	26,5
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	28	12,8	15	6,8	18	8,2

Yapılmaması gerekir	64	29,2	52	23,7	51	23,3
Kesinlikle yapılmamalıdır	41	18,7	103	47,0	48	21,9
Toplam	219	100,0	219	100,0	219	100,0
	Senaryo 4/B		Senaryo 4/C		Senaryo 5	
Yapılmasında mahsur yoktur	38	17,4	24	11,0	50	22,8
Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	52	23,7	38	17,4	41	18,7
Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	32	14,6	31	14,2	26	11,9
Yapılmaması gerekir	65	29,7	55	25,1	55	25,1
Kesinlikle yapılmamalıdır	32	14,6	71	32,4	47	21,5
Toplam	219	100,0	219	100,0	219	100,0

Senaryo 1: Yıllar itibariyle sabit kâr açıklama politikası içerisindeki firmanın;

Senaryo 1/A: Bazı kalemlerden giderlerini artırmalarına ankete katılanların yarısı (110 kişi) mahsuru yok derken, % 28,3’ü oluşturan 62 kişi uygun olmasa da yapılabilir demiştir.

Senaryo 1/B: Karşılık giderlerinin artırılmasına ise 67 kişi (% 30,6) uygun olmasa da yapılabilir derken, 55 kişi (% 25,1) “yapılmaması gerekir” demiştir.

Senaryo 1/C: Gelecek yıla ait giderin bu yıl faturalandırılması durumuna büyük çoğunluk yapılmaması gerekir (66 kişi, % 30,) ya da kesinlikle yapılmamalıdır (97 kişi, % 44,3) demiştir.

Senaryo 2: Daha az vergi ödemek için net karı düşürmeye çalışan firmanın;

Senaryo 2/A: Maaş giderlerinin artırmaya genel olarak doğru bakılmamış, % 53,9’a tekabül eden 118 kişi yapılmaması gerekir (60 kişi, % 27,4,) ya da kesinlikle yapılmamalıdır (58 kişi, % 26,5) demiştir.

Senaryo 2/B: Amortismanın yöntem değişikliği ile artırılmasına 59 kişi (% 26,9) kesinlikle yapılmamalıdır derken buna yakın bir rakam (50 kişi, % 22,8) yapılmasında mahsur yoktur demiştir.

Senaryo 2/C: Ticaretin faturasız, tamamen kayıt dışı yürütülmesine büyük çoğunluk (126 kişi, % 57,5) kesinlikle yapılmamalıdır derken 54 kişi de (% 24,7) yapılmaması gerekir demiştir. Bu da bizi, katılımcıların kayıt dışılığı iyi görmediği sonucuna ulaştırmıştır.

Senaryo 2/D: Gelecek yıla ait olmak üzere bu yıl ödenen giderlerin, bu yıl gideriymiş gibi kaydedilmesine yine büyük çoğunluk (173 kişi) yapılmamalıdır demiştir. Bu da senaryo 2/C’de ulaştığımız sonucu doğrulamaktadır.

Senaryo 2/E: Satışların tutarını düşürmek üzere, satılan emtianın tutarının fatura üzerinde düşük gösterilmesine yine 111 kişi (% 50,7) kesinlikle yapılmamalıdır, 66 kişi (% 30,1) yapılmaması gerekir demiştir. Bu da senaryo 2/C’de ulaştığımız sonucu doğrulamaktadır.

Senaryo 2/F: Değerleme yöntemlerinin karı azaltmaya yönelik olarak kullanılmasına 57 kişi (% 26) kesinlikle yapılmamalıdır derken, buna yakın bir rakam 51 kişi (% 23,3) yapılmasında mahsur görmemektedir. Toplamda 116 kişi yapılabilir derken, 103 kişi yapılamaz demektedir.

Senaryo 2/G: Giderleri artırmaya yönelik olarak gider faturasının gerçekten yüksek tutarda düzenlenmesine ankete katılanların yarıya yakını (106 kişi, % 48,4) kesinlikle yapılmamalıdır derken 58 kişi (% 26,5) yapılmaması gerekir demiştir. Yine bu da senaryo 2/C’de ulaştığımız sonucu doğrulamaktadır.

Senaryo 2/H: Hâsılatı düşürmek adına satışı yapılan emtianın faturasının gelecek dönemde düzenlenmesine yine büyük çoğunluk kesinlikle yapılmamalıdır (94 kişi, % 42,9) veya yapılmaması gerekir (59 kişi, % 26,9) demiştir.

Senaryo 3: Kredi çekmeyi planladığı için, mali tablolarını krediye uygun hale getirmeye çalışan bir firmanın;

Senaryo 3/A: Giderlerini azaltma veya ertelemesine büyük çoğunluk (168 kişi) yapılabilir demiştir. Yapılan işlemin kanunen yasak olmadığı düşünülürse muhatapların değerlendirmesi de doğru olacaktır.

Senaryo 3/B: Amortisman hesaplamalarının karı artırma düşüncesiyle yapılmasına 58 kişi (% 26,5) mahsur yoktur, 57 kişi (% 26) yapılabilir, 33 kişi (% 15,1) bir defa yapılabilir demiştir.

Senaryo 3/C: Değerlemelerin karı artırma düşüncesiyle yapılmasına, senaryo 2’de olduğu gibi net bir kabul veya red yoktur. Burada da 68 kişi (% 31,1) mahsur yoktur derken 45 kişi (% 20,5) yapılmaması gerekir demiştir. Bu iki cevaptan anlaşılan vergi mevzuatında yer alan değerlendirme konusunun ankete katılanlarca net olarak

bilinmediği dolayısıyla da değerlendirme yöntemleriyle yapılan hesapların doğru veya yanlış olduğu konusunda kararsız kalmaktadırlar.

Senaryo 3/D: Ortaklara borçlar için faiz hesaplanmamasına 64 kişi (% 29,2) yapılmaması gerekir derken, ikinci büyüklük olarak 46 kişi (% 21) yapılmasında mahsur görmemektedir. Bunun yanında 41 kişi (% 18,7) kesinlikle yapılmamalıdır derken 40 kişi de (% 18,3) uygun olmasa da yapılabilir demektedir. Ortaklara borçlar için faiz hesaplamama konusunda bir kararsızlık olduğu seçimler arasındaki eşit dağılımdan anlaşılmaktadır.

Senaryo 3/E: Satışları yüksek göstermek için mal satışına dayanmayan fatura düzenleme işlemine yarıya yakını (103 kişi, % 47) kesinlikle yapılmamalıdır derken, 52 kişi de (% 23,7) yapılmaması gerekir demektedir. Yapılan işlemde anlatılan fiil sahte belge düzenleme fiilidir. Piyasa içerisinde yüksek tutarda gerçekleşiyor olarak tahmin edilen sahte belge düzenleme fiiline ankete katılanların % 70,7'si (155 kişi) yapılmamalıdır demektedir. Bu da sahte belge düzenleme fiilinin normal bir işlem olarak algılanmadığını göstermektedir.

Senaryo 4: Şirket karını dolayısıyla da alacakları primi yüksek göstermeye çalışan şirket yönetim kurulu üyelerinin;

Senaryo 4/A: Duran varlıkların satılmasına 58 kişi (% 26,5) uygun olmasa da yapılabilir derken 51 kişi (% 23,3) yapılmaması gerekir demiştir. Yapılmasında mahsur yoktur (44 kişi) ve kesinlikle yapılmamalıdır (48 kişi) diyenlerin sayıları da birbirine yakındır.

Senaryo 4/B: Karşılıkları düşük tutarda ayırmasına 65 kişi (% 29,7) yapılmaması gerekir derken 52 kişi (% 23,7) uygun olmasa da yapılabilir demiştir. Bir defaya mahsus yapılabilir diyenler ile kesinlikle yapılmamalıdır diyenlerin sayısı eşit olup (32 kişi) 38 kişi de (% 17,4) yapılmasında mahsur görmemiştir.

Senaryo 4/C: Bu yıla ait giderin gelecek yıl faturalanmasını istemek konusunda 71 kişi (% 32,4) kesinlikle yapılmamalıdır derken 55 kişi (% 25,1) yapılmaması gerekir demiştir.

Şirket yönetim kurulu üyelerinin başarısızlıklarını bir önceki yönetime yıkmak için gerekli olduğu halde daha önce ayrılmamış olan karşılıkları bu dönemde

ayırmalarına (Senaryo 5) 55 kişi (% 25,1) yapılmaması gerekir derken, 50 kişi (% 22,8) yapılmasında mahsur yoktur demiştir. Bu işleme 47 kişi (% 21,5) kesinlikle yapılmamalıdır demiş, 67 kişi uygun olmasa da veya bir defaya mahsus yapılabilir demiştir. Ankete katılanlar bu konuda da kesin bir yargıya varamamışlardır.

Anketin ikinci bölümünü oluşturan 6 ve 7. sorulara ait frekans ve yüzde değerleri de aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.6. Soru 6 ve 7'nin Frekansı

	Soru 6		Soru 7	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	23	10,5	33	15,1
Katılıyorum	43	19,6	54	24,7
Kararsızım	43	19,6	46	21,0
Katılmıyorum	85	38,8	65	29,7
Kesinlikle katılmıyorum	25	11,4	21	9,6
Toplam	219	100,0	219	100,0

Türkiye’de hazırlanan ve sunulan finansal bilginin güvenilirliği konusunda (Soru 6) 85 kişi (% 38,8) katılmıyorum derken kararsızların ve katılıyorum diyenlerin sayısı eşittir (43 kişi, % 19,6). Bilgilerin güvenilirliğine kesinlikle katılanlar (23 kişi) ile kesinlikle katılmayanların (25 kişi) sayısı da birbirine yakındır. Toplam olarak bakıldığında finansal bilgileri güvenilir bulmayanların sayısı 110 kişi (% 50,2) iken güvenilir bulanların sayısı 66 kişidir (% 30,4). Bu da ankete katılanların yarısının finansal bilgilerin güvenilirliğine inanmadığını göstermektedir.

Türkiye’de hazırlanan ve sunulan finansal bilginin firmaların gerçek performansı ve gelecekteki nakit akışları hakkında bilgi vermek açısından yararlı olup olmadığı konusunda (Soru 7) katılmıyorum diyenlerin sayısı 65 (% 29,7) iken, 54 kişi (% 24,7) katılıyorum demiştir. Toplam olarak bakıldığında 87 kişi katılıyorum derken 86 kişi katılmıyorum demekte 46 kişi ise kararsız kalmaktadır.

Bu iki sorunun sonucunda; ankete katılanların finansal bilgilerin şirketlerin gerçek durumunu yansıttığına güvenmediklerine veya en azından kararsız kaldıkları sonucuna ulaşmaktayız.

Anketin üçüncü bölümünü oluşturan 8-12. sorulara ait frekans ve yüzde değerleri de aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.7. Soru 8 ve 12'nin Frekansı

	Soru 8		Soru 9		Soru 10	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Her zaman	10	4,6	31	14,2	17	7,8
Çok sık	52	23,7	66	30,1	51	23,3
Bazen	110	50,2	57	26	88	40,2
Çok seyrek	34	15,5	49	22,4	30	13,7
Hiçbir zaman	13	5,9	16	7,3	33	15,1
Toplam	219	100	219	100	219	100
	Soru 11		Soru 12			
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde		
Her zaman	21	9,6	38	17,4		
Çok sık	58	26,5	26	11,9		
Bazen	64	29,2	68	31,1		
Çok seyrek	30	13,7	65	29,7		
Hiçbir zaman	46	21	22	10		
Toplam	219	100	219	100		

Soru 8’de verilen; “firmaların finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı faaliyetlerini birsonraki döneme ertelemekte veya bir önceki dönemde gerçekleştirme kararı almaktadırlar.” yargısına ankete katılanların yarısı (110 kişi, % 50,2) bazen cevabı vermiş, 52 kişi (% 23,7) çok sık demiş, 34 kişi ise (% 15,5) çok seyrek demiştir.

Soru 9’da verilen; “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapmaktadırlar” yargısına 66 kişi (% 30,1) çok sık derken, 57 kişi (% 26) bazen, 49 kişi de (% 22,4) çok seyrek demiştir. Hiçbir zaman diyenlerin sayısı (16 kişi) her zaman diyenlerin (31 kişi) yaklaşık yarısı kadardır.

Soru 10’da verilen; “Firmalar duruma göre alış ve satış miktar ve tutarlarında oynama yapmaktadırlar” yargısına 88 kişi (% 40,2) bazen, 51 kişi (% 23,3) çok sık, 33 kişi (% 15,1) hiçbir zaman ve 30 kişi (% 13,7) çok seyrek demiştir.

Soru 11’de verilen; “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla hileli muhasebe uygulamalarına başvurmaktadırlar” yargısına 64 kişi (% 29,2) bazen derken, 58 kişi (% 26,5) çok sık cevabını vermiştir. Bu soruya 46 kişi (% 21) hiçbir zaman cevabını verirken 30 kişi (%13,7) çok seyrek ve 21 kişi (% 9,6) her zaman demiştir.

Soru 12’de verilen; “Firmalar dönem sonu emtia miktarını fiilen saymak-ölçmek-tartmak suretiyle tespit etmektedirler” yargısına 68 kişi (% 31,1) bazen, 65 kişi

(% 29,7) çok seyrek derken, 38 kişi (% 17,4) her zaman, 26 kişi (% 11,9) çok sık ve 22 kişi (% 10) hiçbir zaman demmiştir.

Senaryolara ve sorulara verilen cevapların mesleki ünvana göre değişimine bakılacak olursa;

Tablo 4.8. Senaryolara ve Sorulara Verilen Cevapların Ortalaması ve Standart Sapması

	Aritmetik Ortalama	Ortalamanın İfadesi	Standart Sapma
Senaryo 1/A	1,96	Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	1,272
Senaryo 1/B	3,01	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,391
Senaryo 1/C	3,91	Yapılmaması gerekir	1,302
Senaryo 2/A	3,21	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,518
Senaryo 2/B	3,10	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,538
Senaryo 2/C	4,21	Yapılmaması gerekir	1,192
Senaryo 2/D	4,08	Yapılmaması gerekir	1,246
Senaryo 2/E	4,15	Yapılmaması gerekir	1,125
Senaryo 2/F	3,09	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,536
Senaryo 2/G	3,98	Yapılmaması gerekir	1,290
Senaryo 2/H	3,88	Yapılmaması gerekir	1,261
Senaryo 3/A	2,38	Yapılabilir, ancak çok da uygun değildir	1,316
Senaryo 3/B	2,68	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,416
Senaryo 3/C	2,65	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,446
Senaryo 3/D	3,06	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,439
Senaryo 3/E	3,86	Yapılmaması gerekir	1,379
Senaryo 4/A	3,00	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,479
Senaryo 4/B	3,00	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,349
Senaryo 4/C	3,51	Yapılmaması gerekir	1,383
Senaryo 5	3,04	Sadece bir defaya mahsus olarak yapılabilir	1,490
Soru 6	3,21	Kararsızım	1,193
Soru 7	2,94	Kararsızım	1,238
Soru 8	2,95	Bazen	,902
Soru 9	2,79	Bazen	1,159
Soru 10	3,05	Bazen	1,134
Soru 11	3,10	Bazen	1,274
Soru 12	3,03	Bazen	1,232
Yas	2,27	30-39 yaş grubu	,892
Cinsiyet	1,89	Erkek	,313
Mezuniyet Durumu	2,37	Lisans	,983
Mesleki Unvan	2,79		1,677
Mesleki Deneyim	2,91	11-15 yıl	1,392

Aritmetik ortalama, birimlerin toplanması sonucu elde edilen büyüklüğün birim sayısına bölünmesiyle bulunur. Anketteki anlamı, senaryo ve sorular için verilen cevapların nereye yakın olduğunu göstermesidir. Örneğin; karı azaltmak için giderleri

arttırma işlemine verilen cevaplar 2'ye yakındır (1,96). Dolayısıyla ortalama “yapılabilir ancak çok da uygun değildir” şeklinde olmuştur.

Aşağıdaki tabloda yargı belirtilen cümlelerin farklı mesleki ünvanlarda nasıl algılandığı araştırılmıştır:

Tablo 4.9. Senaryolara ve Sorulara Verilen Cevapların Mesleki Ünvana Göre Dağılımı

Soru 9	SM	%	SMMM	%	YMM	%	Şirket Müdürü	%
Her zaman	9	0,15	8	0,11	0	0,00	5	0,16
Çok sık	24	0,39	15	0,21	0	0,00	12	0,39
Bazen	17	0,27	23	0,32	2	0,67	7	0,23
Çok seyrek	7	0,11	22	0,31	0	0,00	5	0,16
Hiçbir zaman	5	0,08	3	0,04	1	0,33	2	0,06
Toplam	62	1,00	71	1,00	3	1,00	31	1,00
Soru 10	SM	%	SMMM	%	YMM	%	Şirket Müdürü	%
Her zaman	9	0,15	4	0,06	0	0,00	2	0,06
Çok sık	16	0,26	17	0,24	2	0,67	7	0,23
Bazen	23	0,37	26	0,37	0	0,00	12	0,39
Çok seyrek	3	0,05	12	0,17	0	0,00	8	0,26
Hiçbir zaman	11	0,18	12	0,17	1	0,33	2	0,06
Toplam	62	1,00	71	1,00	3	1,00	31	1,00
Soru 11	SM	%	SMMM	%	YMM	%	Şirket Müdürü	%
Her zaman	9	0,15	2	0,03	0	0,00	4	0,13
Çok sık	17	0,27	11	0,15	0	0,00	15	0,48
Bazen	17	0,27	25	0,35	0	0,00	7	0,23
Çok seyrek	9	0,15	10	0,14	0	0,00	2	0,06
Hiçbir zaman	10	0,16	23	0,32	3	1,00	3	0,10
Toplam	62	1,00	71	1,00	3	1,00	31	1,00
Soru 12	SM	%	SMMM	%	YMM	%	Şirket Müdürü	%
Her zaman	16	0,26	11	0,15	0	0,00	3	0,10
Çok sık	10	0,16	4	0,06	0	0,00	5	0,16
Bazen	11	0,18	22	0,31	2	0,67	11	0,35
Çok seyrek	20	0,32	26	0,37	0	0,00	9	0,29
Hiçbir zaman	5	0,08	8	0,11	1	0,33	3	0,10
Toplam	62	1,00	71	1,00	3	1,00	31	1,00
Soru 6	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam			
Kesinlikle katılıyorum	3	0,08	2	0,15	23			
Katılıyorum	11	0,28	1	0,08	43			
Kararsızım	7	0,18	3	0,23	43			
Katılmıyorum	12	0,31	7	0,54	85			
Kesinlikle katılmıyorum	6	0,15	0	0,00	25			
Toplam	39	1,00	13	1,00	219			
Soru 7	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam			
Kesinlikle katılıyorum	4	0,10	5	0,38	33			
Katılıyorum	10	0,26	2	0,15	54			
Kararsızım	9	0,23	2	0,15	46			
Katılmıyorum	10	0,26	3	0,23	65			
Kesinlikle katılmıyorum	6	0,15	1	0,08	21			

Toplam	39	1,00	13	1,00	219
Soru 8	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam
Her zaman	2	0,05	0	0,00	10
Çok sık	5	0,13	5	0,38	52
Bazen	21	0,54	4	0,31	110
Çok seyrek	9	0,23	2	0,15	34
Hiçbir zaman	2	0,05	2	0,15	13
Toplam	39	1,00	13	1,00	219
Soru 9	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam
Her zaman	6	0,15	3	0,23	31
Çok sık	13	0,33	2	0,15	66
Bazen	6	0,15	2	0,15	57
Çok seyrek	10	0,26	5	0,38	49
Hiçbir zaman	4	0,10	1	0,08	16
Toplam	39	1,00	13	1,00	219
Soru 10	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam
Her zaman	1	0,03	1	0,08	17
Çok sık	7	0,18	2	0,15	51
Bazen	25	0,64	2	0,15	88
Çok seyrek	3	0,08	4	0,31	30
Hiçbir zaman	3	0,08	4	0,31	33
Toplam	39	1,00	13	1,00	219
Soru 11	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam
Her zaman	5	0,13	1	0,08	21
Çok sık	14	0,36	1	0,08	58
Bazen	12	0,31	3	0,23	64
Çok seyrek	5	0,13	4	0,31	30
Hiçbir zaman	3	0,08	4	0,31	46
Toplam	39	1,00	13	1,00	219
Soru 12	Şirket Sahibi	%	Diğer	%	Toplam
Her zaman	5	0,13	3	0,23	38
Çok sık	5	0,13	2	0,15	26
Bazen	18	0,46	4	0,31	68
Çok seyrek	8	0,21	2	0,15	65
Hiçbir zaman	3	0,08	2	0,15	22
Toplam	39	1,00	13	1,00	219

Soru 6’da yer alan; “Türkiye’de hazırlanan ve sunulan finansal bilginin güvenilir olduğunu düşünüyorum.” cümlesine 23 SM, 27 SMMM, 3 YMM, 13 şirket müdürü, 12 şirket sahibi ve 7 diğer kişi katılmıyorum demiştir. Bu rakamlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Yani çoğunluk finansal bilgilerin güvenilir olmadığını düşünmektedir. Toplamda 85 kişi katılmıyorum demiştir.

Soru 7’de yer alan; “Türkiye’de hazırlanan ve sunulan finansal bilginin firmaların gerçek performansı ve gelecekteki nakit akışları hakkında bilgi vermek açısından yararlı olduğunu düşünüyorum.” cümlesine 17 SM katılıyorum, 17 SM

katılmıyorum demiştir. Bunun yanında 19 SMMM, 15 şirket müdürü, 10 şirket sahibi katılmıyorum derken, 5 diğer meslek grubu kesinlikle katılıyorum demiştir. Toplamda 65 kişi katılmıyorum demiştir.

Soru 8’de yer alan; Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı faaliyetlerini birsonraki döneme ertelemekte veya bir önceki dönemde gerçekleştirme kararı almaktadırlar” ifadesine 32 SM, 34 SMMM, 2 YMM, 17 şirket müdürü ve 21 şirket sahibi bazen cevabını vermiştir. Toplamda 110 kişi bazen demiştir.

Soru 9’da yer alan; “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapmaktadırlar” yargısına 24 SM, 12 şirket müdürü ve 13 şirket sahibi çok sık derken 23 SMMM ve 2 YMM bazen demiştir. Toplamda 66 kişi çok sık demiştir.

Soru 10’da yer alan; “Firmalar duruma göre alış ve satış miktar ve tutarlarında oynama yapmaktadırlar” ifadesine 23 SM (% 37), 26 SMMM (% 37), 12 şirket müdürü (% 39)i 25 şirket sahibi (% 64) bazen cevabını vermişler, 2 YMM ve 4 diğer katılımcı (% 31) hiçbir zaman demiştir.

Soru 11’de yer alan; “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla hileli muhasebe uygulamalarına başvurmaktadırlar” yargısına 17 SM (% 27), 25 SMMM (% 35) bazen cevabı verirken, 17 SM (% 27), 15 şirket müdürü (% XX), 14 şirket müdürü (% 36) çok sık demiş, 3 YMM (% 100), 4 diğer katılımcı (% 31) hiçbir zaman demiştir.

Soru 12’de yer alan; “Firmalar dönem sonu emtia miktarını fiilen saymak-ölçmek-tartmak suretiyle tespit etmektedirler” ifadesine 20 SM (% 32), 26 SMMM (% 37) çok seyrek, 2 YMM (% 67), 11 şirket müdürü (% 35), 18 şirket sahibi (% 46) ve 4 diğer katılımcı (% 31) bazen demiştir.

4.3.4 Korelasyon Analizi

İki ya da daha çok değişken arasında ilişki olup olmadığını, ilişki varsa yönünü ve gücünü inceleyen analize “korelasyon analizi” denir. Korelasyon neden-sonuç

ilişkisinin göstergesi değildir. Korelasyon katsayısı (r), iki değişken arasındaki ilişkinin ölçüsüdür ve -1 ve +1 arasında değişim gösterir³²⁸.

Soru 8’de yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı faaliyetlerini birsonraki döneme ertelemekte veya bir önceki dönemde gerçekleştirme kararı almaktadırlar” yargısı 1/a ve 5’de senaryolaştırılmıştır.

Tablo 4.10. Senaryo 1/a, ve Soru 8’in Korelasyonu

	Senaryo 1/A	Senaryo 5	Soru 8
Senaryo 1/A	1	-0,002	0,294**
Senaryo 5	-0,002	1	0,165*
Soru 8	0,294**	0,165*	1

** %1 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

* %5 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

Giderler için dönem kayması yapıldığı ifadesine soru 8’de katılımcıların yarısı bazen derken, senaryo 1/a ve 5’te yapılabilir sonucu çıkmıştır. Tablo 4.10’da görüleceği üzere Senaryo 1/a ile 5 arasında negatif bir ilişki varken (doğrusal bir ilişki yokken) soru 8 ile iki senaryo arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Soru 9’da yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapmaktadırlar” yargısı 1/b, 2/b, 2/f, 3/b, 3/c ve 4/b’de senaryolaştırılmıştır.

Tablo 4.11. Senaryo 1/b, 2/b, 2/f, 3/b, 3/c, 4/b ve Soru 9’un Korelasyonu

	Senaryo 1/B	Senaryo 2/B	Senaryo 2/F	Senaryo 3/B	Senaryo 3/C	Senaryo 4/B	Soru 9
Senaryo 1/B	1	0,268**	0,191**	0,197**	0,154*	-0,046	0,138*
Senaryo 2/B	0,268**	1	0,417**	0,438**	0,368**	0,373**	0,221**
Senaryo 2/F	0,191**	0,417**	1	0,431**	0,483**	0,270**	0,124
Senaryo 3/B	0,197**	0,438**	0,431**	1	0,739**	0,414**	0,093
Senaryo 3/C	0,154*	0,368**	0,483**	0,739**	1	0,471**	0,037
Senaryo 4/B	-0,046	0,373**	0,270**	0,414**	0,471**	1	0,036
Soru 9	0,138*	0,221**	0,124	0,093	0,037	0,036	1

** %1 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

* %5 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapılmasından bahseden soru 9’a katılımcıların yarıya yakını (% 44,3) her zaman veya çok sık derken, senaryo 1/b’de % 56,2’si, 2/b’de % 53,5’i, 2/f’de % 53’ü, 3/b’de 67,5’i, 3/c’de 63,8’i, 4/b’de 55,7’si yapılabilir demiştir.

³²⁸ Vasfi Nadir Tekin, *SPSS Uygulamalı İstatistik Teknikleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s. 101.

Tablo 4.11'deki korelasyon kat sayılarına baktığımızda sadece senaryo 4/b ile senaryo 1/b arasında negatif bir ilişki olduğu diğer soru ve senaryolar arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülecektir.

Soru 10'da yer alan “Firmalar duruma göre alış ve satış miktar ve tutarlarında oynama yapmaktadırlar” yargısı 2/e ve 2/g'de senaryolaştırılmıştır.

Tablo 4.12. Senaryo 2/e, 2/g ve Soru 10'un Korelasyonu

	Senaryo 2/E	Senaryo 2/G	Soru 10
Senaryo 2/E	1	0,666**	0,170*
Senaryo 2/G	0,666**	1	0,070
Soru 10	0,170*	0,070	1

** %1 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

* %5 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

Alış-satış faturalarında oynama yapıldığından bahseden soru 10'a katılımcıların % 40,2'si bazen, 23,3'ü çok sık derken, senaryo 2/e'ye % 80,8'si, 2/g'ye % 74,9'u yapılmamalıdır demiştir.

Tablo 4.12'deki korelasyon kat sayılarına baktığımızda senaryo 2/b, 2/g ve soru 10 arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir.

Soru 11'de yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla hileli muhasebe uygulamalarına başvurumaktadırlar” yargısı 1/c, 2/c, 2/d, 2/e, 2/g, 2/h, 3/d, 3/e ve 4/c'de senaryolaştırılmıştır.

Tablo 4.13. Senaryo 1/c, 2/c, 2/e, 2/g, 2/h, 3/d, 3/e, 4/c ve Soru 11'in Korelasyonu

	S 1/C	S 2/C	S 2/D	S 2/E	S 2/G	S 2/H	S 3/D	S 3/E	S 4/C	Soru 11
Senaryo 1/C	1	0,331**	0,414**	0,234**	0,250**	0,256**	0,302**	0,256**	0,223**	0,135*
Senaryo 2/C	0,331**	1	0,492**	0,545**	0,442**	0,352**	0,032	0,358**	0,193**	0,177**
Senaryo 2/D	0,414**	0,492**	1	0,570**	0,529**	0,491**	0,112	0,364**	0,285**	0,281**
Senaryo 2/E	0,234**	,545**	0,570**	1	0,666**	0,617**	0,113	0,439**	0,296**	0,159*
Senaryo 2/G	0,250**	,442**	0,529**	0,666**	1	0,720**	0,127	0,393**	0,305**	0,102
Senaryo 2/H	0,256**	,352**	0,491**	0,617**	0,720**	1	0,148*	0,470**	0,303**	0,193**
Senaryo 3/D	0,302**	,032	0,112	0,113	0,127	0,148*	1	0,314**	0,228**	0,124
Senaryo 3/E	0,256**	,358**	0,364**	0,439**	0,393**	0,470**	0,314**	1	0,459**	0,115
Senaryo 4/C	0,223**	,193**	0,285**	0,296**	0,305**	0,303**	0,228**	0,459**	1	0,018
Soru 11	0,135*	,177**	0,281**	0,159*	0,102	0,193**	0,124	0,115	0,018	1

** %1 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

* %5 önem seviyesinde çift kuyruk korelasyon katsayısı.

Korelasyon kat sayısına göre; tablodaki tüm değişkenler arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.4 ANKET SONUCU

Kayıt dışı ekonomi konusunda, bu güne kadar bir birini tutmayan çok çelişkili ifadeler ve rakamlar ortaya atılmıştır. Araştırmalar yanında toplumda kayıt dışılıkla ilgili kemikleşmiş yargılar oluşmuştur. Günümüzde ticari işlemler muhasebe sistemi içerisinde, belgeler aracılığıyla defterlere aktarılmakta, oradan da üçüncü kişileri bilgilendirmek üzere mali tablolar ve bilgiler üretilmektedir. Toplumumuzda oluşan kanı; ticari işlemler sırasında düzenlenen belgelerin çok da gerçeği yansıtmadığı, ticari işletmenin ihtiyaç duyduğu veriye uygun olarak düzenlendiği, bunun akabinde yine işletmenin durumuna, ihtiyacına ve politikasına uygun hesaplara kayıt yapıldığı, sonucunda da yine işletmenin istediği tarzda bir mali tablonun veya finansal bilginin ortaya çıktığı yönündedir. Yaygın olan bir diğer kanı da; yapılan ticari işlemlerin büyük kısmının kayıt dışı bırakıldığı, alışların faturasız olarak, kayıt dışı yapıldığı gibi satışlarında faturasız olarak kayıt dışı yapıldığı veya gerçekte yapılan bir işlem fatura üzerinde miktar veya tutar olarak düşük gösterilmek suretiyle kayıt dışına çıkıldığı yönündedir.

Anket yöntemi ile pek çok konuda bilgi edinmek mümkündür. Hazırlanan anketle toplumda oluşmuş yargıların doğruluğunu test etmek için, ticari işlerin tarafları olan muhasebe mesleğini icra edenler (SM, SMMM, YMM) ile şirket müdürleri ve şirket sahiplerinden, yargıların senaryolaştırılmış hallerini değerlendirmeleri talep edilmiş ve onların bu sorular hakkındaki değer yargılarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma için hazırlanan anketler örneklem kütesine elden ve elektronik posta yardımıyla dağıtılmış olup yine aynı yollarla toplanmıştır. Ankete verilecek olan cevaplar likert yöntemine göre hazırlanmıştır. Bu model uyarınca, “kesinlikle katılmıyorum”dan “kesinlikle katılıyorum”a kadar uzanan beşli likert ölçeğinin yer aldığı soru tipinden yararlanılmıştır.

Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde muhataplar için beş adet senaryo üretilmiş, senaryoların altında mali tablo makyajlama ve finansal bilgi manipülasyonuna yönelik bazı işlemler verilmiş ve bu işlemleri değerlendirmeleri istenmiştir. İkinci bölümünde firmaların açıkladıkları finansal bilginin güvenilirliği ve

yararlılığı iki ayrı soruda sorulmuş ve bilgilerin güvenilirliğini “kesinlikle katılıyorum-kesinlikle katılmıyorum” yargı aralığında değerlendirmeleri, ayrıca firmaların finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı davranışlar içine girip girmediğinin “her zaman-hiçbir zaman” aralığında değerlendirmeleri istenmiştir. Anketin üçüncü bölümünde ise; ankete katılanlar hakkında bilgi edinebilmek için, muhataplara yaş, cinsiyet, mezuniyet durumu, mesleki ünvan, mesleki deneyim bilgileri sorulmuştur.

Ankette benzer sorular farklı senaryolar altında sorulmuştur. Örneğin senaryo 1/a’da karı azaltmak için giderler artırılmakta, senaryo 3/a’da ise karı yüksek göstermek için giderler azaltılmaktadır. Senaryo 1/a’da bazı kalemlerden giderlerini artırmalarına ankete katılanların yarısı (110 kişi) mahsuru yok derken, Senaryo 3/a’da giderlerini azaltma veya ertelemesine büyük çoğunluk (168 kişi) yapılabilir demiştir. İki senaryoya verilen cevap aynı yönlü olup, mahsuru yok yapılabilir sonucu çıkmaktadır. Mevzuat olarak işlemde bir sakınca yoktur.

Senaryo 1/b’de karşılıklar yüksek hesaplanırken, 4/b’de düşük hesaplanmaktadır. Senaryo 1/b’de karşılık giderlerinin artırılmasına ise 67 kişi (% 30,6) uygun olmasa da yapılabilir derken, Senaryo 4/b’de karşılıkları düşük tutarda ayrılmasına 65 kişi (% 29,7) yapılmaması gerekir demiştir. Cevaplarda çelişki görülmekle birlikte, yapılan işlemde mevzuat olarak sakınca yoktur.

Senaryo 1/c’de gelecek yıla ait giderler cari yılda faturası istenip muhasebeleştirilmekte, 4/c’de bu yıla ait giderin faturası gelecek yıla bırakılmaktadır. Benzer şekilde senaryo 3/e’de gelecek yıla ait satışların faturası cari yılda düzenlenmekte, 2/h’de ise satışı yapılan emtianın faturası gelecek dönemde düzenlenmektedir. Senaryo 1/c’de büyük çoğunluk yapılmaması gerekir (66 kişi, % 30,) ya da kesinlikle yapılmamalıdır (97 kişi, % 44,3) derken, senaryo 4/c’de de 71 kişi (% 32,4) kesinlikle yapılmamalıdır derken 55 kişi (% 25,1) yapılmaması gerekir demiştir. Burada cevaplarda paralellik vardır. Mevzuata da aykırı olan durum ankete katılanlarca da doğru görülmemiştir.

Senaryo 2/b’de karı azaltmak için amortismanlar yüksek hesaplanmakta, 3/b’de karı yüksek göstermek için amortismanlar düşük hesaplanmaktadır. Senaryo 2/b’de 59 kişi (% 26,9) kesinlikle yapılmamalıdır derken buna yakın bir rakam (50 kişi, % 22,8)

yapılmasında mahsur yoktur derken senaryo 3/b’de 58 kişi (% 26,5) mahsur yoktur, 57 kişi (% 26) yapılabilir demiştir. Ulaşılan kanı mevzuata da uygundur.

Senaryo 3/c’de değerlendirme işlemi karı artırmaya yönelik uygulanmakta, 2/f’de ise karı azaltmaya yönelik uygulanmaktadır. Senaryo 3/c’de 68 kişi (% 31,1) mahsur yoktur derken 45 kişi (% 20,5) yapılmaması gerekir demiş, 57 kişi (% 26) kesinlikle yapılmamalıdır derken, buna yakın bir rakam 51 kişi (% 23,3) yapılmasında mahsur görmemiştir. Dolayısıyla kesin bir kanaat ortaya çıkmamaktadır.

Ankette yer alan sorular (8-12 arası) senaryolarda ifade edilen işlemlerin direkt sorusu olarak tasarlanmıştır. Örneğin; soru 8’de yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla bazı faaliyetlerini bir sonraki döneme ertelemekte veya bir önceki dönemde gerçekleştirme kararı almaktadırlar” yargısı 1/a ve 5’de senaryolaştırılmıştır. Senaryo 1/a’ya ankete katılanların yarısı (110 kişi) mahsuru yok derken, senaryo 5’te cevaplar birbirine yakın çıkmış yani ankete katılanlar bu konuda da kesin bir yargıya varamamışlardır.

Soru 9’da yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapmaktadırlar” yargısı 1/b, 2/b, 2/f, 3/b, 3/c ve 4/b’de senaryolaştırılmıştır. Senaryo 9’da 66 kişi (% 30,1) çok sık derken, 57 kişi (% 26) bazen demiş ve firmaların muhasebe politikalarında değişiklik yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Soru 10’da yer alan “Firmalar duruma göre alış ve satış miktar ve tutarlarında oynama yapmaktadırlar” yargısı 2/e ve 2/g’de senaryolaştırılmıştır. Senaryo 10’a 88 kişi (% 40,2) bazen, 51 kişi (% 23,3) çok sık derken senaryo 9’da ulaşılan sonucu desteklemişlerdir.

Soru 11’de yer alan “Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla hileli muhasebe uygulamalarına başvurmaktadırlar” yargısı 1/c, 2/c, 2/d, 2/e, 2/g, 2/h, 3/d, 3/e ve 4/c’de senaryolaştırılmıştır. Senaryo 11’e 21 kişi (% 9,6) her zaman, 64 kişi (% 29,2) bazen derken, 58 kişi (% 26,5) çok sık cevabını vermiştir.

Anketin genel değerlendirmesinde; 27 parçadan oluşan anketin 0,873 Cronbach’s Alfa değerinde olduğu ve güvenilir bir anket yapılmıştır. Anket formunu 219 kişi doldurmuştur. Katılımcıların yaklaşık yarısı 30-39 yaş aralığında, lisans

mezunu, SM-SMMM ve 6-10 yıl aralığında mesleki deneyime sahip olup büyük çoğunluğu erkektir.

Muhataplara yorumlamaları için yönelttiğimiz senaryolar arasında ilişki olup olmadığını, ilişki varsa yönünü ve gücünü incelemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Buna göre giderler için dönem kayması yapıldığı ifadesine soru 8’de katılımcıların yarısı bazen derken, senaryo 1/a ve 5’te yapılabilir sonucu çıkmıştır. Tablodan görüleceği üzere Senaryo 1/a ile 5 arasında negatif bir ilişki varken (doğrusal bir ilişki yokken) soru 8 ile iki senaryo arasında pozitif yönlü bir ilişki çıkmıştır.

Firmalar finansal görünümelerini değiştirmek amacıyla muhasebe politikalarında ve tahminlerinde değişiklikler yapılmasından bahseden soru 9’a katılımcıların yarıya yakını (% 44,3) her zaman veya çok sık derken, senaryo 1/b’de % 56,2’si, 2/b’de % 53,5’i, 2/f’de % 53’ü, 3/b’de 67,5’i, 3/c’de 63,8’i, 4/b’de 55,7’si yapılabilir demiştir. Senaryolar arasındaki korelasyon kat sayılarına baktığımızda sadece senaryo 4/b ile senaryo 1/b arasında negatif bir ilişki olduğu diğer soru ve senaryolar arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür.

Alış-satış faturalarında oynama yapıldığından bahseden soru 10’a katılımcıların % 40,2’si bazen, 23,3’ü çok sık derken, senaryo 2/e’ye % 80,8’si, 2/g’ye % 74,9’u yapılmamalıdır demiştir. Senaryolar arasındaki korelasyon kat sayılarına baktığımızda senaryo 2/b, 2/g ve soru 10 arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür. Yine senaryo 1/c, 2/c, 2/d, 2/e, 2/g, 2/h, 3/d, 3/e, 4/c ve soru 11 arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür.

Yapılmış olan ankette, tüm katılımcı grupların bazı soru ve senaryolar üzerinde birleştiği görülmüştür. Bunun yanında bazı soru ve senaryolar üzerinde kesin bir yargı ortaya koyamamışlardır. Katılımcıların senaryolara daha çok mevzuata uygun cevap verdikleri ancak genel sorulara toplumda da hâkim olan genel yargıyı ifade ettikleri gözlenmiştir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinin, kayıt dışılık, işsizlik ve cari açık olmak üzere, üç önemli sorunu bulunmaktadır. Günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık ve çok boyutludur. Bu sebeple, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması hem gelişmekte olan ülkeler için hem de gelişmesini tamamlamış ülkeler için çözüm getirilmesi gereken bir sorun olmaktadır. Çünkü ekonominin rekabet gücünün artırılması ve kamu finansmanının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ancak kayıt dışılığın azaltılması ile mümkün olacaktır.

Türkiye bir süredir gerek Avrupa Birliği'ne girme yolunda, gerekse bazı yapısal reformları gerçekleştirme gayreti içerisinde çabalamaktadır. Tam bu noktada yapılmak istenenlerin yapılabilmesi için gerekli olan paranın toplanamaması büyük bir sancı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum da sürekli olarak mükellef ile gelir idaresini karşı karşıya getirmiş ve bu anlamsız çekişme kayıtlı mükellefe yüksek cezalar ve artan vergi oranları olarak, devlete ise gerçekçi bir düzeye getirilemeyen vergi geliri ve vergi kaybı olarak geri dönmüştür.

Kayıt dışı ekonomi, günümüzde yaygın olarak görülen, birçok önemli nedene dayanan, pek çok önemli sonuç doğuran bir oluşumdur. Nedenlerinin ve sonuçlarının analizi açısından büyüklüğünün bilinmesi ne kadar elzem ise de dayanaklarının çokluğu ve çeşitliliği nedeniyle büyüklüğünün belirlenmesi oldukça güçtür. Bunun için kayıt dışılıkla ilgisi bulunan kayıt dışı istihdam, haksız rekabet, vergi rekabeti, vergi affı, vergi cenneti, vergi yükü dağılımı ve vergi adaleti kavramlarının iyi analiz edilmesi ve gelir idaresinin yapısının ve yerinin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonominin en temel nedeni olarak vergi yükü gösterilmektedir. Bu nedene dayalı olarak ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin en önemli sonucu da vergi kaybı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta devlet gelirleri düşmektedir. Devlet ise kaybını dolaylı vergi oranlarını artırmak ve verginin konusunu genişletmek suretiyle gidermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla hem nedenleriyle hem de sonuçlarıyla kayıt dışı ekonomi, vergi kanalıyla, devlet politikalarını (maliye ve para politikaları) derinden etkilemektedir. Bu nedenle kayıt dışılığın büyüklüğünün tespit edilmesi ve politika hazırlama aşamasında göz önüne alınması gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, muhasebe kayıtlarında hiç gösterilmeyen ya da olduğundan farklı gösterilerek gizlenmeye çalışılan işlemler bütünüdür. Bundan dolayı muhasebe sisteminin işlerliği, bütünlüğü, yapısı, iç denetimi, dış denetimi kayıt dışı ekonomiyi çok yakından etkilemektedir.

Muhasebe sistemi; ekonomik/ticari faaliyetlerin yürütüldüğü piyasa sisteminin rakamsal ifadesi, kayda geçirilen şeklidir. Dolayısıyla muhasebe sistemi ve piyasa sistemi sürekli olarak paralellik arz etmektedir. Bu paralelliği piyasa sisteminin kayıt dışı kalan kısmı bozmaktadır. Ancak muhasebe sisteminin sağlamlığı piyasa sisteminin muhakkak surette etkileyecek, dolayısıyla paralel seyreden iki sisteminin senkronizasyonunu da sağlamlaştıracaktır. Çalışmada tek düzen muhasebe sisteminin dinamikleri ortaya konulmuştur. Bir sistem ne kadar mükemmel olursa olsun denetimden uzaklaştıkça işlerliği ve hayatiyeti sona erecektir. Bu nedenle muhasebe denetiminin ne olduğu ve standartları ortaya konularak, sistemin en iyi şekilde işlevini yerine getirmesi için denetimin olmazsa olmaz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kayıt dışının engellenmesi için gelir idaresi ile mükellef arasındaki ilişkilerin sağlam zemine oturması gerekmektedir. İdare mükellefte vergi bilincinin artmasına yönelik eğitimler yapmalı, mükellefin gönüllü uyumunu sağlayıcı faaliyetlerde bulunarak vergi bilincini oluşturmalıdır. Buna mukabil karmaşık bir hal alan vergi mevzuatı yeniden düzenlenmelidir. Yine gelir idaresindeki bürokrasi en aza indirilerek mükellefler işlem yapmaktan caydırılmamalı ve mükellefin idareye güven duyması sağlanmalıdır.

TDMS kuralları, vergi mevzuatı, SPK mevzuatı ve uluslar arası muhasebe standartları nedeniyle ortaya çıkan tüm kural ve düzenlemeler gerçekte olması gerekenin ne olduğu konusunda birçok soru işaretini ortaya çıkarmaktadır. Yapılması gereken mümkün olan en kısa süre içerisinde bu çok seslilikten kurtularak gerçek anlamda “tek” bir standartlaşmaya gidilmesi gerektiğidir. Farklı düzenlemelerin finansal tablolar üzerinde yaratacağı etkiler finansal bilgi kullanıcılarının gerçeğin ne olduğu sorusunu sormalarına yol açmakta ve kayıt dışılığı desteklemektedir.

Kâr yönetimi uygulamaları, muhasebe standartlarının mali tabloların oluşturulmasında şirket yöneticilerine tanıdığı takdir hakkının kötüye kullanılması suretiyle, kârın yöneticilerin istek ve menfaatlerine uygun büyüklükte açıklanmasına

dönük fiillerdir. Türkiye muhasebe standartları içerisinde de mevcut durumda mali tabloların makyajlanması uygulamalarına açık kapı bırakan alanlar vardır. Nitekim, birleşmelerde ve finansal kiralamalarda uygulanacak muhasebe standartları henüz oluşturulmamıştır. Söz konusu standartların oluşmuş olması durumunda dahi kolaylıkla makyajlama amacıyla kullanılabilen hususlar içerdiği düşünülürse, mevcut durumda şirket yöneticilerine ne ölçüde büyük hareket alanı bırakıldığı kabul edilecektir.

Kâr yönetimi ve diğer mali tablo makyajlama yöntemlerinin tespitine ilişkin olarak, çalışmanın önceki bölümlerinde verilen bilgiler doğrultusunda bir denetim prosedürü hazırlanmalı ve denetim bazı teknikleri içermelidir.

Potansiyel olarak makyajlanmaya mümkün alanlara ilişkin olarak; muhasebenin önemlilik prensibi çerçevesinde mali tablolara alınmayan ancak dipnotlarda açıklanan hususlar, sıra dışı tutarlardaki işlemler, muhasebe politikalarındaki değişimler (LİFO'dan FIFO'ya geçiş gibi), tahmine dayanan kalemler (açılmış bulunan davalara ilişkin karşılıklar gibi), alacak, borç ve stokların ne kadar zamandan beri var oldukları incelenmelidir.

Muhasebe standartlarının Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu hale getirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde uluslararası standartlarda yer alan düzenlemeler piyasalarımızdaki boşluğu dolduracaktır.

Denetimlerin daha etkin hale getirilmesi ve mükelleflerin beyanlarının sürekli denetim altında bulundurulması, gerek kayıt dışında kalma gerekse kayıt altında olup eksik beyan güdüsü gibi dirençleri zamanla azaltabilir. Denetim sonucunda ortaya çıkacak suçlara uygulanacak cezaların artırılması, caydırıcılığı artırabilir. Ancak denetimlerin, cezalandırma amacından çok bilinçlendirme ve eğitime yönelik olarak yapılması gerekir. Çünkü amaç, kişilerin yasalara uygun olarak hareket etmelerini sağlamaktır. Diğer taraftan etkin bir denetim yasalara uygun bir toplum yaratacağı için kayıp, kaçak en aza inecek, ekonomide yasalara uyanla uymayan arasındaki rekabet eşitsizliği de ortadan kalkacaktır.

Vergi mevzuatı ne kadar mükemmel olursa olsun, vergi idaresi de ne kadar verimli ve etkin çalışır duruma getirilirse getirilsin, toplumda vergi bilinci ve ahlaki yerleşmediği sürece kayıt dışı ekonomi tam anlamıyla önlenemeyecektir. Ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçları olan kayıt dışı ekonominin kayda alınabilmesi ve

politikaların üretilebilmesi için alınacak önlemler çağdaş bir devlet olmanın gereğidir. Bunu gerçekleştirmek için toplumun tüm kesimlerinin ve birimlerinin çaba harcaması gerekmektedir.

Toplumda kayıt dışılıkla ilgili kemikleşmiş yargılar oluşmuştur. Günümüzde ticari işlemler muhasebe sistemi içerisinde, belgeler aracılığıyla defterlere aktarılmakta, oradan da üçüncü kişileri bilgilendirmek üzere mali tablolar ve bilgiler üretilmektedir. Toplumumuzda oluşan kanı; ticari işlemler sırasında düzenlenen belgelerin çok da gerçeği yansıtmadığı, ticari işletmenin ihtiyaç duyduğu veriye uygun olarak düzenlendiği, bunun akabinde yine işletmenin durumuna, ihtiyacına ve politikasına uygun hesaplara kayıt yapıldığı, sonucunda da yine işletmenin istediği tarzda bir mali tablonun veya finansal bilginin ortaya çıktığı yönündedir. Yaygın olan bir diğer kanı da; yapılan ticari işlemlerin büyük kısmının kayıt dışı bırakıldığı, alışların faturasız olarak, kayıt dışı yapıldığı gibi satışlarında faturasız olarak kayıt dışı yapıldığı veya gerçekte yapılan bir işlem fatura üzerinde miktar veya tutar olarak düşük gösterilmek suretiyle kayıt dışına çıkıldığı yönündedir. Bu kanaatleri ölçebilmek ve toplumda oluşmuş yargıların doğruluğunu test etmek için anket hazırlanmış, ticari işlerin tarafları olan muhasebe mesleğini icra edenler (SM, SMMM, YMM) ile şirket müdürleri ve şirket sahiplerinden, yargıların senaryolaştırılmış hallerini değerlendirmeleri talep edilmiş ve onların bu sorular hakkındaki değer yargılarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılmış olan ankette, tüm katılımcı grupların bazı soru ve senaryolar üzerinde birleştiği görülmüştür. Bunun yanında bazı soru ve senaryolar üzerinde kesin bir yargı ortaya koyamamışlardır. Katılımcıların senaryolara daha çok mevzuata uygun cevap verdikleri ancak genel sorulara toplumda da hâkim olan genel yargıyı ifade ettikleri gözlenmiştir.

Türkiye'de, girişimciliği teşvik etmek, vergi tabanını yaygınlaştırmak, kayıt dışı ekonomiye ve ikincil muhasebeye kayışı engellemek, kitabına uydurma anlayışını ve toplumdaki etik yozlaşmayı önlemek ve sonuçta toplam vergi gelirlerini artırmak için önerilen politika ve araçlar şunlardır:

- Kamu maliyesi ve sosyal sigorta politika ve araçları yeniden yapılandırılmalıdır. Maliye ve vergileme politika ve araçlarının belirlenmesi yöntemi, kökeninde maliye bürokrasisin egemen olduğu yapıdan çıkarılarak, sorunu disiplinler

arası bir anlayışla bütünsel olarak ve bilimsel yöntemle ele alınmalı, ilgili her birimin katılımı sağlanmalıdır.

- Vergi ve sosyal sigorta sistemleri ve mevzuatı köktenci bir anlayışla yeniden ele alınıp tümüyle basitleştirilmeli, hem vergi idaresinin hem de mükelleflerin işini kolaylaştırmak için vergide kesinlik ve açıklık ilkelerine uyulmalıdır. Çeşitli nedenlerle verilen muafiyet, istisna ve indirimler zorunlu olan en az seviyeye indirilmeli, istihdamı artırma ve girişimciliği geliştirme adına yapılacak teşvikler kesin ve açık standartlara bağlanmalıdır. Vergi oranlarında ve mevzuatında yapılacak değişiklikler için bilimsel sorun çözme yöntemi kullanılmalıdır.

- Yasal düzenlemeler konusunda toplumsal uzlaşma sağlanmalı ve idare bu düzenlemelere uygun uygulama kararlılığını göstermelidir. Bununla birlikte, devletle kişiler arasında var olması gereken güven unsuru sağlamlaştırılmalı ve ekonomide dengesizlik yaratan kronikleşmiş olumsuzluklar giderilmelidir.

- Asgari ücret vergi dışı bırakılarak çalışma yaşamı kayıt altına alınmalıdır. İşçiden ve işverenden kesilen sigorta pirim oranları da indirilmelidir.

- Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede hangi önlemlerin, ne zaman ve ne şekilde uygulamaya sokulacağını önceden ortaya koyan stratejik bir eylem planı hazırlanmalıdır. Öncelikle kısa ve uzun vadeli hedefler belirlenmeli ve bu hedefe ulaştıracak yol haritası çizilmelidir. Eylem planında; kapsamlı bir mücadele stratejisi oluşturulması, kayıt dışı ekonominin zararlarına yönelik olarak toplumun bilinçlendirilmesi, kayıt altına girmenin teşvik edilmesi, mevzuat ve işlemlerin basitleştirilmesi, etkin bir denetim ve ceza sisteminin geliştirilmesi, kuruluşlar arasında veri paylaşımının güçlendirilmesi ve ilgili kuruluşlar arasında etkin bir koordinasyon sağlanması amaçlanmalıdır.

- Kayıt dışılıkla mücadele, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının benimsediği ve katıldığı bir platformda yapılmalıdır. Bu mücadele bir devlet politikası olarak benimsenmelidir. Mücadelenin sorumluluğu sadece belli kuruluşlar üzerinde bırakılmamalı, hem kamu hem de özel sektör arasında işbirliği ve eşgüdümün mutlaka sağlanmasıdır. Bu konuda sürekli bir çalışma grubunun oluşturulması gerekmektedir.

- Kayıt dışı ekonomi, tüm sektörlerde nüfuz ettiği ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu için kısa vadede çözümlenebilecek bir sorun değildir. Başarı, kayıt dışılığa yol

açan pek çok faktörün ortadan kaldırılmasına, bu da mücadelenin belirli bir vadeye yayılarak yürütülmesine bağlıdır.

Çalışmadan elde edilen sonuca göre; muhasebe sisteminin ülke gelişimine destek verecek şekilde ve ekonomik yapının güçlenmesi için iyi tasarlanması ve tasarlanan sistemin en iyi şekilde uygulanması gerektirir. Çünkü sistemli bir yapı içerisinde kaymalar, sistem dışına çıkmalar daha zor olacaktır. Güçlü, iyi kurgulanmış bir sistem, güçlü, iyi ve bağımsız bir denetimle desteklendiği zaman sistemin çalışması ideale yakın olacak ve sistem ancak o zaman kendisinden isteneni verme noktasında zafiyetlerden kurtulacaktır. Buna paralel olarak muhasebe sisteminin iyi kurgulanması ve denetlenmesi sonucunda sistemden kaymaları ifade eden finansal bilgi manipölasyonu ve kayıt dışılık azalacak, sistemin uygulanma ve denetim kalitesine paralel olarak da en aza indirilecektir. Türkiye’de, ülke ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi haline gelmiş olan kayıt dışılığın makul seviyelere getirilmesi için tek düzen muhasebe sisteminin en iyi şekilde uygulamaya konulması gerekmektedir. Ayrıca sistem kaliteli dış ve iç denetimle takviye edilmelidir.

Sonuç olarak, muhasebe denetimi bağımsız hale getirilerek tek düzen muhasebe sisteminin en iyi şekilde çalışmasına yol açacak şekilde kurgulanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde mali tabloların daha güvenli hale gelmesi sağlanabilecek ve kayıt dışılığın önüne geçilebilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akdoğan, Abdurrahman, *Vergi Adaletine Teknik Bir Yaklaşım*, A.İ.T.İ.A. Yayını, Ankara 1980.
- Akdoğan N., Aydın H., *Muhasebe Teorileri*, Gazi Üniversitesi Yayını, 1988.
- Akdoğan, Nalan, *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akgüç, Öztin, *Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi*, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul 1995.
- Akgüç, Öztin, *Mali Tablolar Analizi*, MEEAV Yayını, İstanbul 1990.
- Akyol, M. E. ve Küçük, M., *Tek Düzen Hesap Planı ve Mali Tablolar*, Ankara 2001.
- Altuncu H. ve Kütük Z., *Muhasebe Ders Notları*, Vergi Denetmen Yrd. Semineri, Ankara, Mart 2006.
- Arpacı, Altar Ömer, *Kurum Matrahının Tespitinde Giderler*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2007.
- Arslan B. ve Kütük Z., *Revizyon ve Rapor Yazma Teknikleri*, Vergi Denetmen Yrd. Semineri, Ankara 2005.
- Aydın, M. Bülent, *Türkiye' deki Kayıt Dışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi*, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul 2006.
- Baş, Türker, *Anket*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.
- Bilici, Nevzat, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.
- Cernat L., *The Role of Competition in the Promotion of Competitiveness and Development: Experiences from a Sample of Developing and Least Developed Countries*, 3rd International CRC Konferansı için hazırlanan çalışma, Cape Town, South Africa, Eylül 2004.
- Çomaklı, Şafak E., *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergisel Kayıt Dışılık*, Turhan Kitabevi, Erzurum 2007.
- Erciyas, Murat, *Kâr Yönetimi Uygulamaları*, SPK Yeterlilik Etüdü, Ankara Ekim 2002.
- Erol, Ahmet, *Vergi İncelemesi ve Mükellef Hakları*, İSM MMO Yayınları, Yayın No 133, İstanbul 2010.
- Heady C., *The Truth About Tax Burdens*, OECD Observer, Mart 2002.

Healy P.M., Wahlen J.M., *A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting*, Accounting Horizons, Vol.13 No.4, pg: 365-383, December 1999.

İlgın, Yılmaz, *Kayıtdışı Ekonomi ve Boyutları*, DPT Yayınları, No. 2492, Ankara.

Kenar, Necdet, *Kayıtdışı Ekonomi ve İstihdam*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu-TİSK “Büyüyen Kayıt Dışı Sektör” Semineri, 5-7 Nisan 2002, Nevşehir.

Kenger, Erdal, *Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu*, YDK Yayınları, Şubat 2001.

Keyman, Selahattin, *Türk Hukukunda Af*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No: 199, Ankara 1965.

Kızılot Ş. ve Kızılot Z., *Vergi İhilafları ve Çözüm Yolları*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2007.

Küçüksözen C. ve Küçükkocaoğlu G., *Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, "1st International Accounting Conference On The Way To Convergence", Muhasebe Bilim Dünyası (Möдав) Bildiri Kitabı, İstanbul 2004.

Lordoğlu K., Ay H. ve Arslan İ., *Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Mali Yükler Ve Kayıtdışı İstihdam İlişkisi*, Serbian Journal of Management, 2008.

Marşap B. G., Kunt G., *Muhasebe Denetiminin Gelişiminde Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun Katkısının Tarihsel Süreçte İncelenmesi*, Ankara SMMMO Yayınları, Ankara 2008.

Meriç, Baki, *Ticari ve Mali Bilançolarda İşletmeye Dâhil İktisadi Kıymetlerde Değerleme*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul 1982.

Metin K., ve Yalçın H., *İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetleri Değerleme*, Kılavuz Yayınları, 1996.

Noord P. ve Heady C., *Surveillance Of Tax Policies: A Synthesis Of Findings in Economic Surveys*, OECD 2001 ECO/WKB, 2001.

Orhaner E., *Kamu Maliyesi*, (3. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2000.

Öncel M., Kumrulu A. ve Çağan N., *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.

Özbalcı, Yılmaz, *Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları*, Oluş Yayınları, Ankara 1999.

- Özden, Kenan, *Gelişmekte Olan Ülkelerde İkili Muhasebe Olgusu: Nedenleri, Sakıncaları ve Aşılması İçin Öneriler*, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol 9/10, 355-388.
- Özer, Mevlüt, *Vergisel ve Teknik Boyutuyla Muhasebe*, Lebib Yalkın Yayınları, Ankara, 1998.
- Özyer, Mehmet Ali, *Vergi Usul Kanunu Uygulaması*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul 2003.
- Pekdemir, Recep, *Muhasebeciler İçin TMS-TFRS Uygulama Rehberi*, İSMMMOMO Yayınları, İstanbul 2008.
- Sevilengül, Orhan, *Genel Muhasebe*, Gazi Yayınları, Ankara 1998.
- Seyidoğlu, Halil, *Ekonomik Terimler Sözlüğü*, Güzem Can Yayınları, 1999.
- Sipahi B., Yurtkoru E. S. ve Çinko M., *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Yayınları, Ankara 2008.
- Smith, Terry, *Accounting for Growth*, Century Business, 1992.
- Şenyüz, Doğan, *Türk Vergi Sistemi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2005.
- Şişman, Bülent, *İşletmelerde Vergi Planlaması Yöntemleri*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2003.
- Temel, Şimşek, *Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüklüğü*, DPT Yayınları, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 1994.
- Tekin, Vasfi Nadir, *SPSS Uygulamalı İstatistik Teknikleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.
- Tıktık, Ahmet, *Kayıt Dışı Ekonomi, İstihdam ve İşsizlik*, DPT Yayınları, Ağustos 2004.
- Toptaş, Ülker, *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri*, Türkiye Esnaf, Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TES-AR) Yayını, no. 26, Ankara 1998.
- Türk, İsmail, *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1992.
- White G.I., Sondhi A.C., Fried D., *The Analysis and Use of Financial Statements*, John Wiley & Sons, 1994.
- Yalçın H. ve Yücel S., *Gelir ve Kurumlar Vergisi Uygulamasında Giderler*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 1996.

Yalkın, Yüksel Koç, *Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara 1995.

Yalkın, Yüksel Koç, *İşletmelerde Mali Analiz Teknikleri*, Turan Yayınevi, Ankara 1988.

Yeldan, E., *Küreselleşme sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Yıldırım A. H., ve Bayrak S., *TÜRMOB Sirküler Rapor*, TÜRMOB Yayınları, Sayı 2006-7, Temmuz 2006.

Yılmaz H., *Türkiye'de Vergi Yapısı ve 1980'den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi*, Uzmanlık Tezi-DPT, Ankara.

KURUM YAYINLARI

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı *Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti*, http://www.calisma.gov.tr/CGM/asgari_ucret.xls.

DPT, *Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayınları, Ankara 2001.

Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı, *Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Stratejik Faaliyet Planı*, Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı Yayınları, Erzurum 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı, *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı* (2008-2010), Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No 87, Ankara 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı, *Tüm Yönleriyle Vergi İncelemesi*, Gelir İdaresi Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 50, Ankara 2007.

Gelirler Genel Müdürlüğü, *Türk Vergi Kanunları Gerekçeleri*, Cilt 3, Gelirler Genel Müdürlüğü Yayını.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, *Bilanço ve Gelir Tablosunda Makyajlama Teknikleri*, (Yayınlanmamış Çalışma), İMKB, İstanbul 2009.

Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul 2004.

Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Beyanname Düzenleme Kılavuzu*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara 2010.

OECD, *Reforming Personal Income Tax Policy Brief*”, OECD Yayınları, Mart 2006.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, *Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve*, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu Tebliği, 08.10.2008.

TÜİK, *Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri*, Ocak 2005-Ocak 2010.

TÜRK-İŞ, *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele İçin Ulusal Eylem Planı İhtiyacı*, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara 2005.

TÜSİAD, *Kayıtdışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme, AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri*, TÜSİAD Yayınları, Aralık 2006, Yayın No: TÜSİAD-T/2007-01/428.

Vergi Denetmenleri Derneği, *Gelir ve Kurumlar Vergisi Beyanname Rehberi*, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara 2010.

MAKALELER

Ak, Ahmet, “Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt Dışılığı Belirlemedeki Önemi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 102, Mart 2008.

Akalın G., “Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (II)”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 179, Temmuz 1996.

Aksoy S. ve Çiftçi M., “Türk Vergi Sisteminin AB Vergi Sistemine Uyumu”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 202, Temmuz 2005.

Aktaş, Hasan, “Yatırım Kredi Faizinin Yatırım Maliyetine Atılması ve Gider Yazılmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 163, Nisan 2002.

Aliefendioğlu, Yılmaz, "Vergi Yargısı ve Sorunları", *Danıştay Dergisi*, Yıl 9, Sayı 32-33, 1979.

Alptürk, Ercan, “Kayıt Dışı İstihdamın Finansal ve Vergisel Boyutu”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 174, Mart 2003.

Apak, Talha, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Kanun Dışı Vergi*, Erişim: www.alomaliye.com.

Arpacı, Altar Ömer, “Kurum Kazancının Tespitinde KKEG”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 199, Nisan 2005.

Avder, Erdoğan, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri*, Erişim: www.alomaliye.com.

Avder, Erdoğan, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri”, Erişim: 01.09.2007, www.alomaliye.com.

Ayaz G., “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Mali Güce Göre Vergilendirme İlkesi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 198, Temmuz 1997.

Aysan M., “Hızlı büyüme ve işsizlik”, Radikal, 11/05/2005 tarihli köşe yazısı.

Bassanini A. and Scarpetta S., "The Driving Forces of Economic Growth:Panel Data Evidence for the OECD Countries", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 33, 2001.

Batun, Mehmet , “Transfer Fiyatlandırmasında Düzeltme Müessesesi ve Bazı Sorunlar”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 347, Temmuz 2010.

Boy, Kadir, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliği”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 266, Ekim 2003.

Büyükkuşoğlu B., ve Çetinkaya M., “Kayıt Dışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri”, *Rekabet Dergisi*, Sayı 3.

Cangir, Niyazi, “Vergide Rekabet ya da Vergi Politikalarının Değişen İşlevi-I”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 91, Temmuz 2000.

Cantürk, İsmet, "Vergi Cezalarının Affı ve Getirdikleri", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, 1971.

Çetin, Güneş, “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 14, Sayı 2, 2007.

Çolak F., “İşsizliğin Dinamikleri”, *TİSK İşveren Dergisi*, Ağustos 2005.

Çölgezen, Övül, “Vergi Kaçakçılığı, Vergiden Kaçınma ve Vergi Planlaması”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 347, Temmuz 2010.

Dağlı, M. Fatih, “Ticari Kardan Mali Kara Geçişte Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler”, *Lebib Yalkın Dergisi*, Sayı 183, Ocak 2010.

Demir, Fevzi, "Kayıtdışı İşçiliğin Önlenmesine İlişkin Hukuki Öneriler ve Bir Eleştiri Yazısı Üzerine", *Tekstil İşveren Dergisi*, Sayı 244, İstanbul Nisan 2000, s. 21.

Doğan C. ve Kapusuzoğlu T., “Çeşitli Ülkelerde Vergi Denetiminin Organizasyonu ve Çıkarılabilecek Bazı Dersler”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 283, Mart 2005.

Duran, İbrahim Halil, *Muhasebe Nedir, Ne İşe Yarar, Nasıl İşe Yaramaz*, Erişim: www.muhasabenet.net.

Ercan İ. ve Gül A., “Vergi Mükelleflerinin Ödev ve Hakları”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 88, Ekim-Aralık 2009.

Eyüpgiller, S. Saygın, " Vergi Cennetleri ve Tercihli Vergi Sistemleri: Uygun Olmayan Vergi Rekabetinin 1998 OECD Vergi Komitesi Raporu Işığında Değerlendirilmesi", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 222, Şubat 2000.

Giray, Filiz, “Vergi Rekabeti ve Serbest Bölgeler”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 272, Nisan 2004.

Giray, Filiz, “Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Sayı 9, Antalya 2005.

Giray Öğredik, “Genel Olarak Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Bilgi”, Erişim: 07.06.2007, muhasibetr.com/yazarlarimiz/guray/.

Gülen, Gonca, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Kayıp ve Kaçakları”, Erişim: 24.05.2005, www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/gulen/.

Güler, İbrahim, “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı”, Erişim: www.muhasibetr.com

Günay, Serdar, ”Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Analizi-II”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 115, Temmuz 2002.

Günaydın, İhsan, “Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedeni Midir?”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 206, Kasım 2005.

Güngör, Mevlüt, *Vergi İncelemesi Nedir?* (Yayınlanmamış Makale), Erzurum 2009.

Howard S. M, “Financial Shenanigans-How to Detect Accounting Gimmicks and Financial Fraud in Financial Reports”, *McGraw-Hill*, 1993.

Işık N., Acar M., “Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, Temmuz-Aralık 2003.

İbiş, Cemal, “İşletmelerde Vergi Planlaması”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 68, Temmuz-Eylül 2004.

Khalilzadeh-Shirazi, ve A. Shah, ‘Tax Reform in Developing Countries’, *Finance & Development*, Vol: 28, 1991, No: 2.

Kıldış, Yusuf, “Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal ve Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2000.

Kıldış, Yusuf, “Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 211, Temmuz 2010.

Kıldış, Yusuf, “Kayıt Dışı Ekonomi”, Erişim: 03.07.2009, www.canaktan.org.

Kılıç, R., Özçelik, Ö., “Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Aralık 2006.

Kızılot, Şükrü, “Off-Shore Bankalardaki Mevduat Hesaplarının Beyanı”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 75, Mart 1999.

Kızılot, Onur, “Vergi Cenneti ve Avantajları”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 75, Mart 1999.

Kızılot, Şükrü, “Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu’nda Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 164, Eylül 2006.

Kızılot, Şükrü, “Vergiye Kim Ödüyor?”, *İşveren Dergisi*, Ekim 2002.

Kızılot, Şükrü, “Alacak ve Borç Senetlerinde Reeskont Uygulaması”, *Uygulamalı Mevzuat Dergisi*, Sayı 13, Petkim Yayını.

Koç A. F., Dağlı M. F., “Vergi Yüğü Dağılımı ve Vergi Adaleti”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 93, Mart 2007.

Koç, Ali Fuat, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Ölçülmesi”, (Yayınlanmamış Makale), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2008.

Koray Ateş, “Örtülü Sermaye Nasıl Hesaplanır ve Muhasebesi Nasıl Olacaktır?”, www.muhasabetr.com.

Korhan, Gökhan “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı” (Yayınlanmamış Makale), Eskişehir 2010.

Küçükkocaoğlu G., Benli Y. B. ve Küçüksözen C., “Finansal Bilgi Manipölasyonunun Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı”, *Rekabet Dergisi*, Eylül 2005.

Metin, Kazım, “Hatır Senetlerinin Vergi Hukuku Açısından Sonucu”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 174, Mart 2003.

Önder, İzzettin, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, *İstanbul Üniversitesi SBF. Dergisi*, Sayı 23, Ekim 2000.

Önder, İzzettin, “Kayıt Dışı İstihdam”, *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 24, Mart 2001.

Özbalcı, Yılmaz, “Tahsilâtın Hızlandırılması Hakkında Kanunun Getirdikleri”, *İktisat ve Maliye*, Sayı 28, Mayıs 1981.

Özçatal Ö. ve Duran S., “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik ve Kayıt dışı İstihdam Sorunu”, 5. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, 15-17 Haziran 2006, Tokat.

Özdemir, Recep, “Örtülü Sermaye Müessesesinde Yapılan Düzeltme İşlemlerinde Örtülü Sermaye Kullanan Kurum Adına Vergi Tarh Edilip Ödenme Şartı”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 347, Temmuz 2010.

Öz, Semih, “Vergi Cennetlerinde Faaliyette Bulunan Mükelleflere Uygulanacak Olası Yaptırımlar”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 141, Eylül, 2004.

Sarılı, Mustafa Ali, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı 41, 2002.

Şenalp, Şükrü, “Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler ve Enflasyon Düzeltmesi”, *Lebib Yalkın Dergisi*, Sayı 125, Mart 2005.

Tiebout C. M., "A Pure Theory of Local Expenditures", *The Journal of Political Economy*, Volume 64, Issue 5, 1956.

Tokat Y., “Gerçek Kişilerin Elde Ettiği Gelirler Bakımından Vergilendirmede Eşitlik ve Adalet İlkesine Uyum Düzeyi-II”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 157, Ocak 2006.

Toktaş, Nihat, “Kayıt Dışı Bırakıldığı Tespit Edilen Kazançların Dağıtılmadığına İlişkin İspat Yükümlülüğünün Mükellefe Ait Olması Gerektiği ve Bu Durumun Vergi İncelemelerine Etkisi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 117, Haziran 2009.

Ulusoy, Sibel, “Mali Tabloların Makyajlanması”, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü, 1999.

Us, Vuslat, “Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2004/17, Erişim: <http://www.tek.org.tr>.

Yılmaz, Kazım, “Kanunen Kabul Edilmeyen Giderlerde Enflasyon Düzeltmesi Üzerine”, *Diyalog Dergisi*, Haziran 2005.

Yılmaz G. ve Yılmaz A., “Türkiye’de Krizin Ekonomiye Etkileri ve Krize Karşı Alınan Vergisel Tedbirlerin Değerlendirilmesi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 115, Nisan 2009.

TEZLER

Arıkan, Zeynep, *Demokratik Gelişim Sürecinde Vergilendirme Yetkisinin Kullanımı ve Sınırları (Türkiye Analizi)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1994.

Biçenel, Yudum, *AB Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Çalışmalar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

Çak, Murat, *Uluslararası Vergi Rekabeti, Transfer Fiyatlaması ve Vergilendirme*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

Dönmez, Recai, *Teoride Ve Uygulamada Vergi Afları*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1990.

Saraç, Özgür, *Küresel Vergi Rekabeti Sorunsalı ve Ulusal Vergi Politikaları: Türkiye Değerlendirmesi*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

KANUNLAR VE TEBLİĞLER

1 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, *Resmi Gazete*, Sayı Mükerrer 21447, Tarih 26.12.1992.

5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, Sayı 25817, Tarih 16 Mayıs 2005.

5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarı Genel Gerekçesi.

Gelir Vergisi Kanunu.

Kurumlar Vergisi Kanunu.

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği.

Sermaye Piyasası Kanunu.

Sermaye Piyasası Kanunu Tebliği.

Türk Ticaret Kanunu.

Vergi Dairesi Başkanlıkları Kuruluş ve Görev Yönetmeliği.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Muhammet Fatih DAĞLI
Doğum Yeri ve Tarihi	Karşıyaka-25.03.1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	- Ticari Kardan Mali Kara Geçişte Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler (Lebib Yalkın Dergisi, Ocak 2010) - Gıda Bankacılığı ve Muhasebeleştirilmesi (Lebib Yalkın Dergisi, Ağustos 2008) - Kurumsal Yönetim Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi (Vergi Raporu Dergisi, Mayıs 2007) - Vergi Yüğü Dağılımı Ve Vergi Adaleti (Vergi Raporu Dergisi, Mart 2007) - Maktu Hadler ve Oranlar (İzmir Gelirler Bölge Müdürlüğü Yayınları, 2004)
İş Deneyimi	
Stajlar	PETKİM
Projeler	- Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Kurumsal Kapasite Artırımı Projesi - Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Kurumsal Gelişim Eğitimi Projesi
Çalıştığı Kurumlar	Gelir İdaresi Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	mfatihdagli@hotmail.com
Tarih	24.01.2011

**MUHASEBE DENETİMİNİN FİNANSAL BİLGİ
MANİPÜLAYONU VE KAYIT DIŞILIĞA ETKİSİ**

Muhammet Fatih DAĞLI

**Yüksek Lisans Tezi
İŞLETME ANABİLİM DALI
Yrd. Doç. Dr. Nuraydın TOPCU
2011
Her Hakkı Saklıdır.**